МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра конституційного права
Навчально-наукового інституту права та психології

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
всеукраїнської науково-практичної конференції

«КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»

23 червня 2026 року

Київ – 2026

УДК 340.12; 342; 342.7

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Сьох Катерина Ярославівна – завідувач кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Тернавська Вікторія Миколаївна – доцент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до оприлюднення в мережі Інтернет Науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ протоколом від 20.10.2026 № 10.

Конституційний розвиток України: виклики воєнного часу та перспективи євроінтеграції: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 червня 2026 року). Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2026. 150 с.

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Національна академія внутрішніх справ, 2026

ЗМІСТ

1. **Абламський С. Є., Абламська В. В.** Забезпечення права на захист у кримінальному провдженні крізь призму конституційних і конвенційних норм……...6
2. **Адаскалиця К. К.** Конституційні засади гармонізації вітчизняного процесуального права із правовим простором Європейського Союзу……9
3. **Бобровник С. В.** Функціональне призначення конституції держави…..……12
4. **Бугайко Ю. О.** Гармонізація понятійно-категорійного апарату адміністративного права України з актами ЄС: конституційні засади та виклики сьогодення……..16
5. **Влад В. Ф., Вацюк В. О.** Проблемні питання відповідності положень статті 615 КПК України гарантіям права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану…… .21
6. **Гаран О. В.** Трансформація концепції конституціоналізму в умовах воєнного стану……... 24
7. **Демиденко В. О.** Верховенство права та межі процесуального формалізму у конституційному та муніципальному вимірі касаційного перегляду…….29
8. **Калініченко О. Ф.** Конституційний розвиток України: виклики воєнного часу та конституційний процес…….....33
9. **Клещенко Н. О.** Трансформація правової системи України: дихотомія конституційного розвитку в умовах воєнного стану та євроінтеграційного поступу……... 36
10. **Купіна Л. Ф.** Конституційно-правове забезпечення рівності у сфері праці як складова досягнення цілей сталого розвитку……..40
11. **Львова О. Л.** Людська гідність як фундаментальна цінність: питання дотримання в умовах воєнного часу…….43
12. **Майданик Р. А.** Конституціоналізація речового права в умовах європеїзації України……... 49
13. **Мартенко Ю. І.** Психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб як елемент реалізації конституційних прав……. 55
14. **Міловська Н. В.** Удосконалення підходів до адаптації законодавства України до acquis ЄС крізь призму правотворчої діяльності та правозастосування…….58
15. **Пархоменко Н. М.** Організаційно-інституційні складові виконання Україною Угоди про асоціацію: окремі проблемні аспекти…….....62
16. **Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я.** Конституційна юстиція та цифрові права людини: порівняльний аналіз рішень Конституційного Суду України та конституційних судів європейських держав …….....66
17. **Розгон О. В.** Енергетична безпека як пріоритет конституційного розвитку України: правові аспекти децентралізації та «зеленого» переходу……..71

18. **Соловйова А. М.** Енергетична безпека та захист критичної інфраструктури в Україні: конституційний вимір та європейська інтеграція…….……76
19. **Сьох К.Я.** Гармонізація правничої термінології україни з acquis єс як чинник розвитку конституціоналізму в Україні……..……79
20. **Тарахонич Т. І.** Гармонізація національного законодавства в умовах євроінтеграції…….…82
21. **Телеп Ю. В.** Трансформація конституціоналізму в умовах воєнного стану……85
22. **Тернавська В. М., Нор А. Г.** Принцип недискримінації у забезпеченні прав людини (конституційно-правовий аспект)……..89
23. **Тригубенко Г. В.** Формалізм у процесі виконання рішень Європейського суду з прав людини як чинник стримування інституційних змін у правовій системі…… 93
24. **Хорт І. В.** Стан та правові проблеми розподілу компетенції органів місцевого самоврядування та державних (військових) адміністрацій в умовах створення нової системи підготовки громадян України до національного спротиву……..…96

ТЕЗИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. **Аббасов Г. А.** Адаптація законодавства України до стандартів права ЄС в умовах збройної агресії……...102
2. **Горбань Р. В.** Обмеження прав людини в умовах воєнного стану: стандарти Європейської конвенції з прав людини ……105
3. **Довгаль О.П.** Критерії прийнятності конституційної скарги як механізм регулювання доступу до конституційного правосуддя у справах про захист прав людини……..109
4. **Кісіль М. О.** Конституційно-правові межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану: баланс національної безпеки та міжнародних стандартів……115
5. **Лебедюк А. Ю.** Право на екологічну безпеку в умовах війни……..119
6. **Нагорнюк М. М.** Імплементація правових позицій ЄСПЛ у практику Конституційного Суду України: термінологічний та доктринальний аспекти……...122
7. **Однорал Д. Л.** Євроінтеграційний курс України як конституційний пріоритет державного розвитку……126
8. **Пантелєєва М. А.** Право на повагу до приватного і сімейного життя в контексті примусової евакуації дітей із зон бойових дій……129
9. **Пирога А. І.** Трансформація конституційного принципу верховенства права в умовах екстремального конституціоналізму: український та європейський досвід……135

10. **Писарчук В.В.** Застосування прецедентної практики ЄСПЛ в умовах воєнного стану……139
11. **Ревенко П. Є.** Європейська інтеграція як чинник трансформації сучасного українського конституціоналізму……..……144
12. **Савело М. С.** Захист права на свободу вираження поглядів під час воєнного стану: європейські стандарти та українська практика…..……147

Абламський Сергій Євгенович, *кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ*

Абламська Вікторія Вікторівна, *науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем правового забезпечення діяльності поліції та протидії злочинності навчально-наукового інституту № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ І КОНВЕНЦІЙНИХ НОРМ

У статті 21 Конституції України проголошено невідчужуваність та непорушність прав і свобод людини, що відповідає міжнародним і європейським правовим стандартам у сфері їх захисту. Кожна людина має свій особистий світогляд і ставлення до проголошених цінностей, а сучасні правовідносини між особами, групами, спільнотами в суспільстві мають різноманітний характер. Підтвердженням цього є філософсько-історичний постулат про те, що свобода людини завершується там, де починаються права іншої людини. Саме такий зміст відображено у ст. 23 Конституції України, яка встановлює: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [1]. Таким чином, держава, проголосивши й задекларувавши загальновизнані людські цінності, повинна забезпечити їх захист.

Проблематика забезпечення права на захист у кримінальному процесі перебуває у фокусі постійного дослідження в розрізі різних її аспектів – від історичних витоків до його реалізації на окремих стадіях кримінального провадження. Таке фундаментальне значення забезпечення цього права зумовлене пріоритетністю верховенства права та законності як гарантованих принципів, закріплених у загальновизнаних міжнародних правових актах, Конституції України та Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Аналіз наукової періодики свідчить про те, що під час тлумачення поняття «засади кримінального провадження» значна частина правників вказує на їх регуляторну спрямованість у діяльності органів та посадових осіб, які

здійснюють кримінальне провадження, або ж сторін кримінального провадження. На наше переконання, їхня регуляторна спрямованість поширюється на кожну особу, яка бере участь у кримінальному провадженні, незалежно від її належності до тієї чи іншої сторони. Адже в умовах змагального процесу ефективна реалізація засад набуває особливого значення, оскільки законодавець чітко передбачив, що «зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження» (ч. 1 ст. 7 КПК України) [2]. Таким чином, їхня дія поширюється на кожну стадію кримінального процесу, а всі суб'єкти мають неухильно враховувати їх під час проведення процесуальних дій та ухвалення рішень. Отже, усі учасники повинні чітко усвідомлювати той факт, що недотримання засад кримінального провадження, залежно від їхнього характеру і змісту, спричиняє визнання відповідної процесуальної дії або рішення незаконними, а зібраних у такий спосіб доказів – недопустимими. Нового оберту це питання набуло з часу введення до КПК України такого учасника кримінального провадження, як «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування...» (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України); наділення учасників обшуку правом користуватися правничою допомогою адвоката; появи можливості здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), під час якого сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання їхніх прав, зокрема й права на захист.

Як бачимо, намагаючись максимально наблизити національне законодавство до Конституції України та європейських правових стандартів, законодавець запровадив низку нових засад кримінального провадження, серед яких і забезпечення права на захист, зміст якого викладений у положеннях ст. 20 КПК України. Отже, одностайне розуміння захисту у кримінальному провадженні має важливе значення. По-перше, воно відображає одну із функцій кримінального процесу (функція захисту); по-друге, є загальною засадою кримінального провадження (забезпечення права на захист); по-третє, виступає як сторона кримінального провадження (сторона захисту). Однак у правозастосовній діяльності продовжують існувати стереотипи, зорієнтовані на другорядне ставлення до сторони захисту, що призводить до неповноцінної реалізації учасниками кримінального провадження своїх прав, свобод і законних інтересів. Насправді порушена проблема є більш широкою і складною, що зумовлює необхідність у концептуальній зміні підходів до її вирішення, перегляді наукових поглядів і загалом парадигми у правозастосовній діяльності.

Комплексний аналіз положень п. 19 ч. 1 ст. 3, ст. 20, п. 2 ч. 1 ст. 581 КПК України, п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідчить про їхню неузгодженість та суперечливість. По-перше, це стосується неузгодженості щодо кола учасників кримінального провадження, яким забезпечується право на захист. По-друге, доволі загальним вбачається тлумачення самого змісту засади забезпечення права на захист, що не сприяє

якісному її розумінню. Насамперед необхідно акцентувати увагу на тому, що ст. 20 КПК України має назву «Забезпечення права на захист», але, аналізуючи зміст її положень, доходимо висновку, що це право забезпечується підозрюваному, обвинуваченому, виправданому та засудженому. Тим часом логіко-конструктивний аналіз положень статей 45, 52, 490, 499, 507, 581 КПК України вказує на те, що захист також гарантується особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особі, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Загалом, на нашу думку, законодавець не надто вдало розкрив сутність змісту права на захист, оскільки в положеннях ст. 20 КПК України перелічено окремі права підозрюваного, обвинуваченого, які й без того закріплені у ст. 42 Кодексу. При цьому трактування поняття «право на захист» не закріплено на законодавчому рівні, що не дозволяє повною мірою визначити його та використовувати у правозастосовній діяльності.

Розвиток права на захист у кримінальному судочинстві перебуває в нерозривному зв’язку з правовим інститутом адвокатури, призначення якого протягом тривалого часу залишається незмінним. Вона полягає, зокрема, у захисті прав, свобод та законних інтересів усіх осіб, сприянні здійсненню судочинства, а також забезпеченні верховенства права та законності у кримінальному провадженні. Проте доцільно акцентувати увагу на тому, що поняття «захисник» та «забезпечення (здійснення) захисту у кримінальному провадженні» не є абсолютно тотожним. Так, захисник як учасник кримінального провадження залучається, якщо особа набула статусу підозрюваного. Своєю чергою, захист прав, свобод та законних інтересів від необґрунтованого кримінального переслідування з боку сторони обвинувачення може реалізовуватися задовго до офіційного повідомлення про підозру. Переконливим свідченням цього є участь адвоката на підставі договору про надання правничої допомоги під час затримання особи в порядку ст. 208 КПК України і до оголошення цій особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що право на захист у кримінальному процесі України є основоположним, природним правом людини та загальновизнаним принципом міжнародного права (підп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), одним з основних конституційних прав людини та громадянина (статті 59, 63 Конституції України), загальною засадою кримінального судочинства (п. 5 ч. 2 ст. 129 Конституції України, ст. 20 КПК України), а також важливою гарантією досягнення завдань кримінального провадження, закріплених законодавцем у положеннях ст. 2 КПК України.

Резюмуючи, можна констатувати, що захист – це процесуальна діяльність, яка здійснюється в порядку і випадках, передбачених КПК України. Він виникає у зв’язку з порушенням або незаконним обмеженням прав, свобод та законних

інтересів особи, тому притаманний всім учасникам кримінального процесу, а не лише підозрюваному, обвинуваченому. Захист становить сукупність процесуальних дій і заходів, за допомогою яких особа може реалізувати надані їй права, а також відстоювати свої законні інтереси самостійно або через реалізацію права на правничу допомогу, зокрема й безоплатну. Право на захист є невід'ємним структурним елементом інституту сприяння захисту. Останній, своєю чергою, охоплює сукупність кримінальних процесуальних норм, що наділяють сторону захисту винятковими правами та встановлюють обов'язки суб'єктів владних повноважень вчиняти процесуальні дії в інтересах захисту. Норми, що входять до інституту сприяння захисту, мають комплексний характер, оскільки вони формуються і розвиваються на основі норм інших інститутів кримінального процесуального права. Насамперед, йдеться про міжгалузевий характер цього інституту, адже окрім норм КПК України процедурні аспекти, механізми та відповідні гарантії забезпечення права на захист передбачені Законами України «Про безоплатну правничу допомогу» та «Про адвокатуру і адвокатську діяльність».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР)України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

Адаскалиця Костянтин Костянтинович,
адвокат Національної асоціації адвокатів України, доктор філософії у галузі права

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ІЗ ПРАВОВИМ ПРОСТОРОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасний етап розвитку правової системи України ознаменований стратегічним курсом на набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Цей вектор, закріплений на рівні Преамбули Конституції України, вимагає організованої, системної та концептуальної перебудови всіх галузей вітчизняного права. Особливе місце у цьому процесі посідає процесуальне право, оскільки саме через процесуальні інструменти забезпечується реалізація, захист та відновлення матеріальних прав. Гармонізація вітчизняного процесуального права із європейським правовим простором у цьому контексті означає не лише механічне запозичення іноземних норм, а й глибоку трансформацію

національних інститутів на відповідній основі та з урахуванням конституційних орієнтирів.

Конституція України виступає ключовим нормативним орієнтиром для відповідних інтеграційних процесів. Стаття 8 Основного Закону проголошує принцип верховенства права, який є спільним знаменником для всієї європейської правової традиції (Rule of Law). У контексті судочинства цей принцип розгортається через положення ст. 55 (гарантування права на судовий захист) та ст. 129 (основні засади судочинства) [1, ст. 8, 55, 129].

Аналіз відповідних положень Конституції України крізь призму сутності та змісту правотворчої діяльності у сфері узгодження національного законодавства із законодавством Європейського Союзу дає підстави виокремити три взаємопов'язані імперативи, на яких має ґрунтуватися гармонізація вітчизняного процесуального законодавства із правом ЄС:

1. Інституційний. Приведення інституційної організації національної судової системи та процесуального статусу учасників судочинства у відповідність до європейських стандартів незалежності й безсторонності суду як необхідної передумови здійснення справедливого правосуддя;

2. Функціональний. Удосконалення та оптимізація судових процедур з метою підвищення ефективності судочинства, забезпечення своєчасного розгляду справ і досягнення завдань відповідного виду судочинства.

3. Аксіологічний. Визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки, а також прав і свобод найвищими соціальними цінностями, що визначають зміст, спрямованість і межі правового регулювання у відповідній галузі права.

Ключовим референтним рамковим документом для модернізації вітчизняного судочинства є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, зокрема стаття 6 (Право на справедливий суд), та практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Завдяки Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стандарти Страсбурзького суду вже стали частиною вітчизняного національного правового поля [2, ст. 6; 3].

Водночас сьогоднішній етап вимагає врахування acquis communautaire Європейського Союзу, зокрема Хартії основоположних прав ЄС (ст. 47 щодо права на ефективний засіб юридичного захисту та на справедливий судовий розгляд) та директив ЄС, що регулюють окремі аспекти судової співпраці, транскордонних спорів, альтернативного врегулювання конфліктів (медіації) тощо [4, ст. 47].

Також варто відзначити, що в юридико-технічному вимірі гармонізація розглядається як процес узгодження правових систем і безпосередньо залежить від рівня юридичної техніки, що застосовується при реформуванні процесуального законодавства. Юридична техніка формалізації процесуальних норм має забезпечити баланс та стабільність національної правової традиції з урахуванням європейського права та конституційних вимог.

Основними техніко-юридичними проблемами гармонізації вітчизняного процесуального законодавства з законодавством ЄС наразі можна розглядати наступні:

- Усунення понятійно-термінологічних розбіжностей. Деякі правові концепції вже імплементовані в тексти вітчизняних нормативних актів, інші ж вимагають інтеграції безпосередньо в «тіло» українських процесуальних кодексів (ЦПК, ГПК, КАС, КПК);

- Формалізація дискреційних повноважень суду. Європейські стандарти правосуддя орієнтують на ширше використання судового розсуду як інструменту забезпечення справедливості та ефективного захисту прав особи. Натомість вітчизняна процесуальна традиція історично характеризувалася більш високим рівнем нормативної деталізації та формалізації процесуальних процедур. За цих умов модернізація процесуального законодавства вимагає належного техніко-юридичного визначення меж судової дискреції, які б забезпечували баланс між принципом верховенства права, правовою визначеністю та потребою в індивідуалізації судового захисту;

- Діджиталізація процесу. Впровадження інструментів Електронного суду та елементів штучного інтелекту має відбуватися за суворого дотримання конституційних гарантій доступності правосуддя та конфіденційності даних, що корелює з європейськими стандартами цифрового процесу.

Висновки. Таким чином, конституційні засади гармонізації вітчизняного процесуального права з європейським правовим простором виступають не лише ідеологічним орієнтиром, а й чітким методологічним вектором. Модернізація процесуального законодавства України має здійснюватися шляхом підвищення якості правотворчої діяльності та посилення уваги до забезпечення високих стандартів формальної визначеності права з урахуванням напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців у цій сфері. Лише за таких умов реформування відповідних галузей права дасть змогу побудувати систему судочинства, яка користуватиметься безумовною довірою як громадян України, так і міжнародної спільноти, забезпечуючи реальне, а не декларативне право на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). База даних Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Бобровник Світлана Василівна, *доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри теорії та історії права і держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЕРЖАВИ

Подвійна природа конституції держави обумовлюється, з однієї сторони, її практичною значимістю як Основного Закону, який має вищу юридичну силу, є основою для законодавства, з іншої – є об'єктом наукового пізнання як важлива категорія, що має як загальнотеоретичний, так і галузевий доктринальний вимір. Важливим напрямком наукового пізнання конституції є з'ясування її вимірів, що поєднують предметну визначеність впливу конституції на суспільні відносини та її утилітарну цінність [1, с.136].

Одним із важливих напрямків виміру конституції є її функціональне призначення як результат реалізації її основних функцій, які визначають соціальну роль і призначення конституції. Саме характеристика соціальної ролі та цінності конституції держави пов'язується з необхідністю аналізу основних функцій Основного Закону. При цьому важливо зазначити, що мова може йти лише про функції конституції демократичної держави, оскільки авторитарна держава закріплює у конституції основні напрямки тиску на суспільство з метою забезпечення реалізації владних інтересів, перетворюючи суспільство на соціальну основу владного впливу.

Досліджуючи проблему функцій конституції, важливо акцентувати увагу на відсутності монографічних робіт та дисертацій, предметом дослідження яких був би комплексний аналіз функцій конституції як важливого юридичного документа взагалі та функцій Конституції нашої держави, зокрема. Існуючі у поодиноких статтях та підручниках з конституційного права визначення функцій конституції мають різноманітний зміст та спрямування. Пануючим у літературі є прагматичний підхід, відповідно до якого функції конституції визначаються як основні напрямки її впливу на суспільні відносини, в яких знаходять своє відображення її сутність, завдання та цілі [2, с.48]. О. В. Сінькевич, пов'язуючи функції конституції із функціями конституційного права, наголошує на їх системному характері та значенні для досягнення мети. Вчена визначає цю категорію як взаємоузгоджену систему шляхів і способів утвердження конституційних цінностей та досягнення мети і завдань конституційно-правового регулювання [3, с.205].

Важливого значення для з'ясування сутності функцій конституції має праця Ю. М. Тодики, присвячена загальній характеристиці функцій Конституції України. Вчений визначає означені функції як основні напрямки

конституційного впливу на суспільні відносини, що дають змогу контекстно і системно розкрити роль Основного Закону в регулюванні суспільних відносин [4, с.22].

Однак, в сучасних умовах важливого значення набирає з'ясування дієвості та ефективності напрямків впливу конституції держави, механізмів їх втілення у суспільну практику. Це обумовлює необхідність переосмислення доктринального розуміння функцій конституції в аспекті їх аксіологічного сприйняття, що підкреслює як цінність конституції, так і її значення для забезпечення результативності впливу на процес життєдіяльності суспільства.

Поєднуючи функціональний та аксіологічний підходи, ми можемо визначити функції конституції як основні напрямки її впливу на забезпечення системності суспільства, досягнення мети правового регулювання, формування нормативної основи законодавства, гарантування прав і свобод людини, підвищення ефективності державного управління, що визначають суспільну, соціальну та юридичну цінність Основного Закону держави.

На нашу думку, значення функцій конституції полягає у тому, що вони:

- характеризують цінність конституції для особи, суспільства та держави;
- визначають її практичну значимість для громадянського суспільства;
- характеризують значення конституції для забезпечення системності суспільства;
- є засобом реалізації завдань конституції;
- визначають конституцію як елемент соціальної організації суспільства, соціальне благо;
- залежать від функцій права та вливають на них;
- відображають особливості певного історичного етапу розвитку суспільства;
- виявляють специфіку конституційного впливу на суспільні відносини та особливості практики застосування конституції;
- визначають зв'язок із тим суспільно-правовим середовищем, на який конституція здійснює відповідний вплив;
- визначають основні напрямки реформування суспільних відносин та демократичного розвитку держави.

Соціально-правова природа конституції держави безпосередньо впливає на характер її функцій. Загальносоціальні функції характеризують її значення як засобу забезпечення суспільного порядку, прав і свобод людини, розвитку основних сфер життєдіяльності суспільства та гарантування його системності. Серед цих функцій можливо виокремити:

- *політичну,* що полягає у закріпленні конституційного ладу, політичного режиму, народовладдя; визначенні правил політичної діяльності та закріпленні основ взаємодії держави та політичних партій як елементів політичної системи суспільства; формуванні принципів внутрішньої політики держави як основного суб'єкта управлінської діяльності і зовнішньої політики держави як суб'єкта

міжнародних відносин. Метою означеної функції є забезпечення участі суспільства в процесі прийняття та реалізації владних рішень;

- *економічну*, що фіксує основи економічного ладу (економічної системи суспільства); закріплює та гарантує статус різних форм власності; формує умови розробки та реалізації економічної політики та ефективного функціонування сфери господарювання з метою забезпечення матеріальної основи функціонування суспільства;

- *ідеологічну*, націлену на закріплення загальнолюдських цінностей, основними серед яких є права і свободи людини, демократія, суверенітет, верховенство права, визнання людини вищою соціальною цінністю, правова соціальна держава, громадянське суспільство. Основна мета функції полягає у формуванні значного рівня суспільної свідомості населення та визначенні перспектив розвитку суспільства і держави;

- *установчу*, що полягає у визначенні на конституційному рівні основ взаємодії особи, суспільства та держави; закріпленні правового статусу людини і системи органів держави, їх повноважень та системи органів місцевого самоврядування. Метою функції є забезпечення стабільності суспільства, втілення в суспільну практику загальнолюдських конституційних цінностей та визначення місця людини в системі суспільної взаємодії;

- *прогностичну*, націлену на закріплення стратегічних орієнтирів держави, основних напрямків її вдосконалення та розвитку. Конституція проявляє себе як програмний документ, закріплюючи цінності і принципи, які необхідно втілити у соціальну практику [4, с.25]. Щодо України, то ця функція полягає у закріпленні статусу держави як демократичної, соціальної та правової;

- *стабілізуючу* функцію, яка забезпечує консенсус різних політичних сил, заснованість суспільства на демократичних засадах та гарантування системності правового впливу на суспільні відносини. Будучи результатом узгодження ідей різноманітних політичних сил, конституція забезпечує досягнення суспільного компромісу та недопущення конфлікту в системі суспільних відносин;

Визначення конституції держави як Основного Закону обумовлює важливе юридичне значення цього документа та можливість виокремлення спеціально-юридичних функцій, що полягають у встановленні основ правового регулювання та принципів функціонування правової системи суспільства. Основними серед них є:

- *установча*, спрямована на забезпечення первинного правового регулювання, нормативного оформлення соціально-політичних та економічних інститутів, устрою держави, повноважень владних органів та інститутів демократії. Метою означеної функції є встановлення найважливіших інститутів держави та визначення основних напрямків їх діяльності;

- *правотворча,* що закладає основи та принципи правотворчої діяльності; визначає повноваження народу, органів держави та місцевого самоврядування у цій сфері; закріплює форми правотворчої діяльності, правовий статус суб’єктів конституційних відносин; визначає ієрархічну та галузеву структуру

законодавства. Метою є формування і закріплення правових та організаційних основ правотворчої політики;

- *охоронна*, що забезпечує гарантування дії конституційно-правових норм та інститутів шляхом формування органів конституційної юстиції та встановлення спеціального механізму відповідальності, що полягає у можливості визнання нормативно-правових актів неконституційними та скасування чи призупинення дії актів органів держави. Мета цієї функції полягає у гарантуванні, реалізації та захисті від порушень положень конституції держави та гарантуванні нормативного закріплення і реалізації правового статусу особи;

- *інтегративна,* сутність якої полягає у об'єднанні та узгодженні елементів правової системи шляхом закріплення мети, принципів, вимог та форм її організації, вихідних положень публічних та приватних галузей права; визначенні методів та способів правового регулювання; засад правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності. Мета функції виявляється у забезпеченні системності права та юридичної практики;

- *обмежувальна* функція полягає у чіткому визначенні повноважень органів держави, закріпленні принципу розподілу влади та системи стримань і противаг; визначенні меж втручання держави у приватну та самоврядну сферу суспільства, права і свободи людини. Метою функції є самообмеження держави правом та недопущення її авторитарного впливу на суспільство.

Характеристика основних функцій конституції держави визначає правомірність висновку про те, що майбутнє конституціоналізму пов'язується з можливістю конституції бути основою правової системи суспільства та ціннісним орієнтиром, здатним консолідувати суспільство та забезпечити його системність.

Список використаних джерел:

1. Пустовалова І. С. Виміри Конституції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Серія Право. Випуск 80, частина 1. С.136-142.
2. Конституція України: Науково-практичний коментар. Харків: Право; Київ: Ін Юре. 2015. 808 с.
3. Сінькевич О. В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: Ліра-К. 2020. 462 с.
4. Тодика Ю. М. Функції Конституції України та її загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 1997. №1(8). С.20-28.

***Бугайко Юлія Олексіївна**, доктор філософії у галузі права, доцент кафедри адміністративної діяльності навчально-наукового інституту № 3 (підготовки фахівців з правоохоронної діяльності для підрозділів Національної поліції України) Харківського національного університету внутрішніх справ*

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ З АКТАМИ ЄС: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Європейська інтеграція України є не лише зовнішньополітичним напрямом державної політики, а й конституційно закріпленим вектором розвитку правової системи. Після внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору європейська інтеграція набула значення конституційного орієнтира для законодавчої, виконавчої та правозастосовної діяльності [2]. У цьому контексті особливої актуальності набуває гармонізація понятійно-категорійного апарату адміністративного права України з актами ЄС, оскільки саме через систему юридичних понять формуються зміст норм, межі повноважень органів публічного управління, стандарти адміністративних процедур і гарантії прав приватних осіб у відносинах із державою.

Понятійно-категорійний апарат адміністративного права доцільно розуміти як внутрішньо узгоджену систему правових понять, категорій, дефініцій і термінів, за допомогою яких описуються публічне адміністрування, адміністративна процедура, адміністративний акт, адміністративний орган, дискреційні повноваження, адміністративна послуга, публічний інтерес, належне врядування, контроль, нагляд, відповідальність і правовий захист особи. Ця система має не лише лексичне, а й методологічне значення, адже від точності терміна залежить юридична визначеність правової норми, передбачуваність діяльності суб'єктів владних повноважень та ефективність судового контролю за органами публічного управління.

Конституційною основою гармонізації адміністративно-правової термінології з актами ЄС є передусім принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України [1]. Його зміст охоплює вимоги правової визначеності, пропорційності, заборони свавілля, поваги до прав людини та обґрунтованості рішень органів публічної влади. Для адміністративного права це означає, що поняття, які використовуються в законодавстві, повинні бути чіткими, стабільними, узгодженими між собою та зрозумілими для адресатів правового регулювання. Якщо одна й та сама категорія використовується в

різних нормативно-правових актах у відмінному значенні, виникає ризик неоднакового застосування норм, порушення прав осіб та ускладнення адаптації українського законодавства до acquis ЄС.

Важливе значення має і стаття 9 Конституції України, відповідно до якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [1]. У площині європейської інтеграції це положення створює конституційний міст між внутрішнім адміністративним правом і міжнародно-правовими зобов'язаннями України, зокрема тими, що випливають з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [3]. Водночас гармонізація не повинна зводитися до механічного перекладу термінів актів ЄС. Вона потребує змістовного узгодження відповідних понять із конституційними принципами України, структурою національної правової системи та особливостями української юридичної мови.

Окремою конституційною засадою є принцип законності, закріплений у статті 19 Конституції України, за яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України [1]. Саме тому терміни, що визначають адміністративні повноваження, процедури, акти та форми діяльності публічного управління, повинні мати точне нормативне значення. Невизначеність понять «дискреція», «адміністративний розсуд», «публічний інтерес», «належне адміністрування», «адміністративний орган» або «адміністративна справа» може призводити до розширеного тлумачення компетенції органів влади та послаблення гарантій приватної особи.

Позитивним кроком у напрямі гармонізації адміністративно-правового понятійного апарату стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який закріпив низку базових термінів: «адміністративна справа», «адміністративне провадження», «адміністративний акт», «адміністративний орган», «дискреційне повноваження» та інші [5]. Значення цього Закону полягає в тому, що він наближує українське адміністративне право до європейської моделі належного адміністрування, у центрі якої перебуває не відомчий інтерес органу влади, а особа, її права, свободи та законні інтереси. У цьому аспекті простежується зв'язок із статтею 41 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка закріплює право на належне адміністрування, зокрема право особи на неупереджений, справедливий і своєчасний розгляд її справи [6].

Разом із тим сучасний стан гармонізації понятійно-категорійного апарату адміністративного права України з актами ЄС характеризується низкою проблем. Першою є термінологічна фрагментарність. У різних галузевих законах, підзаконних актах і відомчих документах близькі за змістом поняття можуть уживатися по-різному або без належного визначення. Наприклад, категорії «публічне управління», «публічна адміністрація», «суб'єкт владних повноважень», «адміністративний орган», «орган публічної влади» не завжди мають однакове змістове навантаження. Це ускладнює не лише національне

правозастосування, а й порівняння українського законодавства з актами ЄС у межах процесу адаптації.

Другою проблемою є ризик формального запозичення європейських понять без урахування їх функціонального змісту. У праві ЄС терміни часто пов'язані з конкретними інституційними механізмами, процедурами, принципами та практикою Суду Європейського Союзу. Якщо такі поняття переносяться до українського законодавства лише як мовні еквіваленти, без зміни адміністративної практики, вони не досягають необхідного регулятивного ефекту. Наприклад, категорія «належне адміністрування» не може бути обмежена декларативним посиланням на європейські стандарти; вона має проявлятися у праві особи бути вислуханою, доступі до матеріалів справи, обов'язку мотивування адміністративного акта, дотриманні розумних строків і реальній можливості оскарження рішення.

Третьою проблемою є співвідношення української юридичної мови з багатомовною природою права ЄС. Акти Європейського Союзу існують різними офіційними мовами, при цьому всі мовні версії мають юридичну силу. Для України це створює складність вибору коректного перекладацького й правового відповідника. Такі терміни, як public administration, good governance, administrative discretion, legitimate expectations, proportionality, accountability, у процесі перекладу потребують не лише мовної, а й доктринальної обробки. Інакше виникає небезпека появи термінів, які формально відповідають європейському тексту, але не інтегруються в українську систему адміністративного права.

Четвертою проблемою є вплив воєнного стану на нормотворчість і публічне адміністрування. В умовах воєнного часу законодавство часто ухвалюється у прискореному режимі, а адміністративні процедури адаптуються до потреб безпеки, оборони, евакуації, соціального захисту, цифрового надання послуг та управління критичною інфраструктурою. Такий режим об'єктивно посилює ризики термінологічної неузгодженості, оскільки нові правові конструкції з'являються швидше, ніж формується їх системне доктринальне осмислення. Однак навіть в умовах війни гармонізація з актами ЄС не повинна втрачати конституційної основи: обмеження прав і свобод, спеціальні адміністративні режими та дискреційні повноваження органів влади мають залишатися юридично визначеними, пропорційними й контрольованими.

П'ятою проблемою є цифровізація публічного адміністрування. Електронні адміністративні послуги, автоматизоване прийняття рішень, державні реєстри, електронна ідентифікація та обмін даними потребують оновлення адміністративно-правової термінології. У цьому контексті поняття «адміністративна процедура», «адміністративний акт», «заявник», «учасник провадження», «докази», «повідомлення особи», «мотивування рішення» мають бути придатними не лише для традиційної паперової форми управління, а й для цифрового середовища. Гармонізація з актами ЄС у цій сфері має враховувати

стандарти захисту персональних даних, прозорості алгоритмічних рішень, кібербезпеки та недискримінаційного доступу до електронних сервісів.

Водночас гармонізація понятійно-категорійного апарату адміністративного права України з актами ЄС не означає повної уніфікації або втрати національної правової ідентичності. Йдеться про досягнення змістовної сумісності українських правових понять із європейськими стандартами за умови збереження конституційних засад української державності, статусу української мови як державної та системної логіки національного права. Такий підхід відповідає природі європейської інтеграції як процесу адаптації, а не механічного копіювання правових моделей.

Для подолання зазначених викликів доцільно сформувати комплексний підхід до гармонізації адміністративно-правової термінології. По-перше, необхідним є проведення системного аудиту чинного адміністративного законодавства щодо наявності дублювання, суперечностей і прогалин у базових поняттях. По-друге, слід розробити єдиний глосарій адміністративно-правових термінів, узгоджений із Конституцією України, Законом України «Про адміністративну процедуру», Угодою про асоціацію та релевантними актами ЄС. По-третє, варто посилити науково-експертну складову законопроєктної роботи, зокрема шляхом обов'язкової термінологічної експертизи проєктів нормативно-правових актів, що стосуються публічного адміністрування. По-четверте, необхідно забезпечити стабільну співпрацю юристів, перекладачів, фахівців з європейського права, адміністративістів і представників органів публічної влади.

Особливу роль у цьому процесі має відігравати адміністративно-правова доктрина. Саме наукове середовище здатне пояснити, які європейські поняття можуть бути безпосередньо інтегровані в українське право, які потребують адаптації, а які є неприйнятними без попередньої зміни інституційної практики. Доктринальне осмислення гармонізації має враховувати не лише тексти актів ЄС, а й принципи права ЄС, практику європейських інституцій, тенденції розвитку публічного адміністрування та конституційні обмеження державної влади.

Отже, гармонізація понятійно-категорійного апарату адміністративного права України з актами ЄС є необхідною умовою якісної європейської інтеграції, ефективного публічного управління та належного захисту прав людини. Її конституційними засадами виступають верховенство права, законність, правова визначеність, пріоритет прав і свобод людини, відкритість України до міжнародного співробітництва та стратегічний курс на членство в Європейському Союзі. Основними викликами сьогодення залишаються термінологічна фрагментарність, ризик формального запозичення понять, складність перекладу актів ЄС, вплив воєнного стану, цифровізація адміністративних процедур і потреба в системній експертизі законодавства. Подолання цих викликів потребує не лише технічного вдосконалення юридичної мови, а й глибокого оновлення адміністративно-правового мислення відповідно до європейських стандартів належного врядування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 9. Ст. 50.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29. Ст. 367.
5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX.
6. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union. 2012. C 326. P. 391–407.
7. Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. 2016. C 202. P. 13–45.
8. EU opens accession negotiations with Ukraine. Council of the European Union : press release. 25 June 2024.
9. Ukraine – Enlargement and Eastern Neighbourhood. European Commission : official information page.
10. Principles of Public Administration. SIGMA/OECD. Paris : OECD Publishing, 2023.

Влад Вадим Федорович, *доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справа,*

Вацюк Віктор Олександрович, *кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 615 КПК УКРАЇНИ ГАРАНТІЯМ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення ефективності кримінального провадження при одночасному дотриманні фундаментальних прав і свобод людини. Запровадження спеціального порядку здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану стало необхідною законодавчою реакцією на об'єктивні труднощі функціонування органів правосуддя. Водночас такі особливі процедури не повинні призводити до звуження змісту конституційних гарантій прав людини.

Відповідно до статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Основний Закон встановлює, що ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду та лише на підставах і в порядку, встановлених законом [1]. Таким чином, судовий контроль визначається як основна гарантія недопущення необґрунтованого втручання держави у сферу особистої свободи.

Пунктом 2 частини першої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею визначених законом повноважень такі повноваження здійснює керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором [2].

Вказане положення має на меті забезпечення безперервності кримінального процесу у випадках, коли через бойові дії, окупацію територій або інші обставини здійснення правосуддя є фактично ускладненим чи неможливим. Проте одночасно виникає питання щодо відповідності такого механізму

принципу незалежного судового контролю, оскільки до переліку повноважень, які можуть бути передані керівнику органу прокуратури, належать процесуальні рішення, що безпосередньо впливають на права та свободи людини.

Зокрема, йдеться про повноваження щодо надання дозволу на затримання особи з метою приводу, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а також інших процесуальних дій, які за загальним правилом здійснюються лише за рішенням слідчого судді [2]. Таким чином, фактично допускається можливість прийняття рішень щодо істотного обмеження прав особи суб'єктом, який не належить до судової влади.

Конституційна вимога щодо здійснення такого контролю саме судом пов'язана з необхідністю забезпечення незалежності та неупередженості під час вирішення питань про обмеження особистої свободи. Прокурор, на відміну від слідчого судді, є учасником кримінального провадження зі сторони обвинувачення та здійснює функцію кримінального переслідування. Тому надання йому повноважень, які за своєю природою є елементом судового контролю, може створювати ризик порушення принципу розмежування функцій обвинувачення та правосуддя.

Аналогічний підхід закріплений у практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд неодноразово наголошував, що контроль за законністю позбавлення особи свободи повинен здійснюватися органом, який є незалежним від органів кримінального переслідування та має право ухвалювати обов'язкові рішення щодо звільнення особи у разі незаконності такого обмеження [4].

Водночас стаття 64 Конституції України допускає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану, однак такі обмеження не можуть бути свавільними та не повинні скасовувати сутність основоположних прав [1]. Право на свободу та особисту недоторканність належить до тих прав, реалізація яких потребує особливих процесуальних гарантій.

Таким чином, положення пункту 2 частини першої статті 615 КПК України, хоча і спрямоване на забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах воєнного стану, містить потенційні ризики невідповідності статті 29 Конституції України. Передача окремих повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури фактично допускає здійснення контролю за обмеженням права на свободу суб'єктом, який не має статусу незалежного судового органу.

На нашу думку, вирішення зазначеної проблеми має здійснюватися шляхом удосконалення механізму територіальної та організаційної доступності судового контролю, а не шляхом передачі судових повноважень органам кримінального переслідування.

По-перше, доцільним є запровадження механізму автоматичного визначення альтернативного слідчого судді у разі неможливості роботи

конкретного суду. Такий підхід може передбачати законодавче закріплення процедури передачі повноважень слідчого судді до найближчого територіально доступного суду або іншого визначеного суду, який фактично продовжує здійснювати правосуддя.

У цьому випадку рішення щодо затримання особи, обшуку, арешту майна чи інших заходів забезпечення кримінального провадження залишатимуться виключною компетенцією суду, що відповідатиме вимогам статті 29 Конституції України.

По-друге, необхідним є ширше застосування дистанційного судового провадження за допомогою відеоконференцзв'язку. В умовах, коли фізична присутність слідчого судді або учасників процесу є неможливою через бойові дії, проведення судового засідання в режимі відеоконференції може забезпечити оперативність прийняття процесуальних рішень без передачі судових функцій прокурору.

Такий механізм уже передбачений кримінальним процесуальним законодавством України та може бути адаптований для умов воєнного стану шляхом спрощення організаційних процедур його застосування.

По-третє, необхідно передбачити створення спеціального резерву слідчих суддів, які можуть тимчасово здійснювати повноваження в регіонах, де суди не можуть працювати. Такий резерв може формуватися з числа суддів інших судів, які мають відповідний досвід здійснення кримінального судочинства.

Це дозволило б забезпечити оперативний розгляд невідкладних клопотань без залучення прокурора як суб'єкта, який одночасно підтримує державне обвинувачення.

По-четверте, доцільним є створення єдиного електронного механізму взаємодії між органами досудового розслідування та судами. Така система могла б забезпечувати дистанційне подання клопотань, автоматичний розподіл їх між доступними слідчими суддями, електронне ознайомлення суду з матеріалами та ухвалення процесуальних рішень незалежно від місця перебування учасників провадження.

Виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що оптимальним шляхом вирішення проблеми є не заміна судового контролю контролем органів прокуратури, а створення умов, за яких судовий контроль може здійснюватися навіть за відсутності фізичної можливості роботи конкретного суду. Воєнний стан може обумовлювати особливості організації правосуддя, однак не повинен призводити до передачі виключно судових функцій органам, які здійснюють кримінальне переслідування.

Отже, законодавче регулювання особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на пошуку балансу між необхідністю забезпечення ефективності кримінальної юстиції та обов'язком держави гарантувати права і свободи людини. Відступ від загального порядку судового контролю може бути виправданий лише за умови його винятковості,

тимчасовості, пропорційності та подальшої ефективної судової перевірки прийнятих рішень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Case of Nikolova v. Bulgaria (Application no. 31195/96). Judgment of the European Court of Human Rights, 25 March 1999. URL: https://hudoc.echr.coe.int

***Гаран Ольга Володимирівна**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року поставило перед національною правовою наукою та практикою безпрецедентне завдання: забезпечити функціонування конституційного ладу в умовах екзистенційної загрози державному суверенітету. Проблема трансформацій концепції конституціоналізму в умовах екстраординарних ситуацій, зокрема воєнного стану, набуває особливої актуальності у сучасній юридичній науці [1; 2; 3]. «Адже, конституціоналізм є універсальним носієм теоретичної енергії конституційної демократії, основою парадигми конституційної практики, критерієм конституційності дій органів публічної влади та інших суб'єктів права» [3, с. 21].

Між конституціоналізмом і кризою існує нерозривний зв'язок [1], адже саме криза стає тим «лакмусовим папірцем», який перевіряє стійкість конституційних інститутів та спроможність правової системи адаптуватися до надзвичайних обставин без втрати своєї сутнісної основи [2].

«Конституціоналізм доцільно розглядати не як статичну конструкцію, а як динамічну, живу систему цінностей, принципів, інститутів і процедур, здатну адаптуватися до змін у реальності та залишатися необхідним світоглядним та

правовим камертоном у різних історичних, політичних та правових умовах» [1, с. 22].

Традиційна концепція конституціоналізму ґрунтується на ідеях верховенства конституції, обмеження державної влади, захисту прав і свобод людини та поділу влади [2; 4]. «Сучасний український конституціоналізм безпосередньо пов'язаний з Основним Законом держави і суспільства, який є його нормативною основою, адже саме в Конституції України закріплюються принципи конституціоналізму та основний механізм по будови його інституційної системи, сплямованої на обмеження публічної влади в інтересах прав і свобод людини і громадяни та громадянського суспільства»[3, с. 6].

Проте в умовах воєнного стану ці принципи неминуче зазнають трансформації. О. Ґрос та Ф. Аолайн висловлюють думку, «що під час кризових ситуацій виконавча влада неминуче набуває розширеної дискреції, але наголошують на критичній важливості процедурних запобіжників – парламентський і громадський нагляд, публічне оголошення та обґрунтування запровадження обмежень, а також реальні та чіткі часові межі дії надзвичайних заходів» [5].

У сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. [7], науково-практична парадигма українського конституціоналізму набуває певних модифікацій, що обумовлені об'єктивними воєнними загрозами [6], і нових рис [3; 6]. «Після повномасштабного вторгнення агресора Україна офіційно повідомила про відступ від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права ООН» [8].

Ця ситуація не є унікальною з точки зору міжнародного права. Наприклад, стаття 15 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) уповноважує держави-члени призупиняти дію прав людини під час війни або інших надзвичайних ситуацій [9].

Однією з ключових особливостей трансформації українського конституціоналізму є те, що вона відбувається без формального внесення змін до Основного Закону [6]. Війна зумовила прийняття нормативно-правових актів, які слід віднести до спеціального законодавства, спрямованого на створення законодавчого підґрунтя для загальнонаціонального оборонного спротиву.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було визначено, що «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Стаття 64

Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини, і такою підставою безпосередньо виступає запровадження воєнного або надзвичайного стану [10], із чітким переліком прав, які не підлягають обмеженню. Як зазначив Голова Верховного Суду Всеволод Князєв, «Конституція України непохитно стоїть на захисті основоположних прав і свобод людини і громадянина, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану» [8]. Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами [8], що є принциповою гарантією верховенства права.

Війна суттєво змінює й ідеологічну складову конституціоналізму. Відбувається зміна ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості – у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної гідності українців [3; 6].

Водночас в основі цих трансформацій покладена « європейська модель конституціоналізму, яка відповідає загальнолюдським цінностям, передусім людській гідності та свободі, які є незмінними навіть в умовах воєнного стану» [11, с. 115]. Сучасна парадигма українського конституціоналізму містить константи, які є незмінними за будь-яких екстремальних умов – це цілеспрямованість на утвердження прав і свобод людини та принципи, що відповідають загальнолюдським та європейським цінностям [6].

Центральною проблемою конституціоналізму воєнного часу є збереження балансу між потребами національної безпеки та захистом прав і свобод людини. Усі свідомі того, що при обмеженні прав людини в умовах воєнного часу важливо максимально зберігати баланс публічного інтересу і приватних прав [7]. Обмеження прав людини мають завжди бути пропорційними і переслідувати суспільну мету та бути придатними для досягнення цієї мети [8]. Щоразу, коли оголошується надзвичайний стан і здійснюється дерогація [12] від захисту прав людини, існує потенціал для зловживання державою своєю владою [13; 14]. Міжнародне право та конституційна доктрина розробили систему запобіжників: вимогу пропорційності, тимчасовості обмежень, абсолютну заборону обмеження прав людини [9; 10; 14].

Комплексний аналіз механізму функціонування конституційного правопорядку в умовах воєнного стану передбачає дослідження тих засобів і способів, за допомогою яких він може захистити конституційні цінності, права та ідентичність від внутрішніх і зовнішніх загроз [4], а також розробку практичних рекомендацій запобігання можливій інволюції конституціоналізму у післявоєнний період [1; 4]. Загроза «інволюції конституціоналізму» – тобто повернення до авторитарних тенденцій після завершення воєнного стану – є одним із найсерйозніших викликів для повоєнної України [1; 15].

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС додає новий вимір трансформації конституціоналізму. Визначення основних науково-практичних проблем українського конституціоналізму в умовах правового режиму воєнного стану невіддільне від відповідних тенденцій його повоєнного розвитку [3].

Євроінтеграційний курс, закріплений у Конституції України, виступає водночас і стримуючим фактором від надмірних обмежень прав людини, і рушійною силою правових реформ навіть у воєнний час [3; 6].

Деякі держави, особливо розвинені демократії, надають перевагу використанню звичайного законодавства замість конституційних повноважень для управління кризами [13], що вказує на тенденцію до збереження стабільності конституційних текстів при адаптації підконституційного законодавства. Україна фактично слідує цій моделі, оскільки Конституція залишається незмінною, а правове регулювання воєнного часу здійснюється на рівні законів та підзаконних актів [6].

Враховуючи усе вище зазначене можливо зробити наступні висновки:

1. Конституціоналізм як система не є статичним явищем – він здатний до адаптації в екстремальних умовах, зберігаючи при цьому своє ціннісне ядро: людську гідність, свободу та верховенство права [2; 4; 6].

2. Трансформація українського конституціоналізму в умовах воєнного стану відбувається за трьома основними напрямами: зміна нормативного підґрунтя при незмінності Конституції; удосконалення ідеологічної складової (конституційної правосвідомості); модифікація інституційних механізмів публічної влади [3; 6].

3. Обмеження конституційних прав і свобод має відповідати вимогам пропорційності, тимчасовості та необхідності, що випливає як з національного конституційного права [8; 10] так і з міжнародних зобов'язань України [3; 6].

4. Критично важливим завданням є запобігання інволюції конституціоналізму у післявоєнний період [1; 6], що потребує системного підходу до повоєнної конституційної реформи з урахуванням євроінтеграційного вектора розвитку України [3; 6].

Список використаних джерел:

1. Бондар М. С. Конституціоналізм і війна: від воєнного стану до «миру» через перехідний період. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2026. Т. 17. URL: https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/356282

2. Водянніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4(21). С. 16-17. URL:https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2021-4/pdfs/2-oleksandr-vodiannikov-konstytutsionalizm-ekstremalnykh-umovakh-ustanovcha-vstanovlena-vlada-kryzovi-periody.pdf

3. Український конституціоналізм в умовах війни: основні науковопрактичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання: наукова записка / О.В. Скрипнюк, А.Р. Крусян, О.В. Марцеляк, О.В. Батанов, В.А. Явір, Н.Л. Омельченко, Т.А. Костецька; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 112 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2025/10/07-10-scientific-and-analytical-note-2025-4.pdf

4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 3(21). С. 12-22. URL:https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22
5. Oren Gross and Fionnuala Ní Aoláin, Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice (Cambridge: Cambridge University Press, November 2006). URL: https: //papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=975291&__cf_chl_f_tk=d8ze_juHlsTX58FYxFgJK0R9BR2_496JWnDsx2dATXk-1783196756-1.0.1.1-f.8Bvrty129HLYYMD_Rv7JVKk2Fie_.7w7t3nUxtX3g
6. Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму: вплив реалій правового режиму воєнного стану та викликів повоєнного розвитку України. За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 7 лютого 2024 року. *Вісник НАН України*. 2024. № 4. С. 25–34. URL: https://doi.org/10.15407/visn2024.04.025
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text
8. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимними. (06.12.2022). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1354823/
9. Johanna Bücker Derogation Powers and Continuing States of Emergency under the ECHR. Max Planck Institute. URL: https://csl.mpg.de/en/projects/derogation-powers-echr
10. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
11. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115-127. URL: https://ccu.gov.ua/library/konstytucionalizm-v-umovah-viyny-pytannya-cinnostey-prav-ta-identychnosti
12. Бочкова В. О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 89. Том 4 2025. С. 82-86. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.12
13. Won Y. Emergency powers and COVID-19 derogations. *International Journal of Constitutional Law*. 2025. Vol. 23. Iss. 1. P. 113–147. DOI: 10.1093/icon/moaf010
14. Марущак А. В. Правова основа дерогації як правомірного обмеження прав людини. С. 449- 452. URL: https: //dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21a7159-0e7d-4e47-b1ce-448b2dbcdad3/content
15. Мацієвський Ю. Інволюція конституціоналізму і квазі-авторитарний режим в Україні. *Вибори та демократія*. 2011. № (3). С. 49-56. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/1118/1/matsiyevsky_111215.pdf

Демиденко Володимир Олексійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права
Національної академії внутрішніх справ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА МЕЖІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ФОРМАЛІЗМУ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ТА МУНІЦИПАЛЬНОМУ ВИМІРІ КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ

Сучасний конституціоналізм, ґрунтуючись на імперативі верховенства права, перебуває у стані постійного пошуку балансу між процесуальною ефективністю здійснення правосуддя та гарантуванням реального доступу особи до судового захисту. У цьому контексті особливого значення набуває муніципалізм. Як складова сучасної публічної влади, він базується на принципі субсидіарності. Це дозволяє наблизити захист прав безпосередньо до людини та допомагає державним та муніципальним інституціям ефективніше ці права відновлювати.

Разом із тим, забезпечення доступності правового захисту не виключає необхідності існування процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності судової системи, зокрема механізмів апеляційного та касаційного перегляду. Саме тому особливої актуальності набуває питання конституційно та законодавчо допустимих меж процесуальних обмежень доступу до перегляду судових рішень. Адже в окремих випадках потреба забезпечення процесуальної економії та стабільності правовідносин вступає у взаємодію з обов'язком держави гарантувати особі ефективний судовий захист. У цьому аспекті оцінка допустимості обмеження касаційного оскарження окремих процесуальних рішень виходить за межі кримінального процесу та набуває значення для розвитку конституціоналізму і муніципалізму.

Одним із найбільш показових проявів окресленої проблематики у сфері кримінального процесу є встановлення законодавчих меж доступу до перегляду судових рішень насамперед у порядку касаційного провадження. Особливого значення це питання набуває щодо окремих категорій процесуальних рішень слідчого судді, для яких законодавець передбачив завершення судового контролю на рівні апеляційної інстанції. Такий підхід загалом відповідає завданням забезпечення процесуальної економії, дотримання розумних строків кримінального провадження та належного функціонування касаційної інстанції у складі Верховного Суду як суду, покликаного забезпечувати сталість та єдність судової практики.

Водночас конституційно-правова оцінка відповідних процесуальних обмежень не може здійснюватися виключно через призму їх функціональної доцільності. У випадках, коли процесуальне рішення, формально не вирішуючи питання кримінальної відповідальності по суті, фактично набуває остаточного характеру та унеможливлює подальшу реалізацію особою права на судовий

захист, виникає питання про відповідність такого законодавчого регулювання вимогам верховенства права, пропорційності та ефективного доступу до правосуддя.

Саме в цьому контексті особливої актуальності набуває конституційно-правова оцінка положень частини 4 статті 424 КПК України, яка встановлює обмеження касаційного оскарження ухвал слідчого судді після їх перегляду в апеляційному порядку, зокрема щодо закриття кримінального провадження. Предметом аналізу в цьому випадку стає не лише допустимість встановлення такого «касаційного фільтра» як інструменту процесуальної економії, а насамперед межі його застосування щодо рішень, які за своїми юридичними наслідками можуть остаточно визначати можливість особи реалізувати конституційне право на ефективний судовий захист. Показовим прикладом такого обмеження є справа за конституційною скаргою А. В. Куляса [1]. У цій справі суди попередніх інстанцій, керуючись нормою частини 4 статті 424 КПК України, фактично унеможливили касаційний перегляд ухвал, якими було відмовлено у поновленні провадження за нововиявленими обставинами. Внаслідок застосування вказаного «фільтра» особа опинилася в ситуації, де навіть наявність нових істотних фактів, які за твердженням заявника свідчать про фальсифікацію матеріалів справи, не стала підставою для перегляду судового рішення, оскільки механізм касаційного оскарження виявився заблокованим законодавчою забороною.

Таким чином, у конкретній конфігурації правозастосування мета процесуальної економії могла призвести до непропорційного обмеження доступу до касаційного перегляду, що поставило під сумнів дотримання принципу верховенства права та ефективність судового захисту, перетворивши процесуальний фільтр із засобу оптимізації судочинства на потенційну перешкоду для виправлення істотних судових помилок.

Варто зауважити, що право на доступ до правосуддя не передбачає абсолютної можливості оскарження в будь-яких формах і за будь-яких умов. Воно може бути обмежене задля досягнення інших легітимних цілей. Водночас такі обмеження мають відповідати вимогам пропорційності, передбачуваності та недопущення звуження змісту права настільки, що його реалізація стане формальною або ілюзорною [3, с. 279].

У муніципально-правовій сфері такий «касаційний фільтр» набуває значення, яке виходить за межі суто процесуальної економії та може суттєво впливати на стабільність функціонування місцевого самоврядування. Особливо виразно це проявляється у справах про відсторонення посадових осіб місцевого самоврядування, де ухвали слідчих суддів після їх перегляду в апеляційному порядку стають остаточними внаслідок імперативної заборони касаційного оскарження, передбаченої ч. 4 ст. 424 КПК України. Показовим прикладом у цьому контексті є практика Апеляційної палати ВАКС у справі щодо відсторонення міського голови м. Суми, де було прямо зазначено, що відповідна ухвала набирає законної сили з моменту проголошення та касаційному

оскарженню не підлягає (ухвала Апеляційної палати ВАКС у справі № 991/10540/23) [2].

За таких обставин процесуальне обмеження касаційного перегляду набуває не лише індивідуального, а й інституційного значення, оскільки наслідком відсторонення виборної посадової особи стає тимчасова трансформація механізму реалізації права територіальної громади на місцеве самоврядування. На відміну від багатьох інших кримінально-процесуальних рішень, у цьому випадку процесуальний акт виходить за межі особистого статусу учасника провадження та впливає на здійснення представницького мандата, який походить безпосередньо від волевиявлення територіальної громади. У цьому і полягає особлива складність застосування наведеного вище «касаційного фільтра». З одного боку, остаточність судового рішення забезпечує процесуальну оперативність, однак одночасно може позбавляти систему правосуддя можливості виправлення потенційної судової помилки у справах із підвищеним публічно-правовим ефектом. Тому у подібних категоріях справ постає питання не стільки про допустимість касаційних фільтрів як таких, скільки про межі їх застосування крізь призму принципу пропорційності, ефективного судового контролю та конституційної гарантії місцевого самоврядування.

Така ситуація створює до певної міри правовий парадокс. Рішення, яке фактично зупиняє реалізацію громадою свого права на місцеве самоврядування (оскільки обраний представник усувається від виконання обов’язків), залишається без можливості касаційного перегляду навіть у разі наявності істотних процесуальних порушень чи відсутності належного обґрунтування. Таким чином, «касаційний фільтр» у таких справах де-факто блокує судовий контроль за втручанням держави в діяльність муніципальних органів.

Варто зауважити, що із позиції юридичної догматики та законодавчої техніки частина четверта статті 424 КПК України сама по собі не суперечить Конституції України. Адже вона встановлює допустимий процесуальний механізм обмеження оскарженню в касаційному порядку. Такий механізм переслідує легітимну мету – забезпечення стабільності судових рішень, процесуальної економії та належного функціонування касаційної інстанції у складі Верховного Суду шляхом недопущення її надмірного перевантаження процесуальними зверненнями, які не стосуються вирішення справи по суті.

Разом із тим, на наш погляд, допустимість такого обмеження в контексті відповідності Конституції України не може бути абсолютною. Позаяк будь-який процесуальний фільтр повинен відповідати вимогам верховенства права та принципу пропорційності, тобто забезпечувати розумний баланс між інтересом ефективного здійснення правосуддя та правом особи на судовий захист. У цьому контексті проблемність виникає не стільки на рівні нормативної конструкції, скільки на рівні її застосування до окремих категорій процесуальних рішень.

Вочевидь непропорційним може бути застосування такого обмеження до рішень, які фактично завершують розгляд питання та остаточно виключають

можливість подальшого руху справи. Йдеться про випадки, коли формально процесуальне рішення не стосується вирішення обвинувачення по суті, однак за своїми правовими наслідками остаточно позбавляє особу доступу до перегляду судового рішення або відновлення провадження (наприклад, остаточна відмова у перегляді за нововиявленими обставинами рішення про закриття кримінального провадження). У таких ситуаціях процесуальна форма в частині доступу до касаційної інстанції не може переважати над реальним змістом та наслідками судового рішення.

Також, на наше переконання, надмірним втручанням у право на справедливий суд може бути ситуація, коли процесуальна заборона касаційного перегляду фактично усуває останню ефективну можливість виправлення істотної судової помилки. Особливо це стосується випадків наявності ознак очевидної сваволі, фундаментального порушення процесуальних гарантій, істотного відступу від вимог належного мотивування або ігнорування доказів, які потенційно могли вплинути на результат розгляду справи.

За таких умов абсолютне застосування процесуального фільтра перестає виконувати функцію процесуальної економії та починає створювати непропорційне обмеження права на доступ до суду, гарантованого статтями 8, 55 та 129 Конституції України. Відтак конституційно значущим критерієм має бути не лише формальний вид судового рішення, а й його реальний вплив на можливість особи отримати остаточний та ефективний судовий захист.

Отже, проблема застосування частини четвертої статті 424 КПК України полягає не у самому існуванні касаційного фільтра як допустимого інструменту процесуальної економії, а у межах його поширення на окремі категорії судових рішень. У випадках, коли таке рішення фактично завершує доступ до ефективного судового захисту або впливає на здійснення представницького мандата та функціонування місцевого самоврядування, визначальним має бути не формальний процесуальний статус відповідного акту, а його реальний вплив на права особи, інтереси територіальної громади та конституційний порядок здійснення публічної влади. За нинішньої редакції частини четвертої статті 424 КПК України її абсолютне застосування до окремих категорій процесуальних рішень може призводити до ситуацій, за яких процесуальна економія починає переважати над вимогами верховенства права, ставлячи під сумнів повноту гарантій судового захисту та належну реалізацію права на місцеве самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституційна скарга Куляса Аркадія Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 424 Кримінального процесуального кодексу України. Копія конституційної скарги, долучена до матеріалів Конституційного Суду України (15 арк.). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/18_532026.pdf

2. Апеляційна палата залишила в силі ухвалу слідчого судді ВАКС про продовження строку дії відсторонення від посади Сумського міського голови : вебсайт. Вищий антикорупційний суд. 2024. 15 січня. URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/info_sud/news/1540483
3. Жевнєров І. М. Окремі аспекти забезпечення доступу до правосуддя у ході касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 92, ч. 4. С. 275–280. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.37

Калініченко Олександр Федосійович, *кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права навчально-наукового інституту психології Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

Європейська інтеграція України – це процес зближення України з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на рівні правил та звичаїв, що існують у суспільстві. Євроінтеграція є ключовим і незмінним пріоритетом зовнішньої політики України. Основним стратегічним документом для реалізації цього курсу є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Курс України спрямований на забезпечення стабільності та розвитку держави, що відповідає європейським стандартам [1]. Процес забезпечення (модернізації) відповідної стабільності розвитку України в після воєнний період буде залежати від реформування правової системи і в першу чергу Основного Закону держави.

Як визначає Колодій А. М., що питання про модернізацію Конституції України слід обов’язково вносити до порядку денного у процесі післявоєнного відновлення. Певно, що воно не буде визнане першочерговим, невідкладним, але для модернізації (реформування, удосконалення) правової системи України воно, беззаперечно, стане засадничим. Враховуючи це, Колодій А. М. пропонує наступні кроки конституційного процесу, їх дев’ять, але перші два присв’ячені установчим зборам:

- майбутнє конституційне оновлення має відбуватися за умов широкої професійної дискусії, відкритого суспільного діалогу і загалом політично не заангажованого процесу. Для його здійснення доцільним є створення Установчих зборів, які мають стати спеціальним органом, головною метою створення та діяльності якого є підготовка законопроєкту про внесення змін до Конституції України. «УСТАНОВЧІ ЗБОРИ – спеціально обраний представ. орган, що утворюється для розробки і прийняття конституції» [2, с. 228-229]. До

роботи в Установчих зборах мають залучатися особи з числа громадян України, які мають відповідну фахову підготовку, досвід роботи у сфері державотворення і правотворення, авторитет у суспільстві та, як правило, не є особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Більш раціональним було б утворення класичної моделі Установчих зборів, за якої остання не тільки готувала б законопроєкт (законопроєкти) про внесення змін до Конституції України, але й приймала його та здійснювала усі інші дії, що є властивими органам такого типу;

- установчі збори мають розпочати свою діяльність із розробки науковообґрунтованої Концепції внесення змін до Конституції України та підготовки на її основі законопроєкту (законопроєктів) про внесення змін до Конституції України, адже зміни мають бути системними, спрямованими на формування національного конституціоналізму ІІІ тисячоліття [3, с.48].

Наступним кроком, який пропонує Колодій А.М., це необхідність внесення змін до I, II, III, IV, VI, VIII, XI розділів Конституції України, як модернізації у порівнянні з чинною.

Значний пласт неврегульованих питань містить і розділ X «АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ». З позиції теорії державного будівництва та світової практики суть територіальної автономії зводиться до наступних основних моментів: форма децентралізованої державної влади в унітарній державі на рівень регіону, який відрізняється своїми історичними, географічними, економічними, національно-побутовими та іншими особливостями; автономія виникає не в результаті акту самовизначення її населення, надається державою [4].

У працях з історії Криму наводяться різні дані про національний склад населення. Наприклад, за переписом 1917 року, кацапи й українці складали 49%, кримські татари і турки – 26,8%, євреї – 8,4%, німці – 5,1% [5].

Пункт 1 статті 1 Конституції автономії чітко визначав, що Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання. У статті 2 пункт 2 також підтверджував: «У разі протиріччя положень нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим Конституції України, законам України, діють положення Конституції України, законів України». Окупація військами Росії Кримського півострову, організація і проведення незаконного референдуму в Криму, приєднання Криму до Російської Федерації стали порушенням норм міжнародного права. Які б нормативні документи Росія не приймала щодо визначення статусу Криму в її складі, відповідно до чинного міжнародного і українського законодавства, Автономна Республіка Крим залишається автономією у складі України, а її статус визначається Конституцією і законами України. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. із подальшими змінами і доповненнями, правовий статус

тимчасово окупованої території України визначається у 1 статті, в якій зафіксовано, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Закон визначає датою початку тимчасової окупації 20 лютого 2014 р. На сьогодення питання зміни конституційного статусу Криму залишаються актуальними. В той же час, 2014 рік, була створена конституційна комісія з фахівців конституційного права та народних депутатів, яка підготувала пропозиції змін і доповнень до Конституції України щодо Автономної Республіки Крим. Робоча група запропонувала надати назву «Кримська автономія» замість існуючої «Автономна Республіка Крим». В основу автономії має бути покладене право кримськотатарського народу на самовизначення як корінного народу в Україні. За пропозицією робочої групи, до складу представницького органу автономії Кримської Ради, яка має нараховувати 100 депутатів, входитимуть 34 представники кримськотатарського народу [6, с. 360].

Такі пропозиції відповідають історичному перебігу правового творення, ще 1-2 жовтня 1917 року відбувся 2-й з'їзд кримськотатарського народу (делегатський з'їзд), на якому один з його лідерів Ч. Челебієв, говорячи про найближче скликання Курултаю, визначив його завдання: « ... обговорення питання про територіальну автономію для Криму і, у випадку його прийняття, видання відповідних основних законів» [7, с. 7-8].

До вище зазначеного пропонується:

- розширити повноваження Президента України як гаранта територіальної цілісності України щодо забезпечення стабільності в Криму в разі реальної загрози державному суверенітету;
- скасувати спеціальний статус міста Севастополя;
- для дотримання історичної справедливості затвердити місто Бахчисарай, як столицю АРК;
- юридично посилити повноваження Ради міністрів.

І головне, чи готове вітчизняне суспільство до активної праці над проєктом Конституції України та її обговорення, а також до тих змін, які будуть нею запроваджені? Виходячи із відповідей на ці запитання необхідно вирішити питання у який спосіб буде модернізуватися Конституція України [3, с. 229].

Список використаних джерел:

1 Європейська та євроатлантична інтеграція. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: https://www.msp.gov.ua › yevroatlantychna-intehratsiya

2 Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6: Т-Я. 2004. 768 с.

3 Колодій А.М. Модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення. *Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року)*: ел. Збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023, 126 с.

4 Коментар до Конституції України. Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. ISBN-966-7024-06-7.
5 Газета «Голос татар».- 1917.-23 вересня.
6 Копиленко О. Л. Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Інст. держави і права НАН України. К.: Таксон, 2001. С. 322-361.
7 Надинский П.Н. Очерки по історії Криму: В 2 ч. - Сімферополь, 1957.- Ч.П.- С.7-8.

Клещенко Наталія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ДИХОТОМІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

Сучасний етап розвитку світового правопорядку характеризується масштабною кризою класичних інститутів безпеки, що змушує національні правові системи активно адаптуватись до безпрецедентних викликів. У цьому глобальному контексті правова система України має особливе значення, оскільки повинна одночасно реалізовувати два протилежних за своєю сутністю правових процесів. З одного боку, об'єктивна необхідність відсічі повномасштабній збройній агресії, що вимагає централізації державної влади, розширення повноважень військових адміністрацій та легітимного обмеження певного обсягу конституційних прав і свобод громадян. З іншого боку – стратегічний та законодавчо закріплений курс України на набуття членства в Європейському Союзі, що вимагає неухильного дотримання демократичних стандартів, посилення захисту прав людини та гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС.

У зазначеному контексті перед правовою системою стоїть низка викликів пов'язаних з трансформацією законодавства та правовим регулюванням, обмеженням прав і свобод людини, функціонуванням державних і правових інституцій, забезпеченням правосуддя та доступу до нього, загрозами для правосвідомості та правової культури тощо.

Так, починаючи з 2022 року в Україні спостерігається інтенсивна динаміка нормотворчої діяльності, спрямованої на адаптацію законодавства до потреб воєнного часу. Динамічний розвиток подій на полі бою, загальна мобілізація населення, поява значної кількості внутрішньо переміщених осіб, забруднення значної частини території країни вибухонебезпечними предметами, значне зубожіння населення та зростання нелегальної торгівлі зброєю і боєприпасами

зумовили необхідність відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, ліквідації тяжких наслідків, нормалізації ситуації та відновлення правопорядку [1, с. 5]. Законодавчі зміни стосуються сфери оборони, мобілізації, національної безпеки, трудових відносин, кримінальної відповідальності, інформаційної безпеки, діяльності органів державної влади тощо. З одного боку, така оперативність правового реагування є об'єктивною необхідністю, з іншого – створює ризики нестабільності законодавства, колізійності норм та ускладнення правозастосовної практики. Окремим вектором трансформації національного законодавства виступають євроінтеграційні процеси, які зумовлюють необхідність не лише адаптації нормативно-правової бази до стандартів Європейського Союзу, а й прискореного реформування ключових сфер державного та правового регулювання. У цьому контексті особливого значення набуває виконання Україною умов для відкриття переговорних кластерів у межах процесу вступу до ЄС, що передбачає комплексне оновлення законодавства у сфері верховенства права, судової системи, антикорупційної політики, захисту прав людини, публічного управління, цифрової трансформації та економічного регулювання.

Збройна агресія проти України зумовила суттєву трансформацію, яка торкнулася і правового регулювання обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану. З одного боку, безумовна цінність людини, а також необхідність підтримки її за складних обставин; з іншого боку, обмеження впливу громадян на стратегію і тактику вирішення збройного конфлікту, зокрема, шляхом унеможливлення прийняття суб'єктивних рішень або здійснення неефективних дій громадянами [2, с. 23]. У цьому контексті обмеження прав і свобод людини постають не як заперечення їх фундаментального значення, а як винятково правовий інструмент, застосування якого обумовлене легітимною метою, необхідністю та часовою визначеністю. Важливо, щоб держава діяла відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, дотримуючись принципів законності, пропорційності й необхідності [3, с. 127], оскільки недотримання таких вимог або їх формальне застосування створює ризик трансформації виняткових заходів безпеки у практику необґрунтованого звуження правового статусу особи, надмірної концентрації владних повноважень та порушення балансу між публічними і приватними інтересами. Слід зазначити, що саме здатність правової системи забезпечити баланс між вимогами державної безпеки та захистом прав людини значною мірою визначає її стійкість, ефективність і відповідність демократичним стандартам в умовах сучасних викликів.

Одним із ключових аспектів для правової системи України є функціонування державних і правових інституцій. Так, поліція, СБУ та інші служби повинні виконувати численні завдання, зокрема підтримання громадського порядку, боротьбу з диверсійними групами, забезпечення евакуації населення та охорону критично важливих об'єктів, що вимагають значного ресурсного забезпечення, а обмеження в персоналі, технічному

оснащенні та матеріальних ресурсах створюють значні труднощі для виконання цих функцій у повному обсязі [4, с. 809]. Викликом постає не лише підтримання дієздатності державних і правоохоронних інституцій, але й їхня здатність адаптуватися до надзвичайних умов без втрати легітимності, правової визначеності та відповідності конституційним і міжнародно-правовим стандартам.

Забезпечення правосуддя та доступу до нього в умовах війни є одним із найскладніших практичних викликів для національної правової системи. Судова влада опинилась в ситуації, коли вона повинна одночасно вирішувати два протилежні завдання: адаптуватися до фізичних загроз війни (фізичне знищення або тимчасова окупація судів, нестача суддів) і при цьому забезпечувати фундаментальне право людини на справедливий суд з урахуванням усіх процесуальних гарантій. Погоджуємось з Л. Наливайко, що для подолання цих викликів необхідно розширити практику використання дистанційного судочинства, розвивати електронні сервіси, що дозволять подавати документи онлайн та отримувати правову допомогу. Також важливо забезпечити належний захист суддів і працівників судової системи, зокрема можливість тимчасової ротації кадрів та створення мобільних судових підрозділів у прифронтових та на деокупованих територіях [5, с. 72]. Крім того, варто наголосити на нерівності у доступі до правового захисту, яка посилюється під час війни. Вразливі групи населення – внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, цивільні в прифронтових регіонах мають обмежені можливості для реалізації своїх прав через відсутність адвокатів, брак ресурсів або складну логістику. У цьому контексті особливої уваги потребує переосмислення традиційних підходів до забезпечення доступу до правосуддя, які в умовах мирного часу ґрунтувалися на припущенні відносної територіальної та інституційної стабільності. Війна ж руйнує ці передумови, трансформуючи як просторові, так і функціональні параметри здійснення правосуддя. Як наслідок держава змушена адаптувати механізми правового захисту до нових реалій, де ключового значення набувають мобільність, гнучкість і технологічність правових інструментів.

Війна є викликом не тільки для функціонування законодавства та державних інституцій, а й для соціокультурного фундаменту правової системи – правосвідомості та правової культури громадян. Незважаючи на те, що війна стала каталізатором зростання правової активності громадян та підвищення рівня усвідомлення конституційних обов’язків, тривалість збройного конфлікту обумовила поступову зміну суспільного сприйняття відповідних правових вимог. Якщо на початку повномасштабного вторгнення обов’язок захисту держави сприймався переважно більшістю громадян як безумовний прояв громадянської відповідальності, то в подальшому в суспільстві почали проявлятися більш диференційовані підходи до оцінки змісту, форм і меж виконання такого обов’язку.

Таким чином, сучасна трансформація правової системи України являє собою комплексний, багатовекторний процес, у межах якого національне право

не лише адаптується до безпрецедентних безпекових викликів, а й стає співавтором новітніх глобальних юридичних стандартів. Ключовим у цьому процесі є дихотомія, що виявляється у необхідності одночасного вирішення протилежних за своєю суттю правових завдань: мобілізація державно-правового апарату задля відсічі збройній агресії та виконання необхідних умов задля набуття членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Бігун В.В., Дацюк Т.К., Присяжнюк І.І. Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. *Академічні візії.* 2023. Вип. 24. С. 1-12. DOI:http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10033226 URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/655/594
2. Kantor N., Ivantsova Z., Darahan V., Velkov A., Andreiev D. Legal Regulation of Ensuring Human Rights in Ukraine During the Introduction of Martial Law: Constitutional, Administrativeand Theoretical Aspects. *JURNAL CITA HUKUM (Indonesian Law Journal).* 2024. Vol. 12. №. 1. P. 13-26. DOI:10.15408/jch.v12i1.38634
3. Куртов А.І., Іващенко С.М., Гашенко С.В. Особливості правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1 (13) С. 123-129. DOI https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-21 URL: https://policeyistika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeyistyka/article/view/246/219
4. Фоменко А.Є. Правозастосування в умовах воєнного стану: виклики для національної правової системи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 807-812. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.134 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/136.pdf
5. Наливайко Л. Правова держава в умовах війни: виклики та перспективи забезпечення верховенства права. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина І. С. 70–73.

Купіна Людмила Францівна, *доктор юридичних наук, професор, завідувач відділом публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні процес державотворення України здійснюється під впливом протилежних за значенням викликів: функціонування України під час дії воєнного стану та виконання євроінтеграційних зобов'язань для членства в ЄС. Розробка нормативно-правових механізмів, які сприятимуть їх подоланню, є ключовим завданням інституційного механізму держави. Щодо першого виклику, то в межах післявоєнної відбудови нині активно формується політика національної стійкості, яка полягає в адаптації інституційного механізму та суспільства до криз і здатності держави продовжувати функціонувати під час загроз різного характеру. Другий виклик, який не поглибився за рахунок дії воєнного стану, а навпаки, став рушійною силою України і активно рухає нас до європейської спільноти з міжнародними стандартами розвитку держави. Варто визнати, що здолання кожного виклику не є безперешкодним процесом, адже його результат залежить від ефективності реалізації державної політики та вимірюється ступенем забезпечення конституційних прав і свобод, ключове місце серед яких займає право на працю, що перебуває у тісному зв'язку з принципом рівності.

Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом, а будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, місця проживання або за іншими ознаками не допускаються [1]. На нашу думку, як в умовах воєнного стану, так і в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань, саме ця конституційна норма є основою антидискримінаційної політики держави та ключовим напрямом розвитку законодавства у сфері праці й зайнятості для забезпечення гідних умов життя.

Рівність прав та свобод передбачає використання прав певними соціальними групами, які не мають рівних з іншими можливостей (соціальні, фізіологічні та інші фактори). Тому Конституція України встановлює відповідну систему гарантій для забезпечення гідних умов життя кожної людини [2, с. 167].

В умовах дії воєнного стану вказане набуває особливої актуальності. Масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, руйнування адміністративної та виробничої інфраструктури, трансформація ринку праці, необхідність адаптації трудових відносин до умов воєнного часу, збільшення

людей з інвалідністю, необхідність реінтеграції ветеранів та ветеранок до суспільства у своїй сукупності вплинули на соціальну сферу, створили нові виклики для реалізації права на працю та окреслили нове завдання держави – забезпечити баланс між потребами національної безпеки і гарантіями здійснення соціально-економічних прав людини. Задля цього були застосовані обмеження щодо окремих прав громадян, що не в повній мірі сприяє дотриманню принципу рівності прав і свобод, адже конституційний принцип рівності покладає на державу обов’язок створювати належні правові та організаційні умови для реалізації рівних можливостей усіма категоріями населення, за будь-яких умов функціонування держави. Частково вказане підтвердив Конституційний Суд України, який у Рішенні від 19.05.2026 р. № 3-р/2026 сформував новий підхід до оцінки воєнних обмежень трудових прав. Суд розглянув конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо окремих положень Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та дійшов висновку, що право на оплачувану щорічну відпустку є складовою конституційного права на відпочинок і не може бути фактично скасоване навіть за умовах війни. Неконституційною визнано норму, яка дозволяла роботодавцям надавати працівникам невикористані дні щорічної відпустки понад 24 календарні дні без збереження заробітної плати. Насамперед, це стосувалося неповнолітніх працівників та осіб з інвалідністю, для яких законодавство передбачає подовжену оплачувану відпустку. Для таких категорій працівників додаткові дні відпочинку є не пільгою, а елементом конституційного захисту дитинства, здоров'я та недискримінації. Відсутність оплати нівелює саму природу відпустки як справедливої винагороди за працю [3]. На нашу думку, позиція Конституційного Суду України утвердила, що принцип рівності не є формальною засадою регулювання відносин у сфері праці однакового ставлення до всіх працівників, а передбачає необхідність забезпечення фактичної рівності з урахуванням особливостей правового статусу окремих категорій осіб. Надання неповнолітнім працівникам та особам з інвалідністю подовженої оплачуваної щорічної відпустки є проявом позитивних обов'язків держави щодо забезпечення конституційних гарантій охорони дитинства, здоров'я та недискримінації. Тому навіть в умовах воєнного стану законодавець не може встановлювати правове регулювання, яке фактично позбавляє такі категорії працівників змісту передбачених для них гарантій. Отже, принцип рівності вимагає не лише однакового застосування норм права, а й диференційованого правового регулювання, якщо воно об'єктивно зумовлене необхідністю забезпечення фактичної рівності та належного захисту осіб, які потребують підвищених соціально-правових гарантій.

Свого часу Томас Гоббс виснував, що метою держави є забезпечення безпеки, а сама держава виникає задля впорядкування взаємовідносин між людьми, забезпечення їх неконфліктного співіснування та справедливості шляхом встановлення сильної влади, яка здатна гарантувати людям безпеку і захист. Вказане свідчить про те, що в період будь-яких суспільно-політичних

трансформацій, які обумовлені чинниками або ж викликами, неминучими є зміни у функціонуванні держави, що потребує зміцнення її інституційної спроможності та перегляду змісту її ключових завдань, напрямів діяльності з урахуванням вимог часу задля гідного рівня життя населення [4, с. 119].

Слідування вказаному дозволить закласти основи нової парадигми принципу рівності, що стане фундаментом національної стійкості та сталого розвитку держави, забезпечить перехід від формальної до фактичної рівності. Відтак соціально-економічна політика держави буде спрямовуватися не лише на усунення дискримінаційних норм, але й на подолання системних бар'єрів, що перешкоджають людині та громадянину реалізовувати свої права на рівних засадах.

Вагому роль у цьому відіграє адаптація національного законодавства до acquis Європейського Союзу. Після набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в ЄС, питання гармонізації антидискримінаційного законодавства набуло стратегічного значення. Станом на сьогодні євроінтеграційний процес дозволив сформувати комплексну нормативну базу у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та насильству, впровадження гендерно орієнтованого врядування, а також захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Варто зазначити, що забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та дівчат є не лише окремим кластером євроінтеграційної політики, а й однією зі складових Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Попри скептичні висловлювання щодо знецінення ролі Цілей сталого розвитку [4, с. 121], ми дотримуємося позиції, що глобальні цілі мають бути основою розробки державної політики Україна, особливо в період дії воєнного стану і під час євроінтеграційного процесу, адже саме їх складові є орієнтирами повоєнного відновлення, розбудови європейської держави і сталого соціально-економічного зростання України. Сучасні умови функціонування України вимагають подальшого вдосконалення законодавства з урахуванням нових суспільних викликів, зумовлених війною. Убачається, що нормативно-правове забезпечення відновлення має базуватися на принципах людиноцентризму, інклюзивності, недискримінації, гендерної рівності та концепції Build Back Better, яка передбачає не лише відбудову зруйнованих об'єктів, а й модернізацію регулювання суспільних відносин відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність проведення системного моніторингу стану дотримання права на працю, удосконалення механізмів захисту потерпілих від дискримінації та підвищення інституційної спроможності органів державної влади щодо реалізації антидискримінаційної політики.

На нашу думку, досягти успіху у цьому можливо при застосуванні всебічних інструментів соціальної інтеграції та згуртованості, яка досягається через активну діяльність територіальних громад у дослідженні та виявленні потреб соціальних груп, формуванні індивідуалізованої політики соціальної підтримки та розбудови людиноорієнтованої громади, забезпеченні гендерної рівності у

всіх сферах життєдіяльності та політик; цифровізації соціально-трудової сфери, що дозволить безбар'єрно забезпечити доступ особи до зайнятості та соціальних послуг, налагодити систему просування соціально-економічних прав громадян, у тому числі уразливих груп, через подолання проблеми їх невикористання. Водночас, така політика повинна мати комплексний та системний характер, з впровадженням міжнародних стандартів, що безпосередньо пов'язано з Цілями сталого розвитку України.

Таким чином, розвиток законодавства у сфері забезпечення рівності та недискримінації має розглядатися як невід'ємна складова конституційного розвитку України, виконання євроінтеграційних зобов'язань та формування правових засад повоєнного відновлення держави, що в сукупності має призвести до сталого розвитку та стійкості України. Ефективність відповідних законодавчих змін визначатиме не лише рівень захисту прав людини, але й здатність України розбудувати європейську соціальну державу, засновану на принципах демократії, верховенства права та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 15.06.2026).
2. Конституція України: науково-практичний коментар / заг. ред. В. Я. Тацій. Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов.. Харків: Право. 2011, 1128 с.
3. Електронний ресурс. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/244177_ksu-viznav-nekonstitutsynim-polozhennya-shchodo-neoplachuvanikh-vdpustok-dlya-dtey-ta-osb-z-nvaldnstyu-na-perod-d-vonnogo-stanu (дата звернення 15.06.2026).
4. Загальноціннісні орієнтири оновлення змісту соціальної функції держави. *Модернізація змісту функцій держави: ключовий вектор повоєнного відновлення України:* монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної. Київ: Алерта, 2025. 334 с.

***Львова Олена Леонідівна**, старший науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Людська гідність є основоположною конституційною цінністю та фундаментом системи прав людини, що визначає зміст і спрямованість

діяльності демократичної держави. Вона виступає критерієм оцінки правомірності дій державних органів, суспільних інститутів та окремих осіб, а також є підґрунтям для реалізації й захисту всіх інших прав і свобод людини.

Усталеними залишаються традиційні ідеали або цінності, актуальність і значення яких є безперечними. У цьому контексті йдеться, зокрема, про демократію, свободу, права людини, людську гідність, справедливість, солідарність, правовий порядок, верховенство права, громадянське суспільство, правову державу, національну ідентичність, мир, територіальну цілісність тощо [1, с. 89].

В умовах воєнного стану проблема забезпечення та захисту людської гідності набуває особливої актуальності. Збройна агресія супроводжується численними порушеннями прав людини, посяганнями на життя, здоров'я, особисту недоторканність, випадками жорстокого поводження, примусового переміщення населення та іншими діями, що принижують людську гідність. За таких обставин особливого значення набуває дослідження механізмів забезпечення людської гідності як фундаментальної цінності конституційного ладу та визначення гарантій її дотримання в умовах воєнного часу.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» у п. 4 вказується, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю слід розуміти «визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності» [2].

Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68) [3].

У науковій літературі вчені, аналізуючи поняття гідності, звертають увагу на такі її ознаки, як недоторканість, свобода та автономія, рівність, соціальна справедливість, заборона покарань, що принижують гідність, і, зокрема, медична етика, яка передбачає, що гідність пацієнта включає право на інформований вибір щодо свого лікування та захист від насильницького медичного втручання [4, с. 757].

Вважаємо, що поняття гідність людини у праві соціального захисту доцільно розглядати у кількох взаємопов'язаних аспектах: як фундаментальну цінність, навколо якої формуються всі інші цінності (рівність, справедливість, свобода тощо); як абсолютне природне право; як принцип права; як обов'язок не порушувати гідність інших людей; як джерело формування всього комплексу соціальних прав та свобод людини [5, с. 132].

Звертаючи увагу на багатоманітність поняття «право на гідність», можна зробити висновок, що будь-які протиправні дії щодо людини можуть визначатися як порушення права на гідність. В таких умовах держава повинна забезпечити захист цього права задля утримання суспільного порядку та стабільності в державі. Права людини повинні захищатися у будь-яких правових станах, незалежно від стану справ у державі. Зокрема, Україна в умовах правового режиму воєнного стану, повинна забезпечувати свій статус правової держави та здійснювати, будь-які, законодавчі та виконавчі дії відповідно до норм, визначених міжнародним та національним законодавством. Правовий режим воєнного стану регулюється Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, почали з'являтися прецеденти, коли тим чи іншим чином права та свободи громадян обмежувалися. В таких умовах в українському суспільстві виникли питання про легальність таких дій, їхню законність та необхідність. Тобто, правовий режим воєнного стану, спрямований на певне обмеження прав людини в цілях забезпечення стійкості конституційного ладу, забезпечення територіальної цілісності України та з метою захисту державної безпеки. Такі дії щодо прав та свобод людини і громадянина є необхідними в умовах воєнного стану, але обмеження прав людини і громадянина, що визначається статтею 64 Конституції України не означає, що механізми захисту прав людини перестають функціонувати [6, с. 24-25].

У період воєнного стану допускається тимчасове обмеження таких прав і свобод, як: свобода пересування (обмеження виїзду за межі країни, запровадження комендантської години, заборона перебування у зонах бойових дій); право на таємницю листування і комунікацій (у зв'язку з потребами розвідки, безпеки, контррозвідувальних заходів); свобода мирних зібрань, слова і преси (для запобігання поширенню дезінформації чи паніки); право власності (у випадках реквізиції або використання майна для оборонних потреб з наступною компенсацією). Водночас низка прав має абсолютний характер і не може бути обмежена за жодних умов. До них належать: право на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини); заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3 Конвенції); заборона рабства та примусової праці (стаття 4 Конвенції) [7, с. 209].

Як наголошує Л. М. Ніколенко, навіть за умов воєнного стану основоположні права людини не втрачають своєї чинності. Їх реалізація може зазнавати об'єктивних обмежень, однак обов'язок держави – забезпечити, щоб

ці обмеження залишалися пропорційними, тимчасовими і такими, що не нівелюють сутність правового статусу особи. Аналіз законодавства та судової практики в Україні під час воєнного стану свідчить про наявність значних викликів у сфері дотримання принципів пропорційності, тимчасовості та недоторканності сутності правового статусу особи, закріплених як у міжнародному, так і в національному праві [7, с. 209].

У статті 5 «Загальної декларації прав людини» зазначається, що ніхто не може зазнавати такого поводження, що принижує його гідність.

Якщо Конституція України та законодавство визначає обов'язком захист Вітчизни, тоді повинен бути належний правовий супровід цього обов'язку, і хоч стаття 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» визначає порядок проведення та організації мобілізації, у реальності цей механізм функціонує досить погано та тягне за собою порушення прав громадян України. Власне, коли мова іде про порушення прав людини, то головну роль тут відіграють представники Територіальних центрів комплектації (далі – ТЦК). Протиправні акти, вчинені представниками ТЦК створюють негативне ставлення у суспільства до людей у військовій формі і, як наслідок, військовослужбовці, які повернулися із зони бойових дій та зайняли робочі місця у ТЦК, отримують дуже велику кількість суспільного невдоволення. Такі процеси призводять до дестабілізації ситуації у державі, крім цього страждає честь та гідність військових через осіб, які обіймали посади у ТЦК та із порушеннями законодавства та прав громадян, виконували свої обов'язки. Трапляються випадки, коли представники ТЦК затримують людей на вулиці та направляють їх до приміщення територіального центру комплектування та соціальної підтримки, такі дії уже можна кваліфікувати як викрадення людини, що відповідно статті 146 Кримінального кодексу України тягне за собою кримінальну відповідальність. Ці протиправні акти вчинені органами, відповідальними за мобілізаційний процес, порушують низку правових норм, які закріплені міжнародним правом. Зокрема, найпершим порушується право людини на гідність [6, с. 28-29].

Аналіз чисельних публікацій на цю важку для українського суспільства тему мобілізації військовозобов'язаних дав змогу правознавцям виокремити найболючіші проблеми, серед яких: подвійні стандарти в підходах до мобілізації щодо пересічних громадян і можновладців та їхніх родичів; силові методи мобілізації з чисельними порушеннями основних прав людини (знущання (навіть тортури) представників ТЦК під час мобілізації, інколи з летальними наслідками, формальні огляди на ВЛК тощо) і таке ін. [8, с. 100].

Найгірше, що це проявилося в найбільш чутливій для воєнного часу сфері суспільного життя – мобілізаційній політиці, яка замість чинника, здатного згенерувати перемогу, по суті, стала одним із тригерів, що створив прірву між державою та громадянським суспільством, яке виконує роль запобіжника руйнації демократії, порушенню прав і свобод людини, корупції та наростанню автократичних проявів в управлінні державою [8, с. 105].

Важливо підкреслити, що держава, безумовно, має обґрунтовану потребу у застосуванні надзвичайних заходів в умовах збройної агресії. Проте збереження демократичних стандартів і верховенства права є не лише міжнародним зобов'язанням України як держави-учасниці Ради Європи та інших міжнародних угод, а й стратегічною необхідністю для збереження внутрішньої легітимності влади, довіри громадян та міжнародної підтримки [7, с. 209-210].

Отже, виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що людська гідність є фундаментальною конституційною цінністю, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави, виступає основою системи прав людини та критерієм допустимості обмеження прав і свобод особи. Конституція України, міжнародно-правові акти та практика Конституційного Суду України розглядають людську гідність не лише як суб'єктивне право, а й як засадничий принцип правопорядку, що лежить в основі демократичної, соціальної та правової держави.

В умовах воєнного стану значення людської гідності набуває особливої актуальності, оскільки необхідність забезпечення національної безпеки та оборони держави супроводжується запровадженням певних обмежень конституційних прав і свобод. Водночас навіть за таких умов право на повагу до людської гідності не втрачає свого фундаментального характеру, а держава зобов'язана забезпечувати баланс між потребами оборони та дотриманням прав людини.

Проблема дотримання людської гідності в умовах воєнного часу полягає, зокрема: а) у ризиках перевищення повноважень окремими посадовими особами; б) у застосуванні непропорційних обмежень прав людини; в) у випадках неналежного поводження під час реалізації мобілізаційних заходів; г) у недостатній ефективності механізмів правового контролю та захисту прав громадян тощо.

У зв'язку з цим одним із ключових завдань держави в умовах воєнного стану є забезпечення належних правових гарантій дотримання людської гідності, удосконалення механізмів контролю за діяльністю органів державної влади, підвищення рівня правової культури посадових осіб та ефективне реагування на кожен випадок порушення прав людини.

Таким чином, людська гідність виступає тим конституційним ціннісним орієнтиром, який визначає межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини навіть в умовах воєнного стану та залишається незмінним критерієм оцінки легітимності будь-яких владних рішень і дій.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. С. 86-95. DOI: https://doi.org/10.33270/02222402.86
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також

ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
3. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 (абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини). *Конституційний Суд України: офіційний вебсайт.* Каталог юридичних пропозицій: п. 4.2.4. Право на повагу до гідності. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti
4. Козинець О. Г., Костюченко Н. Д. Філософсько-правове осмислення категорії «гідність людини» в працях мислителів. Електронне наукове видання «*Аналітично-порівняльне правознавство*». №1, 2024. С. 754-758. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.133
5. Орловський О. Я., Боднарук М. І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. С 129-133. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.26
6. Юринець Ю. Л., Летків Р. Правові механізми захисту права людини на гідність в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації в Україні. *Інформація і право.* № 1(52)/2025. С. 22-32. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52)
7. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: ч. 1. С. 207-212. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.30
8. Лісова К. С., Анісімова М. Ф. Феномен бусифікації та права людини в Україні: пошук балансу в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал.* 2025.Вип. 4(21). С. 97-111. DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.97-111

***Майданик Роман Андрійович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права та підприємництва імені Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕЧОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Після набуття чинності Конституцією України 1996 року та в умовах європейської інтеграції відбулося системне оновлення речового права, спрямоване на його гармонізацію з правом Європейського Союзу, імплементацію положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також впровадження кращої іноземної практики країн – членів ЄС.

Практика Конституційного Суду України та Верховного Суду відіграє ключову роль у формуванні конституційно-правового контексту застосування норм Цивільного кодексу України про інститути речового права, що відображає загальну тенденцію до його «конституціоналізації», що полягає у збільшенні прямого та опосередкованого впливу конституційних норм на зміст, тлумачення та застосування норм речового права [1].

Цей феномен отримав ґрунтовне осмислення у вітчизняній доктрині та практиці Конституційного Суду України, який активно формує обов'язкові для правозастосовника стандарти тлумачення норм речового права крізь призму конституційних прав [2].

Європеїзація права України, підтверджена підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році та набуттям нею статусу кандидата на членство в ЄС у 2022 році, зумовлює додаткову актуальність правового аналізу інститутів речового права з урахуванням конституційних стандартів України та держав-членів Союзу.

Реформування права власності, обмежених речових прав та володіння у контексті приведення у відповідність до acquis communautaire неможливе без урахування конституційного підґрунтя зарубіжних правових систем.

Доктриною права не обґрунтовано єдиного підходу щодо правових механізмів та критеріїв конституціоналізації речового права, що ускладнює кваліфікацію цих правовідносин.

Зазначений правовий стан цих правовідносин породжує правову невизначеність та ризики формування неодноманітної правозастосовної

практики.

Цим зумовлена необхідність визначення правових механізмів конституціоналізації речового права, визначення речового права як частини національного правопорядку та особливостей інститутів конституціоналізації речового права.

У цьому дослідженні розглянуто правові механізми конституціоналізації речового права (1), речове право як частини національного правопорядку (2) та особливості конституціоналізації інститутів речового права (3).

1. Правові механізми конституціоналізації речового права

Оновлення речового права під впливом конституційних положень ґрунтується на ідеї виявлення та вирішення правових колізій між нормами Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) та конституційними положеннями крізь призму загальних засад правопорядку та конституційних принципів як системоутворювального чинника трансформації.

Конституційний вплив на речове право відбувається через «пряму дію» конституційних норм у речово-правових відносинах (безпосередня горизонтальна дія), коли учасники речових правовідносин можуть безпосередньо посилатися на конституційні права у відносинах між собою, або через «опосередковану горизонтальну дію» (mittelbare Drittwirkung у термінології німецького права), за якої конституційні норми впливають на речово-правові відносини через інтерпретацію оціночних понять та загальних засад речового права судами [3].

Провідною теоретичною конструкцією, що пояснює конституційний вплив на речове право, є концепція «Drittwirkung» (дії основних прав щодо третіх осіб), розроблена в германській конституційній доктрині, згідно з якою основні права є «об'єктивним ціннісним порядком», що пронизує все правове поле, включаючи приватне право [3]. Норми Цивільного уложення Німеччини (надалі – НЦУ), зокрема загальні застереження про «добрі звичаї» (§ 138 НЦУ) та «добросовісність» (§ 242 НЦУ), стали інструментами, через які конституційні цінності проникають у речово-правові й інші приватноправові відносини [2, с. 59].

В Україні конституціоналізація речового права відбувається через правові механізми закріплення в Конституції України засад, які безпосередньо відтворені в ЦК України (вони є конкретизацією конституційних норм статей 3, 21, 41, 55 та ін. Конституції України), конституційного судового контролю над цивільним законодавством (що полягає в оцінці Конституційним Судом України конституційності норм ЦК та іншого цивільного законодавства, формулюючи правові позиції, обов'язкові для правозастосовника) [4; 5], та імплементації рішень ЄСПЛ, обов'язкових для України як держави-члена Ради Європи. В останньому випадку Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року поставив прецедентну практику ЄСПЛ на рівень джерела права, що безпосередньо впливає на тлумачення норм речового права.

2. Речове право як частина національного правопорядку

Речове право є частиною національного правового порядку, що містить положення про панування (володарювання) суб'єкта права над речами відповідно до засад, встановлених Конституцією України і конкретизованих у правовому господарському порядку.

Речове право є єдиною правовою категорією, яка є сферою охорони приватного та публічного права, що зумовлено тісним зв'язком приватно- та публічно-правових підходів до права власності на річ як єдиного об'єкта речових прав, що мають спільні зміст і властивості, незалежно від статусу власника (держави, територіальної громади, юридичної особи, фізичної особи тощо).

Поряд із цивільним законодавством речові права та володіння доповнюються або обмежуються публічним правом, а саме Конституцією України, іншими законами.

На речове право та його здійснення впливають положення Конституції України про соціальну зв'язаність права власності та обмежених речових прав, приписи законодавства у сферах господарювання, використання природних ресурсів та охорони довкілля тощо.

Приватна власність на землю, наприклад обмежується правилами про використання земельних ділянок, оподаткуванням, правом переважної купівлі нерухомості, яке надається в окремих випадках державі або територіальним громадам (з огляду на суспільну необхідність) тощо [6].

3. Особливості конституціоналізації інститутів речового права

Інститут права власності є одним із центральних в системі цивільного права та без посередньо пов'язаний із конституційними гарантіями. Стаття 41 Конституції України гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Водночас Конституція допускає обмеження права власності законом в інтересах суспільства, а також примусове відчуження об'єктів права приватної власності виключно з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.

ЦК України виходить із концепції єдиного права власності та закріплює цілісність поняття власності.

Заслуговує уваги обґрунтоване в німецькій доктрині права поняття права власності як «самого повного права на річ [7]. Право власності є правовою можливістю впливати на річ за своїм розсудом та виключати будь-яку іншу особу від її використання [8].

Право власності не є простою сумою окремих повноважень власника чи відображенням необмеженого абсолютного права. Власник має право, якщо цьому не перешкоджає положення закону або права третіх осіб розпоряджатися річчю за своїм розсудом та усувати інших від будь-якого на неї впливу. Всі інші особи можуть здійснювати свої повноваження щодо визначеного майна лише в межах, які надані їм власником.

У сучасному німецькому праві загальновизнано, що існує два поняття: право власності у речово-правовому сенсі та право власності в конституійно-правовому сенсі.

Основу речово-правового поняття права валсності становить речення перше § 903 НЦУ «Повноваження власника»: «Власник речі може, тією мірою, якою тому не протистоять закон або права третіх осіб, чинити з річчю за своїм розсудом та виключати інших від будь-якого впливу.

Право власності в конституційно-правовому сенсі в німецькому праві визначають таким чином: «Право власності є елементарне основне право, яке знаходиться у внутрішньому взаємозв'язку з гарантією особистої свободи. У загальній структурі основних прав [9, с. 610] на нього покладається завдання забезпечити носію цього основного права простір свободи в майново-правовій сфері і зробити можливим тим самим самостійний (та особисто відповідальний) устрій життя. Основне право окремої особи передбачає існування правового інституту «право власності» ...» [10].

Згідно з НЦУ, власність – це всеосяжне і необмежене право контролю над об'єктом, яке, на відміну від володіння, дає власнику право розпоряджатися з об'єктом так, як він вважає за потрібне в межах чинної правової системи і настільки, наскільки права третіх осіб не торкаються.

Право власності захищене статтею 14 Основного закону Німечиини. Однак там також закладається так званий соціальний зв'язок, згідно з яким власність є обов'язковою і має слугувати загальному благу. Право власності можна поділити на одноосібну власність або співвласність.

Заслуговує уваги формування у речовому праві України тенденції до виділення права власності у речово-правовому сенсі та права власності в конституійно-правовому сенсі.

Основу речово-правового поняття права власності становить частина перша ст.316 ЦК України та ст. 400 проєкту ЦК України.

Право власності конституційно-правовому сенсі в праві України може бути визначено таким чином: «Право власності є основним правом на річ, яке знаходиться у внутрішньому взаємозв'язку з гарантією особистої свободи. У загальній структурі основних прав на нього покладається завдання забезпечити носію цього основного права простір свободи в майново-правовій сфері і зробити можливим тим самим самостійний (та особисто відповідальний) устрій життя. Основне право окремої особи передбачає існування правового інституту «право власності».

Конституційний Суд України сформулював низку важливих правових позицій щодо меж обмеження права власності. Зокрема, у рішенні у справі про право власності на новостворене майно КСУ підкреслив, що будь-яке обмеження права власності має бути: (а) встановлене законом; (б) переслідувати законну мету; (в) бути пропорційним такій меті [4]. Ці критерії відтворюють стандарти ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

ЄСПЛ у чисельних справах проти України констатував порушення права власності у зв'язку з неналежним виконанням судових рішень про стягнення коштів з державних підприємств [11], безпідставним знесенням майна [12], обмеженням права на отримання компенсації за майно, залишене в зонах відчуження [13]. Ці рішення справляли коригуючий вплив на практику застосування ЦК України та спеціального законодавства у сфері права власності.

У зарубіжній практиці особливий інтерес становить досвід Федеративної Республіки Німеччина. Стаття 14 Основного Закону ФРН гарантує право власності, встановлюючи водночас, що «власність зобов'язує» і «користування нею повинно водночас служити загальному благу». Федеральний конституційний суд ФРН виробив розгалужену доктрину конституційно допустимих обмежень власності, розрізняючи «визначення змісту права власності» та «позбавлення власності» як різні конституційно-правові режими [14].

Досвід Польщі також заслуговує на увагу. Стаття 64 Конституції Польщі 1997 року гарантує право власності та інші майнові права, допускаючи їх обмеження лише законом і лише в тій мірі, в якій воно не порушує сутності цих прав. Трибунал Конституційний Польщі у своїй практиці послідовно застосовує принцип пропорційності до законодавчих обмежень власності, що стало зразком для формування аналогічної практики КСУ [15].

Трансформація інституту права власності у цивільному праві України під конституційним впливом виявляється у розвитку доктрини володіння річчю та обмежених речових прав.

Володіння річчю є станом фактичної приналежності речі визначеному володільцеві. Володіння здійснюється для себе як власника.

Обмежені речові права є системою встановлених законом обмежених речових прав (сервітут, емфітевзис, суперфіцій тощо), що відповідає конституційному принципу свободи та рівності учасників цивільних відносин, водночас відображаючи необхідність врахування суспільного інтересу при володінні та користуванні чужим майном.

Висновки

Проведений аналіз дає підстави для таких висновків.

1. Властива національному праву конституціоналізація речового права передбачає збільшення прямого та опосередкованого впливу конституційних норм на зміст, тлумачення та застосування норм речового права, виявлення та вирішення правових колізій між нормами ЦК України та конституційними положеннями здійснюється крізь призму загальних засад правопорядку та конституційних принципів як системоутворювальний чинник трансформації.

2. Речове право є частиною національного правового порядку, що містить положення про панування (володарювання) суб'єкта права над речами відповідно до засад, встановлених Конституцією України і конкретизованих у правовому господарському порядку.

3. Поряд із цивільним законодавством речові права та володіння доповнюються або обмежуються публічним правом, а саме Конституцією України, іншими законами. На речове право та його здійснення впливають положення Конституції України про соціальну зв'язаність права власності та обмежених речових прав, приписи законодавства у сферах господарювання, використання природних ресурсів та охорони довкілля тощо.

4. Конституційний вплив на речове право відбувається через «пряму дію» конституційних норм у речово-правових відносинах (безпосередня горизонтальна дія), коли учасники речових правовідносин можуть безпосередньо посилатися на конституційні права у відносинах між собою, або через «опосередковану горизонтальну дію», за якої конституційні норми впливають на речово-правові відносини через інтерпретацію оціночних понять та загальних засад речового права судами.

5. Конституціоналізація речового права в Україні відбувається через правові механізми закріплення в Конституції України засад, які безпосередньо відтворені в ЦК, конституційного судового контролю над цивільним законодавством та імплементації рішень ЄСПЛ, обов'язкових для України як держави-члена Ради Європи.

6. У національному речовому праві формується тенденція до формування рава власності у речово-правовому сенсі та права власності в конституйно-правовому сенсі.

Список використаних джерел:

1. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Кн. 1. 736 с.
2. Товста С. П. Трансформація інститутів цивільного права України під впливом конституційних принципів і практики зарубіжних держав. *Київський часопис права.* 2026. № 2. С. 57–65. URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/813
3. Papier H.-J. Die Drittwirkung der Grundrechte im Zivilrecht. München: Beck, 2010. 250 S. URL: https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/MVDSNIF3CGX4EJPR3SQ7GIBJ3B64YCQX
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
5. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
6. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 1102 с.
7. Savigny. System des heutigen romischen Rechts. Bd. 1. S. 338. URL: https://archive.org/details/systemdesheutige01saviuoft
8. Moriya K. Savignis Gedanke im Recht des Besitzes. Frankfurt a.M.: V. Klostermann, 2003. S. 17-20. 262 S. URL: https://www.lhlt.mpg.de/2162277/volume006

9. Rinne M.E. Vorbemerkungen zu § 903 // Munchener Kommentar zum Burgerlichen Gesetzbuch. Band 6. Sachenrecht. Rn. 9. S. 610. URL: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata/komm/MuekoBGB_5_Band6/BGB/cont/MuekoBGB.BGB.vor1.p903.htm
10. Baur E, Baur J., Sturner R. Sachenrecht. 18. Aufl. Munchen: Beck, 2009. 1086 S. Эпіграф. URL: https://www.beck-shop.de/baur-stuerner-sachenrecht/product/14490
11. European Court of Human Rights. HUDOC Case-Law Database. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.03.2024).
12. European Court of Human Rights. HUDOC Case-Law Database. URL: https://hudoc.echr.coe.int (date of access: 20.03.2024).
13. Van Dijk P., Van Hoof G. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Antwerp: Intersentia, 2018. 1230 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Theory_and_Practice_of_the_European_Conv.html?id=kki4tAEACAAJ&redir_esc=y
14. Staudinger J. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Berlin: Sellier, 2020. 3000 S. URL: https://www.degruyterbrill.com/serial/staud13-b/html
15. Osajda K. Prawo zobowiązań – przepisy ogólne. Warszawa: Beck, 2020. 520 s. URL: ttps://www.ksiegarnia.beck.pl/18600-prawo-zobowiazan-czesc-ogolna-system-prawa-prywatnego-tom-5-konrad-osajda-ll-m

Мартенко Юля Іванівна, *кандидат юридичних наук, магістр психології, старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ

У контексті воєнного конфлікту між Росією та Україною, внутрішньо переміщені особи (ВПО) зазнають значного стресу від травматичних подій, пов’язаних з втратою своїх домівок та небезпекою для особистої безпеки. Забезпечення ефективної психологічної підтримки ВПО є надзвичайно важливим для підтримки їхнього психічного благополуччя та процесу відновлення. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є невід'ємною складовою реалізації конституційного права на охорону здоров’я та безпеку життя (ст. 49 та ст. 27 Конституції України). Вона допомагає відновити ментальне здоров'я, подолати травму війни та сприяє успішній інтеграції громадян у нових громадах.

Реалізація цих прав у випадку ВПО неможлива без належної психологічної підтримки, адже психічне здоров’я є невід’ємною складовою загального благополуччя людини.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання, але її змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Такі особи, втративши можливість жити в мирі та безпеці на своєму законному місці проживання, змушені шукати притулок і безпеку у інших регіонах або країнах.

Такі обставини можуть спричиняти підвищення рівня психологічного напруження, емоційної дезадаптації, тривожних станів та зниження загального рівня психічного функціонування особистості.

У зв'язку з цим психологічна допомога ВПО розглядається як важливий напрям практичної психології, спрямований на збереження та відновлення психічного здоров'я, підтримку адаптаційних механізмів і забезпечення ефективної соціально-психологічної інтеграції особистості Вона являє собою систему заходів практичної психології, спрямована на подолання психологічних труднощів і вирішення проблем людини або групи людей, що може надаватися у різних формах залежно від потреб і особливостей запиту. Основними видами психологічної допомоги є психопрофілактика (запобігання психічним розладам і підтримка здорового розвитку), консультування (допомога у розумінні життєвих ситуацій і досягненні цілей), психотерапія (вплив на психіку для покращення психічного й фізичного стану) та психокорекція (усунення недоліків психологічного розвитку та поведінки).

Форми психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб мають бути різноманітними та комплексними. Індивідуальні консультації дозволяють людині працювати з власними переживаннями, усвідомлювати внутрішні ресурси та формувати адаптивні стратегії поведінки. У таких консультаціях застосовуються методи когнітивно-поведінкової терапії, кризового консультування, техніки релаксації та майндфулнес, що допомагають стабілізувати емоційний стан і знизити рівень тривожності. Особливо важливими вони є для осіб із симптомами посттравматичного стресового розладу, які потребують тривалої та системної підтримки.

Водночас не менш значущими є групові програми, які сприяють соціальній інтеграції та відновленню відчуття приналежності. Арт-терапія дозволяє виразити емоції через творчість, що знижує рівень внутрішньої напруги та відкриває нові способи самовираження. Психодрама дає можливість відтворити травматичні ситуації у безпечному середовищі та знайти нові способи їхнього осмислення. Групи взаємопідтримки формують відчуття єдності, дозволяють обмінюватися досвідом та знижують соціальну ізоляцію. Соціально-психологічні тренінги розвивають навички комунікації, стрес-менеджменту та вирішення конфліктів, що є надзвичайно важливим для адаптації у нових

громадах. Саме групові форми допомоги створюють простір для відновлення соціальних зв'язків, які були втрачені через вимушене переселення.

В умовах масштабної міграції та обмежених ресурсів особливого значення набуває онлайн-психологічна підтримка. Дистанційні консультації через відеозв'язок або спеціальні платформи забезпечують доступність допомоги навіть у віддалених регіонах. Використання мобільних додатків для самодопомоги, онлайн-груп підтримки у соціальних мережах дозволяє швидко отримати емоційний відгук та пораду, що особливо актуально для молоді та тих, хто не має можливості відвідувати офлайн-заняття.

Важливим напрямом є також психологічна підтримка у громадах. Створення центрів психологічної допомоги при органах місцевого самоврядування, освітні програми для дітей та підлітків, які пережили вимушене переселення, співпраця з волонтерськими організаціями – усе це формує комплексну систему допомоги, яка поєднує психологічний, соціальний та правовий виміри.

Бар'єри та труднощі у сфері психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб є багатогранними й охоплюють як індивідуальний, так і суспільний рівень. Масова травматизація населення, спричинена воєнними діями, створює надмірне навантаження на систему охорони психічного здоров'я. Люди, які пережили втрату дому, близьких чи тривалий досвід небезпеки, потребують довготривалої та якісної допомоги, однак кількість кваліфікованих психологів у багатьох регіонах є недостатньою. Це породжує проблему доступності послуг, особливо у громадах, де сконцентровано значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Додатковим бар'єром виступає стигматизація психологічної допомоги: частина населення досі сприймає звернення до психолога як ознаку слабкості, що знижує готовність отримувати підтримку. Недовіра до державних інституцій також ускладнює процес, адже люди часто не очікують ефективності від офіційних програм і шукають допомогу у волонтерських чи неформальних ініціативах. Подолання цих бар'єрів можливе лише за умови комплексної державної політики, яка поєднує розвиток професійної освіти психологів, інформаційні кампанії для зниження стигматизації та активне залучення міжнародних партнерів, здатних надати методичну, фінансову й кадрову підтримку.

У цьому контексті особливого значення набуває євроінтеграційний вимір. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб має бути інтегрована у широку систему соціального захисту відповідно до європейських стандартів. Це означає не лише формальне закріплення права на психічне здоров'я, а й створення реальних механізмів його забезпечення. Європейська соціальна хартія та інші міжнародні документи визначають психічне благополуччя як невід'ємну складову прав людини, а отже, Україна, рухаючись шляхом євроінтеграції, повинна гармонізувати свої програми допомоги з цими стандартами. Такий підхід сприятиме формуванню правової культури, заснованої на цінностях гуманізму, солідарності та верховенства права. Водночас інтеграція у

європейський простір відкриває можливості для обміну досвідом, впровадження інноваційних методів психологічної реабілітації та залучення додаткових ресурсів. У результаті психологічна підтримка ВПО стає не лише інструментом подолання індивідуальних криз, а й важливим чинником конституційного розвитку України, який забезпечує стійкість суспільства та його готовність до відновлення й модернізації у післявоєнний період.

Таким чином, психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб є невід'ємною складовою реалізації конституційних прав громадян України. Вона сприяє відновленню психологічної стійкості, інтеграції у нові громади та формуванню довіри до державних інституцій. У перспективі євроінтеграції розвиток системи психологічної допомоги відповідає європейським стандартам прав людини та соціальної політики, що робить її стратегічно важливим чинником конституційного розвитку України у воєнний та післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Habitus*. 2022. Вип. 42. С. 131–136.
2. Плескач, Б.В.(2019) Уркаєв В.С. Складові технології психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам спрямованої на подолання травматичного досвіду. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія та психотерапія*. № 15(3). 171–205.
3. Пундєв В. В. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нових умов життя / В. В. Пундєв, К. В. Вольська. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. С. 68-73.
4. Терапія горя (R. A. Neimeyer, 2015, переклад та адаптація В. Зливков, С. Лукомська, обкладинка Анастасія Гридасова). Київ. 2021. 259 с.

Міловська Надія Василівна, *доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У Конституції України [1] задекларовані європейські прагнення України, а саме у її преамбулі закріплено формулювання про «європейську ідентичність

Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». 14 грудня 2023 р. Європейською радою було ухвалено рішення розпочати переговори про вступ України до ЄС. Це стало офіційним стартом переговорного процесу, а 15 червня 2026 р. ЄС та Україна відкрили перший переговорний кластер («Основи»), що означає перехід від підготовчого етапу до предметних переговорів за переговорними розділами. Цей кластер охоплює верховенство права, функціонування демократичних інституцій, реформу державного управління, судову систему, основоположні права та інші базові вимоги до держави-кандидата.

У процесі переговорів про вступ до ЄС одним із ключових обов'язків держави є адаптація законодавства України до acquis Європейського Союзу. Результатом відповідної адаптації має стати забезпечення верховенства права та правового характеру законодавства, заповнення прогалин в правовому регулюванні, оновлення правових норм та забезпечення їх відповідності реаліям сьогодення, скасування застарілих норм, створення системи нормативно-правових актів, які за своїм змістом і юридико-технічним рівнем відповідають загальновизнаним європейським стандартам [2, с. 18]. Водночас ефективність цього процесу визначається якістю правотворчої діяльності, узгодженістю нормативного регулювання та спроможністю органів державної влади забезпечити належне правозастосування.

Правотворча діяльність у контексті євроінтеграції має особливий характер, оскільки спрямована на імплементацію acquis ЄС як сукупності правових актів, принципів та стандартів Європейського Союзу, у національну правову систему. При цьому йде мова не про механічне копіювання нормативних актів Європейського Союзу, а комплексну трансформацію національної правової системи відповідно до принципів верховенства права, правової визначеності, прозорості діяльності органів державної влади, ефективного судового захисту тощо.

Важливо зазначити, що питання адаптації законодавства України до права ЄС проходить крізь призму положень Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX [3], що підтверджує пріоритетність цього питання. Це, власне, положення щодо планування правотворчої діяльності, підготовки концепції проєкту нормативно-правового акта, проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів тощо. Так, Розділом III Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачено, що планування правотворчої діяльності має здійснюватися відповідно до визначених програмними правовими актами та міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції напрямків, пріоритетів та цілей, на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства України.

Важливим є також контроль проєктів нормативно-правових актів на предмет дотримання права ЄС. Так, відповідно до частини четвертої статті 43 Закону України «Про правотворчу діяльність» проект нормативно-правового

акта, спрямований на виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), вноситься з інформацією про його відповідність (постатейною таблицею відповідності) зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС).

У свою чергу, згідно зі статтею 44 Закону України «Про правотворчу діяльність», проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС). У процесі проведення такої експертизи важлива роль відведена Національній академії наук України, яку Законом України «Про правотворчу діяльність» (стаття 44) визначено головною експертною установою та поставлено завдання з проведення незалежної правової (юридичної) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта. Оцінка впливу проєкту нормативно-правового акта (частина перша статті 30 Закону України «Про правотворчу діяльність») також має здійснюватися на предмет дотримання праву ЄС.

Водночас успішна адаптація законодавства України до acquis ЄС не завершується прийняттям відповідного закону. Ефективність імплементації норм права ЄС залежить не лише від їх формального закріплення у національному законодавстві, але й від врахування цілей, принципів та особливостей застосування відповідних норм на практиці.

Правозастосування виступає завершальним етапом реалізації правових норм, на якому перевіряється їх ефективність. Так, у праві ЄС важливе значення має саме принцип ефективності (effet utile), який передбачає, що норми права повинні забезпечувати реальне досягнення їх цілей. Це означає, що правотворчість повинна враховувати практику застосування норм, а правозастосування має здійснюватися з урахуванням цілей правового регулювання.

У процесі адаптації законодавства до права ЄС саме правозастосування відіграє вирішальну роль у забезпеченні досягнення цілей правового регулювання. У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія правотворчості та правозастосування, що має двосторонній характер. Правотворчість формує зміст законодавства, встановлює межі застосування правових норм. Від якості нормативного матеріалу залежить можливість його ефективної реалізації. У свою чергу, правозастосування перевіряє ефективність і практичну дієвість законодавства, виявляє недоліки законодавства, прогалини, колізії та проблеми реалізації норм, формує підходи до тлумачення норм, а також сприяє їх подальшому вдосконаленню. Тісний зв'язок цих двох процесів є ключовою умовою успішної адаптації національного законодавства до права ЄС.

Системним планом адаптації законодавства, що охоплює всі сфери та чітко визначає конкретні кроки, що має виконати Україна для вступу в ЄС, є

Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), схвалена Кабінетом Міністрів України 01 квітня 2026 р. Даний документ сформований за результатами скринінгових звітів та визначених Євросоюзом бенчмарків (умов успішного закриття переговорів) для України. Частинами Національної програми є: Дорожня карта з питань верховенства права, Дорожня карта з питань реформи державного управління, Дорожня карта з питань функціонування демократичних інституцій, План заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, Плани заходів з виконання рекомендацій Єврокомісії.

Сьогодні важливим питанням є вдосконалення процедур адаптації законодавства, які мають забезпечити не лише формальне узгодження норм, а й їх практичну реалізацію. У цьому контексті слід відзначити низку законодавчих ініціатив. Йде мова про проєкт Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо внесення, розгляду та прийняття законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС) в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» (реєстр. № 8242 від 28 листопада 2022 р.) та проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС)» (реєстр. № 13653 від 17 серпня 2025 р.). Відповідними законодавчими ініціативами пропонується комплексний підхід до удосконалення механізму адаптації законодавства, шляхом: запровадження чіткої процедурної моделі адаптації законодавства з визначенням окремих етапів (аналіз відповідності, планування, імплементація, моніторинг); посилення координації між органами державної влади, відповідальними за євроінтеграційний напрям; вдосконалення планування адаптаційних заходів, зокрема через розроблення стратегічних документів; запровадження механізмів моніторингу та оцінки ефективності імплементації норм права ЄС тощо.

Таким чином, адаптація національного законодавства до права ЄС як процес приведення законів та інших нормативно-правових актів України у відповідність із acquis ЄС вимагає як якісної правотворчості, так й ефективного правозастосування імплементованих правових норм. Для підвищення ефективності адаптації законодавства України до права ЄС вбачається доцільним: забезпечення системності і цілісності правотворчої діяльності; врахування результатів правозастосування при розробці нормативних актів; удосконалення юридичної техніки; запровадження механізмів постійного моніторингу ефективності імплементації норм acquis ЄС. Такий комплексний підхід, що поєднує якісну правотворчість, інституційну спроможність державних органів та ефективне правозастосування, сприятиме забезпеченню реальної дієвості адаптованого законодавства та виконання Україною критеріїв членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:
1. Конституції України від 28 червня 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.06.2026).
2. Правотворча діяльність в Україні: європейський вектор розвитку законодавства: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2025. 284 с.
3. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення: 15.06.2026).

Пархоменко Натілія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор, член-кор. НАН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ СКЛАДОВІ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Одним із інструментів реалізації одного із зазначених у Преамбулі Конституції України положень щодо європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України є виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої у 2014 році. Моніторинг виконання Угоди про асоціацію наразі безумовно свідчить про значний прогрес у її виконанні, втім констатує низку зумовлених різного роду чинниками проблем, уникнути або принаймні мінімізувати яких можливо вдалося б завдяки їх урахуванню або попередженню, а також шляхом використання уповноваженими суб'єктами публічної влади дієвих інструментів забезпечення виконання зобов'язань.

Насамперед слід зазначити, що правомірна діяльність органів державної влади передбачає обов'язок слідування гармонізованому законодавству і насамперед у сфері державного управління. Зокрема йдеться про забезпечення належного врядування шляхом діяльності публічної влади відповідно до принципів верховенства права, законності, транспарентності, підконтрольності та підзвітності, недопущення корупції, конфлікту інтересів та суб'єктивізму у прийнятті рішень. Тому важливо також, щоб «гармонізовані з правом ЄС закони не лише приймалися, а й реально працювали на практиці. В Україні, де досі відчуваються наслідки правового нігілізму – тобто звички не дотримуватися законів, – саме виконання нових норм може стати найскладнішим етапом і потребуватиме додаткових зусиль з боку державних інституцій»[1, с. 19].

Протягом новітньої історії реалізація Україною Угоди про асоціацію відбувалася часом несистемно, епізодично та без логічної послідовності дій уповноважених суб'єктів. Відповідно, навіть якщо критерії перевірки чинності правового стандарту є загальновизнаними, на практиці досить поширеним є підрив ефективності закону на рівні виконавчої влади, де закони реалізуються та забезпечуються шляхом хронічного недофінансування ключових складових, необхідних для їх упровадження. Закон може покладати значні обов'язки на суб'єктів регулювання, водночас вибудовуючи систему, у якій кадрові та фінансові ресурси, необхідні для моніторингу, обробки інформації та реалізації норм, є грубо недостатніми. Неналежне забезпечення базових витрат на реалізацію призводить до кадрової нестачі в ключових компонентах системи, необхідних для її функціонування. Це проявляється на рівнях розслідування, моніторингу, навчання, інспекції та примусового виконання [2, с. 3-5].

Не варто забувати і про політичний вплив як поширену стратегію підриву реалізації права. Відомий «залізний трикутник» між державними посадовцями і законодавцями, регуляторними органами та суб'єктами регулювання функціонує таким чином, що нівелює реалізацію закону не лише шляхом послаблення регуляторних норм, а й через характер правозастосування та розміри (або відсутність) санкцій за порушення. Це відбувається шляхом прямого втручання у конкретні ситуації, через політичні внески, очікування працевлаштування регуляторного персоналу в прибуткових галузях регульованої індустрії, а також через призначення представників галузі на регуляторні посади, що забезпечує для них сприятливий режим. Розрив між нормою і реалізацією притаманний багатьом законам через їх внутрішні вади. До них належать як недостатнє розуміння систем, що підлягають регулюванню, так і свідомий законодавчий та виконавчий саботаж, спрямований на те, щоб позбавити механізми реалізації спроможності досягати цілей закону. Ця проблема загострюється на бюрократичному рівні, де ті самі стратегії застосовуються для послаблення регуляторних стандартів і правил, критично важливих для ефективності [2, с. 3-5].

Таким чином, проблеми з виконанням визначених в Угоді про асоціацію завдань пояснюються багатьма факторами. З одного боку, це внутрішні українські проблеми – низькі темпи соціально-економічного розвитку, недосконаліть системи державного управління, низька ефективність боротьби з корупцією, повільність і суперечливість судової реформи. При цьому слід згадати й специфічні чинники – стан координації органів влади на євроінтеграційному напрямі, ефективність планування та управління підприємствами тощо. При цьому Уряду доводиться доопрацьовувати невиконані попередніми роками завдання, у т.ч. ті, що мають довгостроковий характер. З іншого боку, на реалізацію Угоди впливають несприятливі зовнішні фактори – зростання геополітичної турбулентності у світі, тривала російська агресія, ускладнення ситуації на європейському континенті, небезпечні відцентрові процеси в середині ЄС тощо [3, с. 294-295].

Особливого значення у цьому процесі набувають кадрові та освітні реформи. Знання англійської мови, підвищення професійного рівня держслужбовців і розвиток управлінських навичок на місцях є необхідними для ефективного використання коштів ЄС і впровадження проєктів регіонального розвитку.

Окремим аспектом виконання єврозобов'язань є визначення меж та глибини гармонізації, оскільки «хоча українське законодавство в цілому гармонізується з правом ЄС, це не означає повної уніфікації з законами інших країн. Важливо зберегти елементи національної ідентичності – норми, що захищають українську культуру, мову, традиції та інші важливі цінності, які відображають особливості українського державотворення. Водночас ці норми не повинні суперечити базовим європейським стандартам, що гарантують права і свободи громадян, забезпечують роботу ринку та ефективний контроль з боку держави» [3, с. 21]. Втім посилення впливу ЄС поступово наближує українське законодавство та практику його реалізації до єдиних європейських правил. У цьому процесі національні закони втрачають деякі особливості, натомість стають більш схожими на загальноєвропейську модель. У перспективі це допоможе уникнути подвійних стандартів і забезпечити прозоре виконання законів та запровадження євреформ у економіці, соціальній сфері та державному управлінні.

Важливою складовою ефективності виконання єврозобов'язань є відповідальність зобов'язаних суб'єктів. В цьому аспекті принципово важливим є те, що відповідно до Статті 476 Угоди про асоціацію виконання зобов'язань має базуватися на добросовісному її застосуванні, а спори вирішуються шляхом прийняття Радою асоціації обов'язкового для виконання рішення.

Особливість відповідальності держави, з огляду на зміст Угоди, що передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію, а не повноправне членство, полягає у її політичному та частково декларативному характері. Невиконання євроінтеграційних зобов'язань передбачає переважно політико-економічні, а не правові наслідки, оскільки результатом їх невиконання або неналежного виконання може бути затягування процесу набуття членства України в ЄС, припинення або призупинення фінансування з боку ЄС окремих програм інтеграції або взагалі припинення (денонсація або вихід з договору) такого договору відповідно до Закону України «Про міжнародні договори».

Процедурно це виглядає так: відповідно до Статті 478 Угоди про асоціацію у разі невиконання зобов'язань сторони проводять консультації, за результатами яких можуть передбачатися певні заходи, які не можуть включати призупинення будь-яких прав чи обов'язків, передбачених положеннями цієї Угоди. Денонсація Угоди можлива лише у випадку порушення іншою Стороною будь-якого з основних елементів цієї Угоди, визначених у статті 2 цієї Угоди, а саме: поваги до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року, а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед

них Загальна декларація прав людини ООН 1948 року і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також поваги до принципу верховенства права, які повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності, а також протидія розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних з нею матеріалів та засобів їхньої доставки також є основними елементами цієї Угоди [4].

Не менш важливим з точки зору виконання Угоди про асоціацію є визначення строків її виконання. Зокрема, відповідно до Статті 481 Угоди, її укладено на необмежений строк. Сторони здійснюють всебічний огляд досягнення цілей цієї Угоди через п'ять років з дати набрання нею чинності, а також у будь-який інший час за взаємною згодою Сторін. Будь-яка Сторона може денонсувати цю Угоду шляхом надіслання повідомлення про це іншій Стороні. Дія цієї Угоди припиняється через шість місяців з дати отримання такого повідомлення.

Таке формулювання, на наше переконання, не сприяє динамізму та прогресу виконання положень Угоди та свідчить скоріше про далеку перспективу, ніж про фіналізацію Україною взятих на себе зобов'язань. Окремим мотиваційним моментом є правовий режим воєнного стану та складне геополітичне становище України, у зв'язку з чим Україна посилено працює над виконанням зобов'язань та відкриттям відповідних кластерів. Втім робота триває та потребує ґрунтовного наукового моніторингового, експертного та аналітичного супроводу, особливо коли йдеться про другу складову Угоди про асоціацію – економічну, де зазначаються не лише стратегії та принципи, а й чіткі зобов'язання, плани, індикатори та строки, порушення яких тягне за собою політико-економічну відповідальність.

Отже, передумовами ефективного виконання відповідних зобов'язань є достатні ресурси – фінансові, кадрові та часові – для впровадження норм і процедур ЄС, послідовність та своєчасність виконання завдань; завершення воєнних дій та фокусування на стабілізаційних процесах в усіх сферах суспільних відносин, в т.ч. перерозподіл фінансів. Однією з головних проблем може стати надмірна бюрократія, корупція та непрофесіоналізм, що затягує реформи та знижує довіру суспільства до євроінтеграції. Важливим завданням є створення механізмів, які дозволяли б одночасно дотримуватися європейських стандартів і зберігати гнучкість у прийнятті рішень, що враховують українські реалії. Окрім того, ключовою передумовою успішності виконання єврозавдань є постійний діалог з інституціями ЄС, реальність їх намірів щодо членства України в ЄС, різноаспектна та консолідована підтримка та допомога цих інституцій загалом та окремих країн-членів зокрема.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. І. Виклики, які постають перед Україною на шляху її вступу до Європейського Союзу: конституційно-правові аспекти / Микола Козюбра // Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО / red. Krzysztof Eckhardt, Petro Stetsyuk ; WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa. - Rzeszów : [Bonus Liber], 2024. С. 15-38.
2. David Barnhizer The Implementation Gap: What Causes Laws to Succeed or Fail? 2013. 16 p.
3. Україна: 30 років на європейському шляху / Ю. Якименко та ін. Український центр економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова. К.: Заповіт, 2021. 392 с.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Пасічник Наталя Олексіївна, *доктор історичних наук, професор, заступник начальника відділу організації наукової діяльності – завідувач відділення організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ*

Ріжняк Ренат Ярославович, *доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ ТА ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення електронних комунікацій, штучного інтелекту, великих масивів даних (Big Data) та цифрових платформ спричинили появу нової групи прав людини, які в сучасній науці дедалі частіше визначаються як цифрові права. Хоча більшість із них не закріплена безпосередньо у конституційних текстах, вони виникають як результат трансформації традиційних конституційних прав і свобод в умовах цифрового суспільства. Саме тому цифрові права сьогодні розглядаються як новий об’єкт конституційного захисту, що потребує переосмислення класичних підходів до змісту прав людини та механізмів їх забезпечення.

На відміну від традиційних прав людини, цифрові права реалізуються переважно у віртуальному просторі та безпосередньо залежать від використання

інформаційно-комунікаційних технологій. До них належать право на захист персональних даних, право на приватність у цифровому середовищі, право на інформаційне самовизначення, право на доступ до мережі Інтернет, право на кібербезпеку, право на захист від незаконного цифрового спостереження та право на алгоритмічну прозорість під час використання штучного інтелекту. При цьому більшість зазначених прав є похідними від уже існуючих конституційних гарантій людської гідності, свободи особистості, права на інформацію та права на приватне життя.

Однією з ключових особливостей цифрових прав є те, що вони виникли швидше, ніж сформувалися відповідні правові механізми їх захисту. Конституції більшості держав Європи були прийняті задовго до цифрової революції та не містять прямих положень про захист цифрових прав. Саме тому важливу роль у їх конституціоналізації почали відігравати органи конституційної юстиції, які через офіційне тлумачення конституційних норм адаптують традиційні права людини до нових технологічних реалій.

В Україні процес конституціоналізації цифрових прав перебуває на етапі активного становлення. Конституція України не містить окремого розділу про цифрові права, проте їх правовою основою виступають положення статей 3, 32 і 34 Конституції України, які гарантують людську гідність, право на невтручання в особисте і сімейне життя, захист конфіденційної інформації та свободу інформаційної діяльності. У сучасних умовах цифровізації державного управління та розвитку електронного урядування ці конституційні положення дедалі частіше потребують нового змістовного тлумачення.

Особливої актуальності проблема цифрових прав набуває в умовах воєнного стану. Використання державних електронних реєстрів, цифрових систем моніторингу, технологій розпізнавання облич та обробки великих масивів даних суттєво розширює можливості держави щодо забезпечення безпеки. Водночас це створює ризики надмірного втручання у приватне життя особи. Саме тому органи конституційної юстиції дедалі частіше стають ключовими гарантами дотримання балансу між інтересами національної безпеки та цифровими правами людини.

Ключове значення для розвитку національної доктрини захисту персональних даних має Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 [1]. У цьому рішенні Суд сформулював принципове положення про те, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) охоплює будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка є ідентифікованою або може бути ідентифікована. До таких даних належать відомості про освіту, сімейний стан, місце проживання, стан здоров’я, матеріальне становище, релігійні переконання та інші аспекти приватного життя особи. Суд також наголосив, що поширення такої інформації допускається лише за згодою особи або у випадках, прямо передбачених законом. Важливим напрямом діяльності Конституційного Суду України є також забезпечення балансу між правом на інформацію та правом на приватність. Суд

неодноразово підкреслював, що право на доступ до інформації не є абсолютним і повинно узгоджуватися з необхідністю захисту персональних даних та приватного життя особи. Водночас щодо осіб, які виконують функції держави або органів місцевого самоврядування, межі конфіденційності є вужчими, оскільки суспільство має право знати інформацію про здійснення ними публічних повноважень. Суттєве значення для формування сучасної практики має і правова позиція Суду щодо права на інформацію. Конституційний Суд виходить із того, що право на інформацію є необхідною умовою реалізації демократичних принципів, відкритості влади та участі громадян в управлінні державними справами [1]. Разом із тим будь-які обмеження доступу до інформації повинні відповідати критеріям законності, суспільної необхідності та пропорційності. Особливої актуальності зазначені правові позиції набувають в умовах цифровізації державного управління та воєнного стану. Розвиток електронних реєстрів, систем електронного урядування, цифрової ідентифікації та автоматизованої обробки інформації значно збільшує обсяги персональних даних, які перебувають у розпорядженні держави. У таких умовах сформульовані Конституційним Судом стандарти захисту приватності виступають важливим інструментом запобігання надмірному втручанню держави у сферу особистого життя громадян.

Одним із найвпливовіших рішень у сфері захисту цифрових прав людини в європейському конституціоналізмі стало рішення Федерального конституційного суду Німеччини у справі про перепис населення 1983 року (Volkszählungsurteil), в якому було сформульовано концепцію «права на інформаційне самовизначення» (Recht auf informationelle Selbstbestimmung). Суд дійшов висновку, що право людини самостійно визначати межі використання інформації про себе є складовою людської гідності та права на вільний розвиток особистості. У своєму рішенні Суд сформулював фундаментальний правовий висновок: із положень статті 1 Основного Закону ФРН про людську гідність та статті 2 про вільний розвиток особистості випливає право кожної людини самостійно визначати, коли, у яких межах та з якою метою інформація про неї може збиратися, використовуватися та поширюватися. Водночас Федеральний конституційний суд не визнав право на інформаційне самовизначення абсолютним. Він підкреслив, що його обмеження можливе лише за наявності переважаючого суспільного інтересу, якщо таке втручання ґрунтується на законі, відповідає принципу правової визначеності та є пропорційним поставленій меті. Загалом, рішення у справі про перепис населення мало значний вплив на подальший розвиток німецького та європейського законодавства. Саме воно заклало підвалини модернізації німецького законодавства про захист даних, а в перспективі вплинуло на формування європейської системи захисту персональних даних, включаючи Загальний регламент про захист даних (GDPR).

Для України досвід Федерального конституційного суду Німеччини має особливе значення в умовах цифровізації державного управління, функціонування електронних реєстрів, застосування технологій штучного

інтелекту та використання цифрових інструментів у сфері національної безпеки. На відміну від Конституційного Суду України, який переважно розглядає питання приватності через призму статті 32 Конституції України, німецький конституційний підхід дозволяє розглядати контроль особи над власними даними як самостійне фундаментальне право. Саме тому концепція інформаційного самовизначення може стати важливим орієнтиром для подальшого розвитку української конституційної юстиції у сфері захисту цифрових прав людини.

Після рішення у справі про перепис населення 1983 року німецький суд продовжив розвиток цифрових прав у рішенні від 27 лютого 2008 року щодо таємного доступу держави до комп'ютерних систем (Online-Durchsuchung). Суд визнав існування нового фундаментального права – права на забезпечення конфіденційності та цілісності інформаційно-технічних систем (Grundrecht auf Gewährleistung der Vertraulichkeit und Integrität informationstechnischer Systeme). Було підкреслено, що сучасні цифрові пристрої містять значний обсяг персональної інформації, тому їх захист є необхідною передумовою реалізації людської гідності та особистої свободи [3].

Конституційна рада Франції (Conseil constitutionnel) також зробила вагомий внесок у розвиток цифрових прав. Особливого значення набуло рішення № 2009-580 DC від 10 червня 2009 року щодо закону HADOPI, спрямованого на боротьбу з порушеннями авторських прав в Інтернеті. Конституційна рада визнала неконституційними положення, які дозволяли адміністративним органам відключати користувачів від мережі Інтернет без судового рішення. Суд наголосив, що свобода комунікації та свобода доступу до інформації, гарантовані Декларацією прав людини і громадянина 1789 року, поширюються і на цифровий простір. Фактично було сформовано підхід, коли доступ до Інтернету розглядається як необхідна умова реалізації багатьох конституційних прав і свобод [4].

Значний інтерес становить практика Конституційного суду Іспанії (Tribunal Constitucional). У своїх рішеннях суд неодноразово наголошував, що право на захист персональних даних є самостійним основоположним правом, похідним від статті 18 Конституції Іспанії. Конституційний суд Італії (Corte Costituzionale) розглядає цифрові права через призму людської гідності, права на приватність та принципу пропорційності державного втручання. У низці рішень, присвячених обробці персональних даних та використанню електронних засобів контролю, суд наголошував на необхідності дотримання балансу між потребами державної безпеки та захистом фундаментальних прав людини. У названих європейських рішеннях простежується спільна тенденція: цифрові права розглядаються як невід'ємна складова людської гідності та особистої свободи, а будь-яке втручання держави у цифрову сферу повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності.

Для України, яка задекларувала стратегічний курс на європейську інтеграцію та набуття членства в Європейському Союзі, вплив європейських

конституційно-правових підходів є одним із визначальних чинників модернізації національної моделі захисту цифрових прав людини. Одним із найважливіших проявів впливу європейського конституціоналізму стало формування в Україні сучасного розуміння права на приватність та захист персональних даних. Якщо на початкових етапах розвитку конституційної юстиції право на недоторканність особистого життя розглядалося переважно крізь призму фізичної та сімейної приватності, то під впливом практики Європейського суду з прав людини та конституційних судів Німеччини, Іспанії й Італії його зміст був суттєво розширений. Відчутний вплив на українську правову систему справила німецька концепція «права на інформаційне самовизначення», сформульована Федеральним конституційним судом Німеччини у рішенні про перепис населення 1983 року. Хоча Конституційний Суд України прямо не використовує цей термін, його правові позиції щодо контролю особи над власними персональними даними фактично розвиваються у схожому напрямі. Поступово в українській правовій доктрині утверджується розуміння того, що особа повинна мати можливість визначати умови використання інформації про себе, а держава зобов'язана забезпечувати належні гарантії такого контролю.

Значний вплив на розвиток української моделі захисту цифрових прав має і практика Європейського суду з прав людини. У справах S. and Marper v. the United Kingdom**,** Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom, Roman Zakharov v. Russia та низці інших рішень ЄСПЛ сформулював критерії допустимості втручання держави у сферу приватності в умовах використання сучасних цифрових технологій. Суд послідовно наголошує, що збирання, зберігання та використання персональних даних повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, а механізми державного спостереження мають супроводжуватися ефективним судовим контролем.

Важливим напрямом впливу європейського конституціоналізму є гармонізація українського законодавства із правом Європейського Союзу. Особливе значення має Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR), який став орієнтиром для реформування українського законодавства про персональні дані. У контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС українська держава здійснює поступове наближення національних стандартів захисту інформації до європейських вимог щодо прозорості обробки даних, відповідальності контролерів інформації та забезпечення прав суб'єктів персональних даних. В умовах воєнного стану значення європейського конституціоналізму для України додатково зростає. Використання цифрових технологій у сфері національної безпеки, функціонування електронних реєстрів, цифрової ідентифікації та систем інформаційного моніторингу створює ризики надмірного втручання держави у приватне життя громадян. Саме тому європейські стандарти конституційного контролю, вироблені конституційними судами Німеччини, Франції, Іспанії, Італії та ЄСПЛ, стають важливим орієнтиром для розвитку української конституційної юстиції.

Список використаних джерел:
1. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text
2. Рішення Федерального конституційного суду Німеччини від 15 грудня 1983 р. у справі щодо перепису населення (Volkszählungsurteil, BVerfGE 65, 1). URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1983/12/rs19831215_1bvr020983en.html
3. Federal Constitutional Court of Germany. Judgment of 27 February 2008 (1 BvR 370/07, 1 BvR 595/07) on Online Searches and the Fundamental Right to the Confidentiality and Integrity of Information Technology Systems. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2008/02/rs20080227_1bvr037007en.html
4. Conseil Constitutionnel. Décision n° 2009-580 DC du 10 juin 2009 (Loi favorisant la diffusion et la protection de la création sur Internet – HADOPI). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000020735682

Розгон Ольга Володимирівна, *кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України*

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК ПРІОРИТЕТ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ

У контексті актуалізації *конституційного розвитку України* в умовах воєнного стану *енергетична безпека* набуває статусу стратегічного пріоритету, що визначає спроможність держави забезпечувати стабільність демократичного устрою та реалізацію прав і свобод людини. Захист і відновлення вітчизняної енергетичної інфраструктури розглядається не лише як внутрішньодержавне завдання, а й як вагомий внесок у зміцнення загальноєвропейської архітектури безпеки. *Енергетична стійкість України* є фундаментальною передумовою збереження європейських демократичних традицій і правових стандартів на континенті, оскільки є запобіжником проти використання енергоресурсів як інструменту політичного тиску та руйнації основ міжнародного правопорядку.

З огляду на воєнні ризики та системні пошкодження об’єктів критичної енергоінфраструктури *енергетична безпека* набуває статусу фундаментальної *складової національної безпеки* та конституційного ладу (ст. 17 Конституції України). У цьому контексті держава має гарантувати стабільність

енергопостачання як базову умову реалізації прав і свобод людини, оскільки створення автономних мікромереж стає критичним чинником життєздатності територіальних громад.

Забезпечення *енергетичної безпеки* розглядається як багатокомпонентна правова конструкція, що інтегрує норми міжнародного права, acquis Європейського Союзу, фінансові інструменти підтримки та елементи політики безпеки [1].

Розвиток *відновлювальної енергетики* безпосередньо впливає на підвищення рівня *енергетичної безпеки* держави шляхом зменшення залежності від імпортних енергоносіїв, створення нових технологічних ринків, розвитку локальної генерації та розбудову енергетичних кластерів. Нормативно-правова база у цій сфері поступово трансформується від моделі державного стимулювання через «зелений» тариф до моделі конкурентного ринку з аукціонними механізмами підтримки, що відповідає європейським стандартам прозорості та сталого розвитку [2]. Практичним кроком у реалізації зазначеної моделі стало суттєве оновлення вітчизняного правового поля.

Після змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» від 30.06.2023 № 3220-IX, у національному законодавстві було впроваджено механізм Net Billing для активних споживачів.

Запровадження механізму *Net Billing* створює економічне підґрунтя для появи *нових активних споживачів*. У конституційно-правовому аспекті цей інститут є *формою реалізації права на підприємницьку діяльність і свободу розпорядження власністю* (статті 41, 42 Конституції України), що зумовлює перехід від централізованого державного контролю до децентралізованої моделі управління енергетичними ресурсами на рівні місцевого самоврядування.

Поряд із впровадженням фінансових механізмів, таких як Net Billing, нагальним залишається питання організаційно-правового забезпечення життєдіяльності первинних ланок адміністративно-територіального устрою.

Для *сільських громад* чинна правова архітектура створює проблему *неможливості колективного (віртуального) самоспоживання* локально виробленої енергії. Отже, в Україні досі відсутній *механізм «віртуального обліку»*, за якого енергія, вироблена на одному об'єкті громади, може бути зарахована як власне споживання іншим учасником без фізичного транспортування через мережі загального користування за стандартними тарифами ОСР.

Натомість у праві ЄС, зокрема в межах Directive (EU) 2023/2413 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 (RED III), закріплюється концепція спільного використання енергії (energy sharing) і віртуального розподілу відновлюваної енергії між учасниками енергетичних спільнот без надмірного регуляторного та фінансового навантаження.

Отже, чинна *модель енергетичного регулювання* в Україні фактично орієнтована на централізовану архітектуру ринку електричної енергії, що істотно

ускладнює розвиток локальних енергетичних систем у сільській місцевості та стримує формування енергетично автономних сільських громад.

Забезпечення повної енергонезалежності сільських територій потребує масового впровадження систем накопичення енергії (Energy Storage Systems, ESS) та генеруючих потужностей, що актуалізує проблему *транспозиції європейських стандартів* (процес перенесення європейських стандартів до національної системи стандартизації певної країни) *екологічної безпеки* у національне законодавство. Це положення співвідноситься з концепцією екологічного конституціоналізму, згідно з якою обов'язок держави щодо забезпечення екологічної рівноваги (ст. 16 Конституції) та право кожного на безпечне довкілля (ст. 50 Конституції) мають бути імплементовані в усі галузеві правові інститути, зокрема в енергетичне право.

Для *сільських територій* системи накопичення енергії мають критичне значення, оскільки дозволяють нівелювати нестабільність локальної генерації з біогазових, сонячних і вітрових установок, забезпечуючи енергетичну автономність громад у періоди аварійних відключень або дефіциту потужності в ОЕС України.

Особливої актуальності зазначене питання набуває для *сільських територій*, де відсутність належної інфраструктури зберігання енергії та механізмів утилізації компонентів ВДЕ створює ризики як енергетичної нестабільності, так і додаткові екологічні загрози для земель сільськогосподарського призначення.

Для усунення законодавчих прогалин в аналізі переходу України на *зелену енергетику* та пришвидшення впровадження відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) рекомендуються такі покращення: внесення змін до правил підключення до мережі, щоб краще врахувати стабільність енергопостачання, офіційно визнати ESS у національних енергетичних стратегіях, забезпечити цільові економічні стимули та оптимізацію процесів видачі дозволів; а також створення регуляторних «пісочниць» для сприяння інноваціям у «зелених» технологіях. Упроваджуючи ці заходи, Україна може посилити правову підтримку, необхідну для просування свого «зеленого» переходу, підвищити енергетичну безпеку та сприяти сталому економічному зростанню [3].

Логічним продовженням розбудови автономної інфраструктури є *правове забезпечення технологій збереження виробленого ресурсу*. Аналізуючи правовий режим систем накопичення енергії (ESS) та механізми балансування, слід зазначити, що на відміну від європейської моделі, де згідно зі ст. 15 Directive (EU) 2019/944 держава має забезпечити право активних споживачів володіти системами зберігання енергії без дискримінаційних платежів і подвійної сплати тарифів, в Україні цей процес перебуває на етапі становлення. Відсутність чітко детермінованого правового режиму ESS створює додаткові інвестиційні ризики для фермерських господарств, що планують упровадження локальних систем резервного живлення.

Варто зауважити, що Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019-VIII (зі змінами та доповненнями) вже закріпив термін «установка зберігання енергії», проте практична реалізація цього інституту для дрібних виробників і громад потребує подальшої деталізації підзаконних актів.

Попри це у нормативно-правових актах (зокрема у *Кодексі систем розподілу* від 14.03.2018 № 310) досі відсутні чіткі та спрощені регламенти для мікромереж (*microgrids*) щодо надання ними послуг із балансування. Це фактично обмежує можливість сільських домогосподарств легально використовувати накопичувачі енергії як інструмент підтримки стабільності загальної мережі, що передбачено європейським пакетом «Чиста енергія для всіх європейців» (*Clean Energy for all Europeans package*). Усунення зазначених регуляторних прогалин є не лише технічним завданням, а й виконанням конституційного обов'язку щодо забезпечення незворотності європейського курсу України (Преамбула Конституції України), що вимагає системної гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами *acquis communautaire* ЄС.

Однак масштабування автономних енергетичних систем породжує не лише *технічні та економічні*, а й *екологічно-правові виклики*.

На думку Г. В. Потапчук необхідно враховувати, що *екологічний конституціоналізм* є одним із видових проявів загального конституціоналізму, причому як у його глобальному, так і в його національному розумінні та вимірюванні, а це, по-перше, надає йому всіх позитивно-фундаментальних рис цього явища, що ідентифікує *конституційний розвиток* (теорію, історію, практику) держави та міжнародної спільноти держав як політико-правових систем, і, по-друге, дає можливість використовувати ідентифікаційні риси, принципи, концепти, парадигми загального конституціоналізму для визначення об'єктно-предметного складу екологічного конституціоналізму, що у свою чергу детермінують поведінкові настанови та відповідні форми практичної діяльності суб'єктів екологічного конституціоналізму (фізичних і юридичних осіб, а серед останніх, – інституцій громадянського суспільства, органів публічної влади держав, самих держав, їх міжнародної спільноти, міжнародних організацій, причому як комерційних, так і некомерційних, тощо) [4, с. 51].

З огляду на зазначені екологічні виклики, стратегічне планування державної політики має базуватися на комплексному підході до життєвого циклу енергообладнання. Вирішення цих суперечностей задекларовано у Національному плані з енергетики та клімату (НПЕК) на період до 2030 року (схваленого розпорядженням КМУ від 25.06.2024 № 587-р). Зокрема, Розділ 2.3 Плану визначає пріоритетом розвиток розподіленої генерації та створення енергетичних громад, а Розділ 2.1 передбачає впровадження принципів циркулярної економіки для сектору ВДЕ. Такий підхід покликаний розв'язати проблему утилізації компонентів енергосистем (зокрема лопатей вітротурбін і фотоелектричних панелей) відповідно до вимог Directive 2012/19/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 (WEEE).

У цьому контексті особливої ваги набуває не лише технологічне впровадження систем накопичення, а й суворе дотримання європейських стандартів їхнього повного життєвого циклу. Оскільки Regulation (EU) 2023/1542 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 встановлює жорсткі вимоги до «цифрового паспорта батареї», Україна має адаптувати положення Закону «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX і розробити галузеве законодавство, щоб запобігти перетворенню аграрних регіонів на місця несанкціонованого накопичення відпрацьованих акумуляторів.

Перехід до *енергетичної автономності сільських територій* неминуче актуалізує питання *екологічної відповідальності*, що наразі залишається недостатньо врегульованим у національному правовому полі.

Аналізуючи екологічні стандарти утилізації компонентів ВДЕ (RED III і принципи Circular Economy), слід констатувати, що процедура виведення з експлуатації фотоелектричних панелей і лопатей вітрових турбін в Україні перебуває у «сірій зоні». Це зумовлено слабкою імплементацією принципу «розширеної відповідальності виробника». Для сільських територій така правова прогалина становить особливу небезпеку через безпосередню територіальну близькість об'єктів ВДЕ до земель сільськогосподарського призначення, що створює ризики довгострокового забруднення ґрунтів.

Розглядаючи *проблему акумуляторних батарей*, варто звернути увагу на Regulation (EU) 2023/1542, який установлює суворі вимоги до «вуглецевого сліду» (carbon footprint) та рівня рециклінгу літієвих батарей.

Стаття 59 Regulation (EU) 2023/1542 вимагає наявності «цифрового паспорта батареї» (Battery Passport). Відповідно до ст. 19 Закону «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX суб'єкти господарювання зобов'язані забезпечувати роздільне збирання відходів, проте технічні регламенти, які б гармонізували національне маркування та збір промислових акумуляторів зі стандартами ЄС, перебувають на стадії розробки.

Отже, у сучасних умовах забезпечення *енергонезалежності сільських територій і сталого розвитку аграрного сектору потребує окремого правового врегулювання питання правового статусу енергетичних кооперативів та енергетичних громад у сільській місцевості*, які в європейській практиці є базовим інструментом розвитку локальної генерації та автономних мікромереж. Саме розвиток локальної генерації та автономних енергетичних систем у межах сільських громад має стати одним із ключових напрямів правової трансформації енергетичного сектору України в умовах євроінтеграції.

Узагальнюючи вищевикладене, слід дійти висновку, що формування *ефективного механізму правового регулювання енергонезалежності сільських територій* в Україні потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення, а саме переходу від пріоритезації централізованого постачання до системної підтримки локальних автономних мереж. Така трансформація енергетичного сектору має розглядатися як стратегічний елемент конституційного розвитку держави, спрямований на зміцнення енергетичного

суверенітету, захист прав майбутніх поколінь на безпечне довкілля та розбудову енергетично спроможних громад.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Є. Енергетична безпека як чинник національної стійкості: європейський та міжнародний правовий контекст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1017–1022. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.171.
2. Гуржій Т. О. Відновлювана енергетика як складова енергетичної безпеки України: адміністративно-правове регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 3, № 91. С. 41–47. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.6.
3. Yakushev I. et al. Legal aspects of Ukraine's energy transition during war and European integration: Implications for sustainable development. *European Journal of Sustainable Development Research*. 2026. Vol. 10, no. 1. P. em0356. DOI: https://doi.org/10.29333/ejosdr/17496.
4. Потапчук Г. В. До питання про визначення об'єктно-предметного складу екологічного конституціоналізму. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 48–63. DOI: https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-5.

Соловйова Аліна Миколаївна, *доктор юридичних наук, доцент, науковий співробітник Центру провідних досліджень імені Роберта Шумана Європейського університетського Інституту, Італія*

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

Енергетична безпека для України в реаліях сьогодення є не лише питанням стабільного функціонування ринку постачання електроенергії, газу чи тепла. В умовах повномасштабного вторгнення вона стала однією з ключових передумов захисту цивільного населення, реалізації конституційних прав людини і громадянина та забезпечення державного суверенітету. Збройна агресія проти України продемонструвала, що руйнування енергетичної інфраструктури безпосередньо впливає на реалізацію конституційних прав людини та громадянина, зокрема права на життя, безпечне довкілля та достатній рівень життя. Саме тому енергетичну безпеку слід розглядати як складову національної безпеки, конституційного захисту особи та стабільності держави перед реаліями воєнних та гібридних загроз.

Сучасна енергетична політика Європейського Союзу ґрунтується на поєднанні трьох взаємопов'язаних пріоритетів: безпеки енергопостачання, конкурентоспроможності енергетичного ринку та сталості енергетичного розвитку. У цьому контексті основними цілями енергетичної стратегії ЄС є забезпечення стабільного й безпечного постачання енергоресурсів; формування конкурентного середовища для всіх учасників енергетичного ринку, що має гарантувати доступність цін для домогосподарств, бізнесу та промислових споживачів; а також забезпечення раціонального й сталого споживання енергоресурсів у поєднанні зі скороченням викидів парникових газів, зменшенням рівня забруднення довкілля та поступовим обмеженням використання викопних ресурсів.

Досягнення цих цілей забезпечується розгалуженою системою правових актів та інституційних механізмів Європейського Союзу у сфері енергетики. Зокрема, важливе значення мають Директива 2003/96/ЄС про оподаткування енергетичних продуктів та електроенергії [1], Директива 2018/2001 про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел [2], Директива 2023/1791 про енергоефективність [3], а також акти, що регулюють безпеку газопостачання, функціонування внутрішнього ринку природного газу та електроенергії. Важливими стратегічними орієнтирами також виступають Зелена книга Європейської Комісії «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергії», Європейська зелена угода, регуляторний пакет Clean Energy for All Europeans 2019 року та План дій з цифровізації енергетики [4]. Сукупно ці документи формують нормативну основу європейської енергетичної політики, яка поєднує вимоги енергетичної безпеки, ринкової конкуренції, екологічної сталості та цифрової трансформації енергетичного сектору.

Отже, енергетична безпека та захист критичної інфраструктури мають аналізуватися передусім у конституційному та євроінтеграційному вимірах. Разом із тим в умовах повномасштабної збройної агресії проти України ця проблематика має також міжнародно-правове значення, оскільки посягання на енергетичні об'єкти можуть створювати загрози для цивільного населення та порушувати норми міжнародного гуманітарного права.

У сфері енергетичної безпеки європейська інтеграція України пов'язана з виконанням acquis Енергетичного Співтовариства та наближенням до стандартів Європейського Союзу щодо захисту критичної інфраструктури. Особливе значення в цьому контексті має Директива (ЄС) 2022/2557 [5] про стійкість критичних суб'єктів, яка орієнтує держави не лише на охорону окремих об'єктів, а на формування комплексної системи стійкості. Така система передбачає оцінку ризиків, визначення критичних суб'єктів, забезпечення безперервності діяльності, обмін інформацією, міжінституційну координацію та швидке відновлення основних послуг після кризових ситуацій.

Важливе значення для формування європейських стандартів захисту критичної інфраструктури має також Директива (ЄС) 2022/2555 [6], яка встановлює спільну нормативну рамку для забезпечення високого рівня

кібербезпеки в Європейському Союзі. Її дія поширюється на суб'єктів, що функціонують у критично важливих секторах, зокрема в енергетиці, та передбачає запровадження заходів управління кіберризиками, обов'язок повідомлення про значні інциденти, механізми нагляду, правозастосування, співпраці й обміну інформацією між компетентними органами. Для України врахування таких підходів у процесі європейської інтеграції означає необхідність посилення вимог до операторів енергетичної та іншої критичної інфраструктури, удосконалення процедур реагування на кіберінциденти, а також забезпечення ефективної взаємодії між енергетичними компаніями, органами кібербезпеки та правоохоронними інституціями.

У цьому контексті європейський підхід до безпеки критичної інфраструктури ґрунтується на превентивній політиці. Його зміст полягає не лише в реагуванні на вже вчинені посягання чи інциденти, а передусім у формуванні системи стійкості, що охоплює прогнозування загроз, оцінку ризиків, проведення стрес-тестів, забезпечення альтернативних і резервних джерел енергопостачання, підготовку планів безперервності діяльності та відновлення, а також постійну координацію між різними секторами й компетентними органами. Для України така модель є особливо актуальною, оскільки повномасштабна війна продемонструвала, що ефективний захист енергетичної інфраструктури не може зводитися лише до фізичної охорони окремих об'єктів, а має передбачати здатність усієї системи зберігати функціональність, адаптуватися до кризових умов і швидко відновлювати надання життєво необхідних послуг.

Європейська інтеграція пропонує Україні модель захисту критичної інфраструктури, що ґрунтується на принципах стійкості, оцінки ризиків, управління інцидентами, міжсекторальної координації та швидкого відновлення основних послуг після кризових ситуацій. Поєднання цих європейських стандартів із національними правовими механізмами захисту може сприяти формуванню більш ефективної системи охорони енергетичної інфраструктури в умовах війни, післявоєнної відбудови та подальшого наближення України до членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Council Directive 2003/96/EC of 27 October 2003 restructuring the Community framework for the taxation of energy products and electricity. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/96/oj/eng (дата звернення: 22.06.2026).
2. Directive (EU) 2018/2001 on the promotion of the use of energy from renewable sources. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj/eng (дата звернення: 22.06.2026).
3. Directive (EU) 2023/1791 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2023 on energy efficiency https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/1791/oj/eng (дата звернення: 22.06.2026).

4. Communication from the Commission — The European Green Deal, COM(2019) 640 final https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PT/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52019DC0640&utm (дата звернення: 22.06.2026).
5. Directive (EU) 2022/2557 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on the resilience of critical entities https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2557/oj/eng (дата звернення: 22.06.2026).
6. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj/eng (дата звернення: 22.06.2026).

Сьох Катерина Ярославівна, *кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНИ З ACQUIS ЄС ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Євроінтеграція України є комплексним процесом трансформації національної правової системи, який охоплює не лише нормативне наближення законодавства України до права Європейського Союзу (далі - ЄС), а й поступове узгодження принципів, правових категорій, юридичної мови та практики правозастосування. У цьому контексті гармонізація правничої термінології з acquis ЄС набуває особливого значення, оскільки точність юридичних понять визначає якість нормотворчості, передбачуваність правового регулювання та ефективність реалізації й захисту прав людини.

Водночас термінологічна гармонізація не може зводитися до механічного перекладу термінів європейського права. Термінологічна правова система acquis ЄС формуються не лише нормативними актами, а й практикою Суду ЄС та загальними принципами ЄС. Тому запозичення відповідної термінології в український правопорядок передбачає встановлення не лише мовного відповідника, а й юридичного змісту відповідного поняття.

На сьогодні Україна активно здійснює гармонізацію національного законодавства з acquis ЄС і законодавець стикається з низкою проблем, однією з яких є механізм перекладів правничої термінології з англійської мови на українську. У 2023 році була прийнята Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення перекладу на українську мову актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) та на англійську мову актів законодавства України,

пов’язаних з виконанням зобов’язань України у сфері європейської інтеграції» [1] та змінена у січні 2026 року, де зазначено що переклад актів acquis ЄС забезпечуються державною установою “Офіс з розвитку підприємництва та експорту”. Чинний порядок перекладу передбачає проведення термінологічної перевірки, метою якої є встановлення відповідності та доречності застосування термінів у перекладах актів права ЄС та актах законодавства України на основі відповідних дво- або тримовних глосаріїв. Порядок також передбачає юридичну та лінгвістичну складові перевірки перекладу.

Важливе значення у цьому контексті має Закон України «Про правотворчу діяльність» [1], який закріплює необхідність урахування зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та права ЄС під час правової експертизи нормативно-правових актів. Проте зазначено, що нормативно-правові акти мають викладатися державною мовою відповідно до стандартів української правничої термінології та українського правопису. Отже, при гармонізації правничої термінології України з термінологією acquis ЄС, перевагу маємо надавати українській правничій термінології.

Україна вже сформувала інституційно-правову основу термінологічної гармонізації Украни з acquis ЄС, проте проблема сучасного етапу полягає не у відсутності відповідних процедур, а в їх фрагментарності та недостатній інтеграції з національним правотворенням і правозастосуванням.

Наступним завданням має стати забезпечення життєвого циклу правничого терміна після його нормативного запровадження. У цьому аспекті пропонується розглядати гармонізацію правничої термінології як безперервний процес, який складається щонайменше з чотирьох взаємопов'язаних етапів: ідентифікація та переклад правового поняття acquis ЄС; термінологічна та юридична верифікація його українського відповідника; нормативна імплементація терміна в українське законодавство та його узгодження з чинним понятєвим апаратом; правозастосовна апробація і моніторинг використання відповідного поняття органами публічної влади та судами.

Саме четвертий етап, потребує подальшого наукового та нормативного осмислення. Формальна відповідність терміна його європейському відповіднику ще не свідчить про реальну гармонізацію, якщо в процесі правозастосування відповідний термін набуває іншого змісту. Йдеться про відповідність його змісту, мети, місця в системі правового регулювання та способів практичного застосування.

Це особливо важливо для понять, які безпосередньо пов'язані з фундаментальними засадами конституціоналізму: верховенством права, правовою визначеністю, пропорційністю, рівністю, недискримінацією, належним урядуванням, публічним інтересом, ефективним судовим захистом тощо. Їх не можна розглядати як нейтральні мовні одиниці, оскільки кожне з них має нормативний зміст і впливає на межі здійснення публічної влади.

Серед основних засад конституціоналізму особливе місце займає категорія правової визначеності, оскільки єдність юридичної термінології є однією з

передумов передбачуваності правового регулювання. Якщо однакові поняття використовуються в різних нормативних актах у різному значенні або терміни acquis адаптуються без урахування їх системного юридичного змісту, виникає ризик неоднакового застосування права. Це, своєю чергою, може впливати на реалізацію принципу верховенства права та створювати додатковий простір для дискреції публічної влади. Отже, термінологічна гармонізація набуває конституційно-правового значення саме через її вплив на правову визначеність, обмеження публічної влади правом і передбачуваність правозастосування.

У цьому контексті доцільно змінити сам підхід до оцінки результативності термінологічної гармонізації. Необхідно перейти від питання: «Чи правильно перекладено термін acquis ЄС?» до ширшого питання: «Чи забезпечує використання цього терміна в українському правопорядку той самий або функціонально еквівалентний юридичний результат, який передбачається правом ЄС?».

Практично це передбачає доцільність формування єдиного інформаційно-термінологічного середовища, у якому український відповідник терміна acquis ЄС був би пов'язаний не лише з його перекладом, а й із відповідною дефініцією, джерелами права ЄС, контекстом його застосування, пов'язаними нормами українського законодавства та практикою Суду ЄС.

Результати термінологічної перевірки мають бути доступними та використовуватися на наступних етапах правотворчості, а правозастосовна практика, своєю чергою, повинна забезпечувати зворотний зв'язок для подальшого вдосконалення термінологічних ресурсів. В цьому контексті особливе значення набуває правовий моніторинг, за допомогою якого повинно встановлюватися термінологічні розбіжності у правозастосуванні. Закон України «Про правотворчу діяльність» вже закріплює в нормах моніторинг як складову правотворчої діяльності, який доцільно розглядати моніторинг не лише як оцінку ефективності нормативного регулювання, а й як інструмент виявлення термінологічної розбіжності.

На цій основі пропонується сформувати механізм термінологічної гармонізації: acquis ЄС → переклад → термінологічна та юридична перевірка → імплементація в законодавство → правозастосування → моніторинг → виявлення термінологічних проблем → удосконалення законодавства та термінологічних ресурсів. Саме такий механізм дозволяє уникнути ситуації, коли термінологічна робота завершується після затвердження перекладу або прийняття відповідного нормативно-правового акта.

Отже, термінологічна гармонізація українського законодавства з acquis ЄС є не лише перекладацьким або техніко-юридичним процесом, а важливою складовою європейської інтеграції та розвитку українського законодавства яке має відповідати основним засадам конституціоналізму. Її метою має бути не механічне перенесення термінів права ЄС, а забезпечення змістовної та функціональної відповідності українських правових понять європейським стандартам із одночасним збереженням системності української правничої мови.

Слід не забувати, що термінологічна єдність безпосередньо пов'язана з принципами верховенства права, правової визначеності, передбачуваності та належного обмеження публічної влади. Тому якість гармонізації доцільно оцінювати не лише за правильністю перекладу, а й за тим, чи забезпечує відповідний термін у національному правопорядку змістовно та функціонально належний юридичний результат.

Таким чином, системна термінологічна гармонізація має стати безперервним процесом, що поєднує acquis ЄС, правотворчість, правозастосування та правовий моніторинг. Це сприятиме підвищенню якості законодавства, забезпеченню правової визначеності та подальшому формуванню європейського правового простору України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку здійснення перекладу на українську мову актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: постанова КМУ від 2 травня 2023 р. № 451 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2023-%D0%BF#Text
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № **3354-IX** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text
3. Сьох К.Я. Гармонізація правничої термінології України в умовах євроінтеграції: співвідношення з уніфікацією. *Право і суспільство.* №2. 2026. С. 61-68 https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.2.2.9
4. Hanna Ilchenko, Kateryna Sokh, Yevhen Romanchenko, Valentina Lukyanets-Shakhova, Anastasia Zvarych, Serhiy Belay. Harmonization of national legislation with international treaties: difficulties and directions of reform / International Journal of Sustainable Development OIDA. Vol. 19, Issue 02, pp. 117-128, 2026 https://doi.org/10.64211/oidaijsd190210

Тарахонич Тетяна Іванівна, *кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Процеси суспільного розвитку призводять до трансформації правової системи загалом та законодавства, зокрема. Все частіше в національному законодавстві враховуються міжнародно-правові принципи та норми, відбуваються процеси інтеграції, адаптації, гармонізації та уніфікації законодавства.

Процеси удосконалення правотворчого процесу, принципів та функціональної спрямованості механізму забезпечення правотворчої діяльності, упорядкування системи законодавства загалом, потребують насамперед гармонізації національного законодавства до права Європейського Союзу. Так, вітчизняні вчені визначають гармонізацію як «процес цілеспрямованого зближення правових систем шляхом усунення суперечностей між ними та формування мінімальних правових стандартів через утвердження спільних правових принципів, що передбачає приведення законодавства держав-членів та країн не членів у відповідність з вимогами міжнародного права на підставі міжнародних договорів» [1, с.106].

Отже, гармонізація законодавства розглядається як процес приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та принципів з метою його узгодженості, забезпечення правової визначеності та прозорості.

В енциклопедичній літературі стандарти розуміються як «(англ. standard – норма, зразок, модель, від франц. standhard, букв. – твердо стояти, з гот. standan - стояти, hardus – твердий, міцний) – документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі» [2, с.615].

Поряд з цим, міжнародні стандарти визначаються насамперед як «міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб’єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міжнародного співробітництва» [3, с. 615].

На думку О.С. Волохова «міжнародні стандарти правотворчості можна визначити як загальні правила та ідейно-ціннісні орієнтири, які формалізовано в міжнародних правових актах (документах міжнародних урядових та неурядових організацій та які містять вимоги для забезпечення високого рівня організації правотворчої діяльності, формування ефективного національного законодавства відповідно до принципів верховенства права» [4, с.479].

Дотримання міжнародних стандартів у процесі правотворчості забезпечується шляхом здійснення контрольних функцій з боку міжнародних міжурядових організацій, експертні оцінки яких впливають на формування національного законодавства та проведення правових реформ загалом.

Процеси євроінтеграції, необхідність трансформації норм міжнародного та національного права також впливають на процес правотворчості, обумовлюючи необхідність гармонізації національного права та права Європейського Союзу. «Діяльність по створенню єдиних правових норм є одним із пріоритетних напрямів правотворчої діяльності більшості країн світу, при цьому предметом наукового аналізу, у переважній більшості стали питання гармонізації норм національного права у певних сферах: торгівлі, фінансовій, економічній та ін. Тому існує необхідність у поглибленні загальнотеоретичних засад національного права з міжнародних організацій та окремих країн, або регіональних утворень, особливо положень, що стосуються механізму зазначеного процесу». [5, с. 121]

Серед форм гармонізації законодавства, слід звернути увагу на такі їх різновиди як уніфікація та модернізація. Слід погодитися з думкою В.І. Риндюк, що «уніфікація як техніко-юридичний спосіб упорядкування законодавства, тобто уніфікація форми законодавства, є діяльність суб'єктів нормотворчості пов'язаною з забезпеченням однаковості (однотипності, стандартності) зовнішнього виразу юридичних норм у законодавстві»[6, с. 324].

На думку Н.О. Клещенко «уніфікація – це процес упорядкування законодавства різних правових систем шляхом зміни старих, прийняття нових нормативно-правових актів та імплементації останніх у внутрішнє право кожної країни з метою однакового регулювання відносин в різних правових системах» [7. с. 10].

Отже, уніфікацію законодавства слід розглядати як процес створення єдиного, зведеного до певної системи законодавства як на міжнародному, так і національному рівні. А модернізацію як осучаснення, вдосконалення законодавства, приведення його у відповідність до теперішніх вимог, де старі норми змінюються та поліпшуються. Поряд з цим, «для характеристики процесу гармонізації окрім зазначених форм використовуються також такі терміни, як зближення, наближення, апроксимація чи власне гармонізація та адаптація, офіційне визначення яких відсутнє в міжнародних документах та досить часто їх зміст та сутність ототожнюється. У переважній більшості поява зазначених термінів пов'язана з утворенням та діяльністю Європейського Союзу та використовується для характеристики зв'язку та співвідношення між європейським та національним правом країн, що є його членами або кандидатами в члени»[8. с.127].

Узагальнивши, слід підкреслити, що гармонізація національного законодавства до законодавства ЄС є одним із важливих напрямів його упорядкування та удосконалення, передбачає необхідність використання певної техніко-юридичної процедури та застосування певної правотворчої техніки гармонізації законодавства.

Різні етапи проведення гармонізації національного законодавства з європейським та міжнародним правом повинні бути забезпечені шляхом використання певного механізму, що включає певну сукупність організаційних та правових елементів.

Список використаних джерел:

1. Доктринальні та прикладні аспекти упорядкування та удосконалення законодавства України : наукова записка / Н.М. Пархоменко, М.О. Теплюк, О.І. Ющик, В.І. Риндюк, Т.І. Тарахонич, С.О. Сунєгін, О.С. Волохов. Київ : Юрінком Інтер, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2025. 276 с.

2. Нагребельний В.П. Стандарт. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : «Укр. Енцикл.», 1998 – Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
3. Савчук К.О. Стандарти міжнародні. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : «Укр. Енцикл.», 1998 – Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
4. Волохов О. С. Єфективність законодавства та міжнародні стандарти правотворчості : монографія, Київ : Юрінком Інтер, 2025. 484 с.
5. Пархоменко Н.М. Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини : Монографія. Київ : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2016. 254 с.
6. Риндюк В.І. Упорядкування законодавства України: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти : монографія. Київ : КНЕУ, 2021. 407 с.
7. Клещенко Н.О. Уніфікація законодавства: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2020. 16 с.
8. Пархоменко Н.М. Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини : Монографія. Київ : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2016. 254 с.

Телеп Юлія Василівна, *викладач кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Насамперед слід зауважити, що, попри те, що конституціоналізм базується на класичних ідеях лібералізму (неолібералізму) та універсальних принципах, притаманних усім демократичним, правовим, соціальним державам, їх практичне втілення не є однаковим у різних країнах. У кожній державі ці ідеї та принципи набувають специфічних національних рис, зумовлених історичними, політичними, ідеологічними, культурними та економічними чинниками. Вони трансформуються під впливом історичного розвитку, традицій народу, особливостей правової системи, а також функціонування політико-правових інститутів, адаптуючись до конкретних умов об’єктивної реальності [1, с. 15].

Разом із тим, сучасний український конституціоналізм великою мірою визначається умовами війни, в яких власне набуває певних модифікацій. Мета та сутність конституціоналізму обумовлює те, що функціонально його механізм цілеспрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини. Водночас в

умовах війни, коли держава стикається з надзвичайними обставинами та реальними загрозами її суверенітету й незалежності, відбуваються закономірні трансформації в організації та діяльності системи органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства та інших суспільно-політичних механізмів. Такі зміни зумовлюють відповідну модифікацію механізму конституціоналізму. Проте визначальним є те, щоб ці трансформації не підривали його фундаментальної сутності та не нівелювали основної мети. Саме збереження цих засад становить необхідну передумову сталого демократичного розвитку України та успішної реалізації її євроінтеграційного курсу [2, с. 22-23].

У цьому контексті доцільно звернутися до трискладового тесту, виробленого у практиці європейських судових інституцій. Трискладовий тест пропорційності державного втручання є юридичним механізмом, що застосовується судами, зокрема ЄСПЛ та КСУ, для оцінки обґрунтованості втручання держави у права людини та перевірки дотримання справедливого балансу між приватними і публічними інтересами. Зазначений тест охоплює три взаємопов'язані етапи. По-перше, встановлюється, чи має відповідне втручання належну правову основу в національному законодавстві. По-друге, оцінюється, чи переслідує таке обмеження легітимну мету, пов'язану із захистом суспільного інтересу, зокрема національної безпеки, громадського порядку або прав і свобод інших осіб. По-третє, перевіряється, чи є втручання необхідним у демократичному суспільстві, тобто чи відповідають обрані державою засоби поставленій меті та чи не є вони надмірними. Якщо ж поставленої мети можна було досягти шляхом застосування менш обтяжливих або менш радикальних заходів, таке втручання визнається непропорційним.

Тобто, у механізмі конституціоналізму організація та функціонування публічної влади має кореспондувати з його вищезазначеною демократично-правовою сутністю та бути спрямованою на досягнення його мети. Водночас запровадження правового режиму воєнного стану зумовило суттєві зміни в системі організації та функціонування органів публічної влади на місцевому рівні. Ці трансформації виявилися у створенні військових адміністрацій, коригуванні повноважень органів місцевого самоврядування, а також у формуванні нових напрямів і механізмів взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, зокрема військовими адміністраціями.

В умовах війни змінюється функціональне призначення органів публічної влади відповідно до особливостей правового режиму воєнного стану, який передбачає наділення органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування додатковими повноваженнями, необхідними для відвернення загроз, відсічі збройній агресії, забезпечення національної безпеки, захисту державної незалежності та територіальної цілісності України.

Такі зміни в інституційній системі публічної влади та переорієнтація її функціональних пріоритетів безпосередньо впливають на цілі, зміст, форми та

види взаємодії між місцевими органами державної влади й органами місцевого самоврядування. Однією з актуальних проблем, яка існувала ще в мирний період, але набула особливої гостроти в умовах воєнного стану, залишається необхідність чіткого розмежування компетенції між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Крім того, у воєнний час спостерігається посилення субординаційних зв'язків між органами місцевого самоврядування та місцевими органами державної влади. Водночас із позицій теорії та практики конституціоналізму пріоритетною має залишатися координаційна модель їхньої взаємодії, відновлення та подальший розвиток якої доцільно розглядати як одну з важливих тенденцій повоєнної еволюції українського конституціоналізму [3, с. 20].

Особливого значення набувають інституційні механізми, покликані запобігати надмірній концентрації державної влади. Важливою складовою такого механізму є Конституційний Суд України, на який покладено здійснення конституційного контролю за актами та діяльністю органів державної влади, а також забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Реалізуючи функцію гаранта верховенства Конституції, цей орган конституційної юрисдикції за умови збереження своєї незалежності здатний ефективно забезпечувати та охороняти фундаментальні цінності конституціоналізму.

Водночас одним із найбільш складних викликів для Конституційного Суду України є оцінка конституційності спеціального законодавства, прийнятого для регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану. Саме в таких обставинах особливої ваги набуває здатність Суду забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та необхідністю дотримання конституційних принципів, прав і свобод людини [4, с. 123].

Особливу роль у забезпеченні легітимації влади в умовах війни відіграють інститути громадянського суспільства, рівень довіри до яких серед громадян є досить високим. Це передусім правозахисні та волонтерські організації, діяльність яких в умовах війни отримала визнання не лише серед громадян України, а й міжнародної спільноти [4, с. 123]. Консолідації громадянського суспільства значною мірою сприяє розвиток національної свідомості, який став одним із ключових проявів зміцнення національної єдності. В умовах російсько-української війни процес формування національної свідомості українців зазнає істотних трансформацій, що виявляються у посиленні ролі національної ідеї, утвердженні національної ідентичності та зміцненні національної стійкості. Такі процеси закономірно впливають на конституційну правосвідомість як невід'ємну складову системи конституціоналізму. Конституційна правосвідомість є одним із визначальних елементів змісту конституціоналізму та становить його ідеологічну основу в сучасній українській конституційній парадигмі. За умов російсько-української війни її значення істотно зростає, що зумовлює необхідність її змістовного переосмислення та розвитку у напрямі посилення ролі національної ідеї, національної ідентичності, української

культури та державної мови. Таке оновлення має сприяти ефективній протидії ідеології рашизму, подоланню її деструктивного впливу, а також утвердженню й зміцненню національної стійкості України [4, с. 123].

В умовах воєнного стану відбувається закономірна трансформація функціонального механізму конституціоналізму, зумовлена потребою забезпечення державного суверенітету та національної безпеки України найбільш дієвими засобами. Це потребує від органів державної влади високого рівня мобілізації ресурсів і скоординованої взаємодії для досягнення легітимної мети, внаслідок чого допустимим є тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини. Водночас навіть в умовах війни недоторканними залишаються фундаментальні права, що ґрунтуються на ключових цінностях свободи та людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3(21). С. 12-22.
2. Український конституціоналізм в умовах війни: основні науково-практичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання: наукова записка / О.В. Скрипнюк, А.Р. Крусян, О.В. Марцеляк, О.В. Батанов, В.А. Явір, Н.Л. Омельченко, Т.А. Костецька; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Видавництво Людмила, 2025, 112 с.
3. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права.* 2023. Часопис 3. С. 16-28.
4. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України.* 2023. № 7. С. 115-127.

Тернавська Вікторія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,

Нор Артем Григорович,
викладач кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Україна, інтегруючись з перших років незалежного державотворення в європейський політико-правовий простір, закріпила в Конституції України базові європейські цінності – життя і здоров'я людини, її гідність, свободу, рівність конституційних прав і свобод громадян, а також їх рівність перед законом. Імплементуючи положення статей 1, 2 Загальної декларації прав людини 1948 р. [1], Україна визначила в статті 24 Основного Закону не тільки рівність, але й гарантувала унеможливлення встановлення будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Принцип рівності і принцип недискримінації є когерентними, але не тотожними: «оскільки максима рівності вимагає рівного ставлення до рівних, заборона дискримінації виключає різне ставлення з необґрунтованих підстав» [3, с. 9]. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29.06.2000 р. про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження встановлює, що право всіх осіб на рівність перед законом та захист від дискримінації є універсальним правом, визнаним основоположними міжнародно-правовими актами [4]. Україна імплементувала положення Директиви Ради 2000/43/ЄС, а також Директиви Ради 2000/78/ЄС шляхом внесення змін в чинне законодавство, зокрема в Кодекс законів про працю, а також прийняття нових актів, а саме Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV, де визначено поняття та форми дискримінації, а також настання юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації.

Поняття «дискримінація» визначено Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI як дійсне чи непряме обмеження особи та/або групи осіб у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження [5]. Цей Закон також передбачає випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Такі положення Закону цілком відповідають Директиві Ради 2000/43/ЄС. Однак, слід погодитись з О. Бачинською, яка стверджує, що закріплення в нормативно-правових актах принципу недискримінації ще не забезпечує рівність прав людини і громадянина в Україні, оскільки відсутній реальний механізм захисту осіб, що постраждали від дискримінації, що має своїм результатом неефективність заходів протидії та боротьби з дискримінацією [6, с. 166].

На сьогодні найбільш проблемним залишається питання додержання принципу недискримінації в аспекті прав громадян, що належать до ромської національної меншини. Рада Європи на підставі моніторингових звітів Європейської комісії проти расизму та нетерпимості, а також Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин постійно зазначає про систематичне порушення прав ромів на Закарпатті. Однак, на нашу думку, питання дискримінації громадян України, які належать до ромської національної меншини, потрібно розглядати широко і системно: у сфері освіти, у сфері надання соціальних послуг, у сфері зайнятості населення, оскільки проблема забезпечення і захисту прав і свобод цих громадян є комплексною. Перш за все, слід враховувати базові ознаки (характеристики) дискримінації як соціального явища, що мають правову оцінку:

1) наявність порушення (обмеження у визнанні, реалізації або користуванні) прав і свобод;

2) наявність певної ознаки, на підставі якої відбувається розрізнення, яка може бути як дійсною, так і припущенням;

3) відсутність правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, для досягнення якої проводиться розрізнення;

4) недотримання принципу пропорційності (належності та необхідності) між метою розрізнення та способами її досягнення [7, с. 7-8].

Вважаємо, що принцип недискримінації не має суперечити принципу рівності всіх перед законом. Річ у тім, що більшість громадян ромської національної меншини не реєструють своїх новонароджених дітей, не віддають їх в українські заклади дошкільної і шкільної освіти; такі особи з віком мають проблеми з одержанням паспорту та реєстраційного номеру облікової картки платника податків, що, своєю чергою, ускладнює можливість працевлаштування та одержання певних соціальних послуг та пільг. На нашу думку, питання не стільки у дискримінаційному ставленні органів публічної влади, їх посадових і службових осіб до громадян, що належать до ромської національної меншини, скільки у небажанні самих ромів інтегруватися в українське суспільство. До

прикладу візьмемо сферу зайнятості населення: з одного боку, Конституція України забороняє примусову працю, а з іншого – одержати певну посаду чи роботу може особа, яка має визначену законодавством освіту, кваліфікацію, досвід і навички. Для осіб, які у більшості, не мають навіть повної середньої освіти, а подекуди є навіть неписьменними, надається лише некваліфікована робота за наявності документів, що посвідчують особу. Зважаючи на виняткову ситуацію з громадянами, які належать до ромської національної меншини, Закарпатська обласна служба зайнятості пропонує таким громадянам безкоштовний підбір вакансій, навчання або перекваліфікацію. У 2025 році лише трохи більше 30% ромів працевлаштовані на Закарпатті [8], оскільки ці громадяни не виявляють бажання працювати у сфері благоустрою та комунального господарства, де власне є некваліфікована робота. І це досить низький показник для регіону, де проживає 95% громадян, що належать до ромської національної меншини. У цьому питанні обґрунтованою є позиція С. Погребняка, який зазначає, що «концепція рівності доповнює класичну ідею формальної рівності можливостей ідеєю створення реальних можливостей для членів суспільства конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх». [9, 25]. Тому «саме послідовна реалізація принципу недискримінації в юридичних практиках і інституціях є основним фактором, що свідчить про наявність у правовій системі справедливого балансу між вимогами формальної і фактичної рівності можливостей» [9, 26].

З огляду на вищезазначену проблему, Кабінет Міністрів України за сприяння Ради Європи розробив План заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України [10], що включає окрему стратегічну рамку щодо осіб, які належать до ромської національної меншини (спільноти) України з урахуванням нового Ромського стратегічного рамкового документа Європейського Союзу для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки [11]. Однак, реалізація заходів, передбачених цим Планом, потребує не лише прийняття низки підзаконних нормативно-правових актів, але й їх належного правозастосування, що зумовлено високим рівнем правової культури чиновників, а також задовільного фінансування, що вимагає забезпечення відповідних статей у державному та місцевих бюджетах.

Таким чином, реалізація принципу недискримінації потребує не тільки юридичних гарантій – імплементації в нормативно-правові акти, але й загальних, тобто належного фінансування програм соціального захисту громадян, що належать до меншин (національних, релігійних, соціальних), та інституційно-правових гарантій, які б ефективно захищали права представників меншин в Україні, не порушуючи когерентний принцип рівності.

Список використаних джерел:

1. Загальної декларації прав людини : міжнародний документ від 10.12.1948 р. / Організація Об’єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Gloria Gaggioli, Pavle Kilibarda (eds). Equality and non-discrimination. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. August 2025. 222 p. URL : https://geneva-academy.ch/wp-content/uploads/2025/09/Equality-and-Non-Discrimination_web.pdf
4. Директива Ради 2000/43/ЄС про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження : міжнародний документ від 29.06.2000 р. / Рада Європейського Союзу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text
6. Бачинська О. Співвідношення принципів недискримінації та рівності у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 165-168.
7. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт. [В. С. Березняк, О. С. Юнін, В. В. Шаблистий та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц., Заслуженого юриста України А. Є. Фоменка. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.
8. На Закарпатті цього року отримали роботу понад 30% ромів, які мали статус безробітних. *ZMINA*. 05 серпня 2025. URL: https://zmina.info/news/ombudsman-vyvchatyme-umovy-zhyttya-i-potreby-romskyh-gromad-zakarpattya/
9. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3(50). С. 23-34.
10. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 р. № 475-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text
11. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.07.2021 юр. № 866-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text

Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,*

ФОРМАЛІЗМ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК СТРИМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Україна для виконання остаточних рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) повинна вжити ряд заходів загального та індивідуального характеру [1].

Заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), порушення яких встановлене рішенням ЄСПЛ, усунення недоліків системного характеру, що призвели до порушення права, та усунення підстав для надходження до Суду заяв проти України внаслідок проблеми, що вже була предметом розгляду в Суді. Саме на виконання заходів загального характеру у справах проти України держава витрачає роки, а іноді десятиліття. Це призводить і до втрати її авторитету як держави, що виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання, і до збільшення кількості звернень до ЄСПЛ від громадян, адже не вирішення проблеми на рівні її першопричини, неминуче призводить до зростання кількості скарг та повторних рішень проти України.

Іноді формалізм при вжитті заходів загального характеру є однією з основних перешкод на шляху до реального виконання рішень Суду. Якщо держава виплачує компенсацію як складову виконання заходів індивідуального характеру достатньо швидко, то заходи загального характеру, що вимагають глобальних перетворень та рішучих дій з боку уповноважених суб'єктів, блокуються через формальний підхід до зміни правозастосовчої практики, законодавства або відкладаються на невизначений період, що призводить до нових аналогічних порушень та збільшення повторюваних заяв.

Так, наприклад, левова частка порушень державою норм Конвенції є результатом здійснення правоохоронної діяльності уповноваженими органами з порушенням як норм національного та міжнародного права, так і стандартів правоохоронної діяльності, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ. Попри існування цієї практики, нові скарги щодо протиправних дій правоохоронців під час виконання ними своїх повноважень продовжують надходити до Суду. Переважно мова йде про порушення норм статей 2, 3, 5, 6 Конвенції, хоча не обмежується ними. Непроведення ефективного розслідування випадків смерті, застосування неналежного поводження щодо осіб під час здійснення різних процесуальних дій, незаконне тримання під вартою, порушення процесуальних

гарантій, гарантованих правом на справедливий суд, та інші зловживання демонструють усталену негативну практику правоохоронних органів, яка набула ознак системної проблеми та триває роками всупереч рішенням ЄСПЛ, ухваленим за аналогічними фактами. Це зумовлено комплексом причин. Так, ефективність роботи правоохоронців досі часто оцінюється за кількісними показниками, наприклад, кількість відкритих кримінальних проваджень або кількість складених протоколів тощо. Звідси тиск, незаконні затримання, порушення процесуальних гарантій замість реального захисту прав громадян. Те, що конкретні посадовці правоохоронних органів у переважній більшості не несуть реальної відповідальності за констатовані ЄСПЛ порушення Конвенції, свідчить про декларативний характер регресного позову, передбаченого законодавством, що нівелює превентивну функцію рішення ЄСПЛ, формує почуття безкарності та призводить до повторення аналогічних порушень. Запровадження суворих механізмів контролю в сфері правоохоронної діяльності сприятиме створенню реальних стимулів для практичного застосування стандартів ЄСПЛ, подоланню розриву між теорією та практикою, що є ключовою умовою для викорінення системних процесуальних порушень та забезпечення реального верховенства права. Натомість ми маємо епізодичне застосування стандартів ЄСПЛ, що не змінює суті роботи правоохоронних органів на рівні системи. Отже, вибіркове впровадження прецедентних позицій Суду, декларативність окремих норм законодавства про виконання рішень ЄСПЛ створює лише видимість реформування, залишаючи порушення прав людини невід'ємною частиною правоохоронної практики. Це зумовлює зростання кількості повторюваних скарг як свідчення неефективності заходів загального характеру і, як наслідок, призводить до надмірного навантаження на державний бюджет України.

Відсутність справжніх реформ у пенітенціарній системі за останні десятиліття також зумовлює масив скарг до ЄСПЛ, де ключове місце посідають заяви про неналежні умови тримання, що становить порушення статті 3 Конвенції. У цьому контексті показовим є стан виконання пілотного рішення «Сукачов проти України» (заява № 14057/17, рішення від 30 січня 2020 року) та інших подібних рішень, що об'єднані в групи справ [2]. Результати нагляду Комітету міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) за впровадженням національних заходів свідчать про те, що ключові чинники системних порушень, зокрема переповненість установ, незадовільні матеріально-побутові та санітарні умови, досі не усунуті на національному рівні. Внесення змін до законодавства, створення нових інституцій, як-от Комісії з розгляду скарг на неналежні умови тримання в установах для попереднього ув'язнення та установах виконання покарань, а також точкове запровадження платних камер не вирішили проблему, адже не усунили її першопричину. Так, переповненість пенітенціарних установ зумовлена занадто частим обранням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою замість альтернативних. Відсутність змін у законодавчих стандартах особистого простору також робить нові скарги до ЄСПЛ неминучими, оскільки

ці стандарти не відповідають європейським вимогам. Ухвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи вказує на визнання проблеми органами державної влади України, проте практичний ефект залишається мінімальним [3]. Декларативні плани роками залишаються без належного фінансування та реальних дій на місцях. Незважаючи на суттєву підтримку міжнародних інституцій у розв'язанні цієї проблеми, вона залишається невирішеною, а КМ РЄ продовжує закликати органи державної влади України до посилення зусиль у цьому напрямку [2].

Давньою системною проблемою в Україні є і невиконання рішень національних судових органів. У сфері виконання рішень ЄСПЛ, що констатують цю негативну практику, також спостерігається певний формалізм. Наприклад, для врегулювання ситуації у 2020 році була ухвалена Національна стратегія розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2027 року та План дій до неї. Проте у своєму черговому рішенні в межах нагляду у 2025 році Комітет міністрів Ради Європи знову закликав Україну забезпечити ефективне впровадження заходів, передбачених цими документами [4]. Це свідчить про те, що попри ухвалення Стратегії, практичних зрушень у цій сфері не досягнуто.

Іншими проблемами у сфері судової влади, які залишаються невирішеними роками і безпосередньо впливають на стан забезпечення прав і свобод людини в Україні та ситуацію з виконанням рішень ЄСПЛ, є корупція, тривалий розгляд справ, кадровий дефіцит суддів, а також політичний та економічний тиск на них. Без усунення цих негативних чинників забезпечити право на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту, передбачені Конвенцією, практично неможливо. Попри те, що держава впродовж багатьох років намагається усунути ці проблеми шляхом реформування судової системи та оновлення законодавства в межах виконання рішень Суду, такі зусилля поки що не дали очікуваного ефекту. Однією з причин такої неефективності є формалізм під час впровадження задекларованих заходів, що зумовлено браком реальної зацікавленості ключових суб'єктів у кінцевому результаті. Замість системного оновлення судової влади, реформи нерідко перетворюються на процесуальну імітацію, де ухвалення прогресивних законів слугує лише формальністю, адже політичні та економічні еліти намагаються зберегти традиційні важелі впливу на суди. Як наслідок, розв'язання проблеми, що є нагальною потребою держави та суспільства, триває роками, але так і не забезпечує реальних практичних результатів, зокрема й у вимірі зменшення кількості скарг до ЄСПЛ на порушення, зумовлені недоліками правосуддя.

Отже, ознаки формалізму є характерними для процесу реалізації заходів загального характеру в рамках виконання різних рішень ЄСПЛ. Рішення КМ РЄ, ухвалені за результатами нагляду за впровадженням необхідних кроків, чітко підтверджують існування цієї проблеми. Систематичне звітування Уряду України перед КМ РЄ без проведення реальних реформ, які гальмуються як на

законодавчому рівні, так і на рівні правозастосування, призводить до низки негативних наслідків, а саме: неналежного виконання міжнародно-правових зобов'язань держави; підриву довіри до правової системи України як з боку європейських інституцій, так і з боку громадян; посилення моніторингу з боку Ради Європи; гальмування процесів європейської інтеграції та накопичення системних проблем у сфері захисту прав людини.

Таким чином, формалізм перетворює процес виконання рішень ЄСПЛ з інструменту правового розвитку та вдосконалення правової системи України на практику декларативного виконання, де формальна відповідність критеріям переважає над реальним захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text
2. «Сукачов (заява № 14057/17), група справ Невмержицький (заява № 54825/00), група справ Яковенко (заява № 15825/06) та група справ Мельник (заява № 72286/01) проти України»: рішення Комітету міністрів Ради Європи CM/Del/Dec(2025)1537/H46-43 від 17 вересня 2025 р. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2025/09/30/20250930172420-36.pdf
3. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text
4. Група справ «Юрій Миколайович Іванов, група Жовнер і Бурмич та інші проти України» (заяви №№ 40450/04, 56848/00, 46852/13): рішення Комітету міністрів Ради Європи CM/Del/Dec(2025)1531/H46-41 від 12 червня 2025 р. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2025/07/08/20250708130207-63.pdf

Хорт Ігор Володимирович, *головний спеціаліст відділу політики національного спротиву Управління політики національного спротиву Міністерства оборони України, кандидат юридичних наук, доцент*

СТАН ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНИХ (ВІЙСЬКОВИХ) АДМІНІСТРАЦІЙ В УМОВАХ СТВОРЕННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ

Зі змісту статей 17, 65 Конституції України вбачається, що захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського

народу. Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Досвід України свідчить про те, що в умовах гібридної війни, її високої динаміки, величезних і багатовимірних наслідків наявні безпекові механізми не завжди спрацьовують або виявляються недостатніми. Інтенсивність російських атак, масштаби наслідків та обмежені спроможності української держави зумовлюють нагальну потребу залучення потенціалу всього суспільства.

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України система національного спротиву набула ключового значення для забезпечення обороноздатності держави, стійкості суспільства та ефективного використання потенціалу громадян у захисті територіальної цілісності України.

Підготовка цивільних громадян до протидії ворогу є невід'ємною складовою нашої обороноздатності та одним із чинників стримування ворога. Це також один із драйверів стійкості та згуртованості суспільства.

В Україні базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX «Про основи національного спротиву» (далі – Закон 1702) [1], який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, його складові, а також завдання і повноваження сил безпеки і сил оборони.

Одним із важливих рішень держави у сфері національного спротиву є прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 18.04.2025 № 478 «Про функціонування центрів підготовки до національного спротиву» (далі − Постанова), яка затверджує порядок створення та функціонування центрів, а також вимоги до їх діяльності [2].

Як правова підстава для запровадження правового регулювання у вступній частині Постанови вказані частина четверта статті 7 та пункт 6 частини першої статті 12 Закону України «Про основи національного спротиву» [1]. Як зазначено у пункті 3 Порядку створення та функціонування центрів підготовки до національного спротиву, затвердженого Постановою, центри підготовки громадян до національного спротиву (далі − Центри) створюються з метою формування у громадян України патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України, зокрема, через реалізацію виконання типових програм підготовки громадян України до національного спротиву (далі – типові програми), затверджених наказами Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил [2].

Центри створюються в областях та м. Києві у формі комунальної організації (установи, закладу).

Створення Центрів в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, Донецькій, Луганській та Херсонській областях буде можливе після здійснення деокупаційних та стабілізаційних заходів.

У складі організаційної структури Центру в установленому законодавством порядку можуть утворюватися відокремлені підрозділи (філії) в окремих

населених пунктах області, районах у містах. Відповідні сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх утворення) ради сприяють виділенню приміщень, навчальних матеріально-технічних засобів, забезпечують розміщення Центрів. Вони повинні відповідати санітарно-технічним, безпековим та іншим вимогам для проведення навчань, тренувань і зберігання обладнання та навчальної зброї.

Ініціювання створення Центру здійснює голова (начальник) обласної, Київської міської держадміністрації (військової адміністрації) в рамках виконання цільової регіональної програми у сфері оборони, затвердженої обласною/Київською міською радами.

Довідково: *Відповідно до запровадження особливостей у сфері реалізації публічно-владних управлінських функцій, передбачених Законом України від 12 травня 2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» та Указів Президента від 24 лютого 2022 року № 64\2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій».*

Також, керівників Центрів призначають обласні ради за поданням обласних військових адміністрацій.

Довідково: *на посаду керівника центру може бути призначена особа, яка: має не нижче ніж перший (бакалаврський) рівень вищої освіти;*

має стаж служби на керівних посадах у військових формуваннях, правоохоронних органах, сферах цивільного захисту або досвід роботи на посадах науково-педагогічних або педагогічних працівників в закладах освіти не менш трьох років;

знає основи законодавствА у сфері національного спротиву, утвердження української національної та громадянської ідентичності;

вільно володіє українською мовою.

Насамперед перевага надається особам, які звільнені з військової служби, є ветеранами війни або ветеранами військової служби.

Інструкторський склад центру проходить обов'язкову підготовку, сертифікацію професійних навичок у визначених вищих військових навчальних закладах за типовою програмою підготовки інструкторів для проведення занять з підготовки громадян до національного спротиву, розробленою та затвердженою Командувачем Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

Станом на 30 травня 2026 року у 22 центрах підготовки громадян до національного спротиву та їх відокремлених підрозділах (філіях) працює 300 інструкторів, з яких 209 – ветерани із бойовим досвідом (70 %).

Так, пропозиція голови (начальника) обласної, Київської міської держадміністрації (військової адміністрації) щодо створення Центру разом з проектом Положення про центр – комунальну організацію (установу, заклад) та кандидатурою керівника Центру подається на розгляд обласної, Київської міської ради у формі обґрунтованого подання, яке включає: аналіз потреб регіону в підготовці громадян до дій у рамках національного спротиву; місце для

розташування центру; строки та етапи створення Центру; попередній план матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення Центру; прогнозовані джерела фінансування та оцінку необхідних витрат.

Проект Положення про Центр розробляється на основі Примірного положення про комунальну організацію (установу, заклад) обласної/Київської міської ради «Обласний/Київський міський центр підготовки громадян до національного спротиву» обласної/Київської міської ради «Обласний/Київський міський центр підготовки громадян до національного спротиву», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2025 р. № 478 [2].

Обласна/Київська міська рада затверджує відповідну регіональну програму (у якій визначаються відповідальні за проведення заходів, обсяг фінансування), Положення про Центр та призначає керівника Центру.

Після прийняття рішення про створення Центру та затвердження Положення обласна/Київська міська рада інформує про це населення через офіційні веб-сайти, медіа та інші доступні комунікаційні канали.

Станом на 30.05.2026 року у 21 області та місті Києві створено Центри: Вінницькій, Волинський, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях.)

Обласна/Київська міська рада, обласна, Київська міська держадміністрація (військова адміністрація) здійснюють контроль за ефективністю функціонування Центру, а саме: здійснюють оцінювання відповідності діяльності Центру затвердженим планам роботи; проводять перевірку цільового використання бюджетних коштів та інших ресурсів, залучених для функціонування Центру.

Крім того, на обласні/Київську міську державні (військові) адміністрації покладаються обов’язки щодо контролю, моніторингу й оцінки їх діяльності зі щоквартальним звітуванням Міноборони. Сили територіальної оборони Збройних Сил України затверджують Типові програми підготовки громадян до національного спротиву (Затверджено типові програми тривалістю 48 та 108 годин), а керівниками Центрів та інструкторами призначають передусім ветеранів війни.

Висновки.

Разом з тим, необхідно зазначити, у подальшому, в межах формування і реалізації політики у сфері підготовки громадян України до національного спротиву Верховною Радою України прийнято та підписано Президентом України Закон України від 25.03.2026 року № 4826-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву» (далі – Закон 4826) [3].

Цим Законом 4826 були проведені уточнення проблемних питань, які потребували вирішення щодо розподілу компетенції органів місцевого самоврядування та державних (військових) адміністрацій в умовах створення

нової системи підготовки громадян України до національного спротиву, нормативного-правового врегулювання, організації, матеріально-технічного, навчально-методичного забезпечення, створення та функціонування Центрів на базі комунальних установ органів місцевого самоврядування, а саме:

вводяться посади заступників голів обласних, районних та Київської міської державних адміністрації з питань оборони;

визначено профільний структурний підрозділ в державних (військових) адміністраціях (підрозділ національного спротиву), який відповідає за організацію та ефективне функціонування Центрів підготовки громадян до національного спротиву;

уточнені повноваження обласних та районних рад, сільських, селищних та міських рад щодо сприяння та організації виконання заходів підготовки, її фінансування, прийняття рішень про створення центрів, виділення коштів на фінансування центрів та філій центрів, прийняття рішень про виділення центрам земель, приміщень, навчальних матеріально-технічних засобів, забезпечення розміщення філій;

унормовано порядок утворення та функціонування Центрів, визначено відповідальні органи за фінансування їх діяльності, передбачено фінансування діяльності Центрів не тільки за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, а також і за рахунок коштів Державного бюджету України;

Центрам надано право відкривати стрілецькі тири, стрільбища та стенди за погодженням з підрозділом національного спротиву обласних/ міста Києва державних (військових) адміністрацій та в порядку визначеному Міністерством внутрішніх справ, забезпечувати їх функціонування та використовувати у них вогнепальну зброю та боєприпаси до неї, необхідні для виконання практичних вправ із стрільби;

Центрам надано право укладати з юридичними особами, фізичними особами – підприємцями, які здійснюють господарську діяльність з функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ та мисливсько-спортивних стендів та є функціонуючими об’єктами дозвільної системи органів внутрішніх справ, договори про надання послуг у сфері підготовки громадян України до національного спротиву за погодженням з підрозділом національного спротиву обласних/ міста Києва державних (військових) адміністрацій та планувати заходи підготовки з використанням їх об’єктів матеріально-технічної бази.

Список використаних джерел:

1. Про функціонування центрів підготовки до національного спротиву: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2025 р. № 478. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-п#Text
2. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань підготовки громадян до національного спротиву . Закон України від 25.03.2026 р. № 4826-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-20#Text

Аббасов Гюльоглан Арізович, *здобувач ступеня вищої освіти магістр 1 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тернавська Вікторія Миколаївна*, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ПРАВА ЄС В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В Конституції України декларується незворотність європейського курсу Української держави [1], яка з перших років незалежного державотворення формує національну правову систему відповідно до принципів і норм міжнародного права та стандартів права ЄС. Одним із способів узгодження національного права з правом ЄС є правова адаптація, що випливає безпосередньо з положень Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2024 року № 1629-IV [2]. Водночас, поняття «адаптація» в юридичній літературі трактується по-різному й часто має дискусійний характер.

Поняття «адаптація» в тлумачних словниках української мови, хоч і не розкривається в юридичному значенні, на відміну від фізіологічного, біологічного, фізичного та іншого значення, все ж в загальному значенні позначає процес пристосування до чого-небуть [3, с. 11]. В аспекті проблематики адаптації у сфері права, більшість дослідників вважає, що сутність адаптації полягає у приведенні національного законодавства у відповідність із правовими стандартами та принципами права ЄС [4, с. 66–67; 5]. Погоджуючись у цілому з таким підходом, водночас вважаю, що суть правової адаптації законодавства до правових стандартів права ЄС слід розуміти як поступовий процес узгодження не лише норм українського законодавства, а й усієї правової системи держави з правом Європейського Союзу. Також слід зазначити, що процес адаптації законодавства України відбувається під впливом низки чинників – політичних, міжнародних, економічних, воєнних та інших. В цьому плані заслуговує на підтримку думка К. М. Гуртової, яка визначає поняття «адаптація національного законодавства до законодавства ЄС» як планомірний процес узгодження до нормативно-правових актів держави-реципієнта згідно з європейськими

стандартами правового регулювання певних видів суспільних відносин, що базується на міжнародній угоді [6, с. 164].

Слід наголосити, що формально процес адаптації законодавства України до права ЄС розпочався з моменту підписання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року, яка набула чинності 1 березня 1998 року. Положення цієї Угоди мали переважно партнерський характер і передбачали не стільки адаптацію українського законодавства, скільки досягнення «спільної відповідності законів». У документі було підкреслено взаємну зацікавленість сторін у наближенні законодавства лише в окремих пріоритетних сферах, що мають значення для функціонування спільного ринку, а також економічного та валютного просторів [7]. Слід зауважити, що проголошена «зацікавленість» у співпраці реалізовувалася лише частково й не мала системного, послідовного та, головне, взаємного характеру. Переважно вона проявлялася у діяльності комісій, контактних і експертних груп, які розробляли шляхи узгодження українського законодавства з правом ЄС та аналізували рівень його відповідності зобов'язанням, взятим Україною за міжнародними й міждержавними договорами.

Зобов'язання України в частині адаптації законодавства України до права ЄС знаходять своє безпосереднє закріплення в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 року [8]. Умови щодо адаптації законодавства України до права ЄС були вже безпосередньо закріплені у вказаній Угоді, які, за оцінкою вчених, засвідчили перехід від принципів партнерства і співробітництва до якісного нового рівня політичної асоціації й економічної інтеграції [6, с. 163–164].

Постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами» затверджено План заходів щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [9]. Документ забезпечує безперервне виконання зобов'язань України, прозорість процесу та ефективність механізмів реалізації. План охоплює 1943 завдання у 27 сферах, передбачаючи внесення змін до нормативно-правових актів і розробку нових актів для наближення законодавства до права ЄС. Моніторинг здійснює Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Визначено десять пріоритетів: реформа Конституції, судової системи, виборчого законодавства; боротьба з корупцією; держуправління; енергетика; дерегуляція; закупівлі; оподаткування та аудит. Комітет асоціації щорічно оцінює прогрес і коригує пріоритети. ЄС підтримує Україну через фінансову допомогу, обмін досвідом і кращими практиками. Враховуючи сьогоднішній статус України як держави-кандидата, Кабінет Міністрів України затвердив своєю постановою від 01.04.2026 р. № 438 нову програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу

(acquis ЄС) з метою виконання зобов'язань України, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, схваленою рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р. [10].

У цілому, прогрес України у сфері євроінтеграції зумовлений тими позитивними результатами адаптації національного законодавства до права ЄС, які Україна досягнула, незважаючи на повномасштабне вторгнення російської держави-агресора в Україну. Тому я вважаю, що доцільно було б підвести короткі підсумки правової адаптації, користуючись звітом про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2025 рік. Зокрема, у Звіті зазначається про досягнення 84% рівня виконання Угоди про асоціацію, починаючи з 2014 р., що підтверджує високий рівень секторальної інтеграції України з ЄС [11].

З 2022 року серед основних напрямів та досягнень у процесі правової адаптації українського законодавства до європейських правових стандартів можна виділити прийняття Закону України «Про національні меншини (спільноти) України від 13.12.2022 р. № 2827-IX та низки підзаконних нормативно-правових актів у 2024 р., що спрямовані на вдосконалення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин; Закону України від 11.03.2025 р. № 4282-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад»; Закону України «Про утворення Спеціалізованого окружного адміністративного суду, Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду» від 16 .09.2025 р. № 4602-IX тощо. Саме це власне дозволило відкрити 15 червня 2026 року переговори між Україною та ЄС за Кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», який є визначальним для методології вступу, оскільки його відкривають першим і закривають останнім.

Отже, правова адаптація українського законодавства до стандартів права ЄС є не лише технічним процесом гармонізації законів, але й стратегічним інструментом зміцнення державності, інтеграції України у європейський простір та підвищення ефективності функціонування правової системи в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Француз А.Й., Лазебна К.Ю. Механізми адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. № 38. С. 66–76.

5. Фокін Я. Ф. Проблеми та перспективи адаптації законодавства України до норм ЄС під час збройної агресії. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. № 12. URL : https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2 024-12-01-09/2024-12-01-09.
6. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 162–168.
7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%B0%D 0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86#w1_1
9. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text
10. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 р. № 438. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text
11. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2025 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-2025_UA_web.pdf

Горбань Роман Владиславович, *здобувач ступеня вищої освіти бакалавр 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила необхідність запровадження на території держави правового режиму

воєнного стану. Водночас забезпечення національної безпеки та оборони держави не повинно призводити до свавільного обмеження прав людини. Саме тому особливої актуальності набуває питання співвідношення потреб державної безпеки та міжнародних стандартів захисту прав людини, насамперед положень Європейської конвенції з прав людини 1950 року (далі – ЄКПЛ).

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Водночас відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень [1]. При цьому Конституція визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, зокрема право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність у визначених законом межах, право на судовий захист та інші фундаментальні права [1].

Правові засади функціонування держави під час воєнного стану визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Закон передбачає можливість запровадження тимчасових обмежень окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина, необхідних для відвернення загроз державній незалежності та територіальній цілісності України. Серед таких заходів можуть бути обмеження свободи пересування, особливий режим в'їзду та виїзду, трудова повинність, примусове відчуження або вилучення майна для потреб оборони держави та інші заходи воєнного характеру [2].

Міжнародно-правові стандарти щодо допустимості обмеження прав людини під час війни закріплені у ст. 15 ЄКПЛ. Відповідно до зазначеної норми держава у разі війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, може здійснювати відступ від своїх зобов'язань за Конвенцією в межах, яких вимагає гострота становища [3]. Однак навіть за таких умов не допускається відступ від права на життя (крім випадків законних воєнних дій), заборони катувань, рабства та покарання без закону [3]. Таким чином, Конвенція встановлює категорію прав, які мають абсолютний характер у розрізі дерогації (відступу) та підлягають захисту незалежно від обставин.

Після введення воєнного стану 24 лютого 2022 року Україна скористалася механізмом дерогації, передбаченим статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, та 28 лютого 2022 року повідомила Генерального секретаря Ради Європи про відступ від окремих зобов'язань за Конвенцією. Таке повідомлення не означає відмову від виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, а лише засвідчує можливість тимчасового застосування окремих обмежувальних заходів у межах, необхідних для забезпечення оборони держави [3]. У 2024 році Україна додатково уточнила обсяг дерогацій та відновила дію окремих зобов'язань за Конвенцією, що свідчить про прагнення держави дотримуватися європейських стандартів навіть в умовах триваючої війни.

Особливе значення у контексті обмеження прав людини має практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово

наголошував, що навіть в умовах надзвичайної ситуації держави не можуть діяти свавільно. Будь-яке обмеження прав повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Це означає, що втручання у права людини має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути найменш обтяжливим способом її досягнення [4, с. 9].

Принцип пропорційності є одним із ключових критеріїв оцінки правомірності обмежень прав людини, що послідовно відображено у прецедентній практиці ЄСПЛ. В українській правовій доктрині цей підхід знаходить свій розвиток через аналіз сучасних реалій. Зокрема, як зазначають О. В. Білоскурська та М. Д. Федорчук, обмеження прав у період воєнного стану повинні відповідати реальним потребам захисту держави та не виходити за межі необхідного для досягнення поставленої мети [5, с. 10]. Комплексність цього критерію підкреслюють також В. В. Корольова та Т. С. Гапешко, наголошуючи, що в умовах особливого правового режиму обмеження прав людини можуть визнаватися правомірними лише за умови дотримання принципів законності, пропорційності та тимчасовості [6, с. 84].

У науковій літературі наголошується, що в умовах воєнного стану найбільшого впливу зазнають свобода пересування, право на приватність, свобода мирних зібрань, свобода підприємницької діяльності та окремі трудові права. Водночас абсолютні права людини залишаються недоторканними і не можуть бути обмежені за жодних умов [7, с. 97]. Дослідники також підкреслюють необхідність постійного парламентського, судового та громадського контролю за діяльністю органів державної влади під час воєнного стану для недопущення зловживань владою [8].

В умовах подолання зовнішньої агресії особливого значення набуває дотримання державою міжнародно-правових зобов'язань, узятих у межах Ради Європи. Застосування статті 15 ЄКПЛ, яка дозволяє відступ від окремих прав, не означає повного нівелювання конвенційних гарантій, а вимагає від національного законодавця суворого дотримання принципу верховенства права навіть за надзвичайних обставин. Як справедливо зазначає А. Р. Крусян, сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану повинен розвиватися на основі поєднання потреб безпеки держави та гарантування прав людини як базової конституційної цінності [9]. Саме через це стандарти Конвенції виступають тим правовим орієнтиром, який запобігає свавільному обмеженню прав особи під час війни.

Отже, обмеження прав людини в умовах воєнного стану є об’єктивно необхідним інструментом забезпечення національної безпеки та оборони держави. Водночас такі обмеження повинні здійснюватися виключно на законних підставах, бути пропорційними існуючим загрозам та відповідати стандартам Європейської конвенції з прав людини. Подальший конституційний розвиток України та її успішна євроінтеграція значною мірою залежать від здатності держави забезпечити баланс між потребами безпеки та ефективним захистом прав і свобод людини навіть в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. С. 9. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr
5. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Правова держава. 2022. № 46. С. 7–18. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/257802/256420
6. Корольова В. В., Гапешко Т. С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Legal Bulletin. 2025. № 15. С. 82–89. URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/525/466
7. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 78. С. 95–99. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124
8. Яворський В. О., Летнянчин Л. І. Обмеження в реалізації прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану через призму практики Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Вип. 86. С. 220–225. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320146/310735
9. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму: вплив реалій правового режиму воєнного стану та викликів повоєнного розвитку України. Вісник НАН України. 2024. № 4. С. 25–34. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/12686/11818

Довгаль Олександр Петрович, *аспірант кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Сьох Катерина Ярославівна*, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Запровадження інституту конституційної скарги стало одним із ключових елементів реформи конституційного правосуддя в Україні, оскільки надало особі можливість безпосередньо ініціювати перевірку закону, застосованого в її справі, на відповідність Конституції України. Водночас право на звернення до Конституційного Суду України не є необмеженим, зокрема його реалізація пов'язана з дотриманням установлених законом вимог щодо суб'єкта звернення, предмета оскарження, строку подання, вичерпання національних засобів юридичного захисту та належного обґрунтування тверджень про неконституційність закону. Саме тому критерії прийнятності доцільно розглядати не лише як сукупність процесуальних вимог, а як механізм регулювання доступу особи до конституційного правосуддя [1; 2].

Конституційною основою цього механізму є стаття 151-1 Конституції України, відповідно до якої Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України закону за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон суперечить Конституції України. Обов'язковою передумовою такого звернення є вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту [1]. Зазначене положення необхідно розглядати у взаємозв'язку з частиною четвертою статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право звернутися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією та законом. Отже, критерії прийнятності конкретизують порядок реалізації конституційного права на такий вид судового захисту, але не можуть змінювати його зміст або створювати непропорційні перешкоди для його здійснення.

Правове регулювання прийнятності конституційної скарги закріплено насамперед у статтях 55, 56 та 77 Закону України «Про Конституційний Суд

України» [2]. Їх системний аналіз дає підстави виокремити три основні групи критеріїв: юрисдикційні, процесуальні та змістові. Такий поділ відображає послідовність перевірки звернення, де спочатку встановлюється, чи належить порушене питання до повноважень Конституційного Суду України, далі перевіряється дотримання порядку та строків звернення, після чого оцінюється достатність конституційно-правового обґрунтування скарги.

До першої групи належать критерії, що визначають допустимий предмет конституційної скарги. Українська модель передбачає можливість оскарження саме закону України або його окремих положень, які були застосовані в остаточному судовому рішенні у справі скаржника. Конституційний Суд при цьому не переглядає правильність судового рішення, не переоцінює докази та не перевіряє законність дій органів державної влади у конкретній справі. Конституційна скарга тому не є додатковою інстанцією після касаційного перегляду, а має інше функціональне призначення – перевірку нормативної основи судового рішення на відповідність Конституції України. Практика Суду послідовно відмежовує питання конституційності закону від питань його застосування судами [2; 3].

Таке обмеження предмета скарги одночасно виконує захисну і регулюючу функції. З одного боку, воно забезпечує особі прямий доступ до конституційного контролю у випадку, коли джерелом можливого порушення її права є саме законодавча норма. З іншого – запобігає використанню Конституційного Суду як ще однієї судової інстанції для повторного розгляду спорів, уже вирішених судами системи судоустрою. Отже, предметний критерій спрямовує конституційне провадження саме на вирішення питань, які мають конституційно-правовий характер.

Не менш важливе значення має критерій належного суб’єкта звернення. Відповідно до статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» право на конституційну скаргу належить особі, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон або його окремі положення суперечать Конституції України; водночас юридичні особи публічного права не належать до суб’єктів такого права [2]. Таким чином, конституційна скарга пов’язана з конкретною справою та конкретними правовими наслідками для її автора, що відрізняє її від абстрактного оскарження нормативного акта в інтересах невизначеного кола осіб.

Другу групу становлять процесуальні критерії прийнятності. Одним із центральних серед них є вичерпання національних засобів юридичного захисту. За статтею 77 Закону така умова вважається виконаною за наявності судового рішення, ухваленого в порядку апеляційного перегляду, яке набрало законної сили, а коли законом передбачено можливість касаційного оскарження – після відповідного касаційного перегляду [2]. Цей критерій закріплює субсидіарний характер конституційної скарги, оскільки Конституційний Суд залучається до захисту права лише після використання передбачених законодавством звичайних механізмів судового захисту.

Таке правило має важливе значення для розмежування компетенції Конституційного Суду України та судів системи судоустрою. Особа насамперед повинна використати процесуальні можливості для захисту свого права у звичайному судовому провадженні, і лише після цього порушувати питання про неконституційність норми закону, застосованої при остаточному вирішенні справи. Критерій вичерпання засобів захисту тому не лише обмежує момент звернення до Конституційного Суду, а й забезпечує послідовність функціонування різних рівнів судового захисту.

Часовою межею доступу до конституційного провадження є встановлений законом тримісячний строк. Конституційна скарга за загальним правилом подається не пізніше трьох місяців із дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому було застосовано оспорюваний закон [2]. Установлення строку забезпечує правову визначеність та спонукає особу своєчасно реалізувати право на конституційну скаргу. Водночас законодавство містить механізми, які запобігають надмірно формальному застосуванню цього правила. Зокрема, Суд може розглянути скаргу поза межами загального строку, якщо визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу; також передбачено можливість порушення питання про поновлення строку у випадку несвоєчасного отримання повного тексту остаточного судового рішення.

Особливе значення має категорія суспільного інтересу, оскільки вона коригує дію формального часового критерію. Її застосування дає Суду можливість розглянути питання, яке виходить за межі індивідуальної справи та може мати значення для захисту конституційних прав ширшого кола осіб або для усунення системної проблеми правового регулювання. Водночас відсутність у законодавстві вичерпного визначення змісту суспільного інтересу залишає Суду певну свободу оцінювання конкретної ситуації. У цьому аспекті важливим є послідовне формування судовою практикою зрозумілих ознак, за яких відступ від загального правила щодо строку буде виправданим.

Третю групу становлять змістові критерії. Згідно зі статтею 55 Закону конституційна скарга повинна містити конкретні положення закону, конституційність яких оспорюється, відповідні положення Конституції України, а також обґрунтування тверджень про неконституційність із зазначенням того, яке гарантоване Конституцією право людини, на думку заявника, зазнало порушення внаслідок застосування цього закону [2]. Отже, недостатньо зазначити, що певна законодавча норма є несправедливою або що судове рішення не задовольняє скаржника. Необхідним є пояснення зв’язку між змістом конкретного припису закону, його застосуванням у справі та порушенням певного конституційного права.

Саме ця вимога має найбільше значення для відмежування конституційно-правового спору від звичайної незгоди з результатом судового розгляду. Конституційний Суд України у своїй практиці виходить із того, що цитування положень Конституції, законодавства, власних юридичних позицій Суду або практики Європейського суду з прав людини без пояснення неконституційності

оспорюваної норми не становить достатнього обґрунтування. Так само не можуть самі по собі бути аргументами твердження про неправильне застосування закону судом, суперечності у судовій практиці або необхідність іншої оцінки фактичних обставин справи [3].

Актуальна практика 2026 року підтверджує збереження такого підходу. Так, при вирішенні питання щодо скарги І. Коломойського Другий сенат Конституційного Суду зазначив, що заявник не обґрунтував, яким саме чином оспорюваний припис Кримінального процесуального кодексу порушує його конституційні права, та не встановив причинного зв'язку між змістом відповідної норми і можливим порушенням цих прав. Загальних посилань на Конституцію, юридичні позиції Конституційного Суду та практику ЄСПЛ для виконання вимог щодо прийнятності визнано недостатньо [4].

Подібний підхід простежується в ухвалі Першого сенату від 13 травня 2026 року, у якій аргументацію заявника, яка фактично зводилася до незгоди з тим, як закон було застосовано в остаточному судовому рішенні, Суд не визнав належним обґрунтуванням тверджень про неконституційність відповідної норми [5]. Ці приклади показують, що критерій обґрунтованості виконує не суто формальну функцію, а визначає межу між питанням про конституційність закону та питанням про правильність судового правозастосування.

Водночас застосування критерію обґрунтованості потребує особливої виваженості. На стадії вирішення питання про відкриття провадження від особи має вимагатися достатнє пояснення можливої неконституційності норми, а не фактичне доведення її неконституційності ще до розгляду справи по суті. Надмірно високий рівень вимог до аргументації може перетворити критерій прийнятності з механізму впорядкування доступу до правосуддя на процесуальний бар'єр. Тому необхідно розмежовувати недостатньо обґрунтовану скаргу та скаргу, в якій порушене реальне конституційне питання, що потребує перевірки під час розгляду справи. Такий підхід простежується й у науково-практичних матеріалах, оприлюднених Конституційним Судом України.

Окремим засобом регулювання доступу є можливість відмовити у відкритті конституційного провадження, якщо зміст і вимоги скарги є очевидно необґрунтованими або якщо встановлено зловживання правом на її подання. Метою цього механізму є усунення звернень, які не містять реального конституційного питання, повторюють уже вирішені вимоги або використовують процедуру конституційної скарги не за її призначенням. Разом із тим застосування таких підстав має супроводжуватися достатнім мотивуванням, оскільки рішення про неприйнятність фактично припиняє доступ особи до розгляду порушеного нею конституційного питання.

Фільтраційне значення встановлених вимог підтверджує й актуальна практика роботи Суду. Офіційний перелік конституційних скарг станом на 31 липня 2026 року містить 401 зареєстровану позицію від початку року; серед них регулярно фіксуються звернення, які за формою не відповідають вимогам

Закону, поряд зі скаргами, що передаються судді-доповідачу та за якими надалі вирішується питання про відкриття провадження [6]. При цьому повернення скарги Секретаріатом через формальні недоліки не тотожне відмові Суду у відкритті провадження і не позбавляє особу можливості повторно звернутися після усунення відповідних недоліків.

Саме ця обставина дає підстави розмежувати попереднє формальне регулювання доступу та судове оцінювання прийнятності. На першій стадії перевіряється, чи відповідає звернення встановленій формі та чи містить необхідні складові. На другій – органи Конституційного Суду оцінюють дотримання законодавчих умов відкриття провадження, у тому числі строки, вичерпання засобів юридичного захисту, належність предмета звернення та достатність його конституційно-правового обґрунтування. Така дворівнева модель одночасно зменшує процесуальне навантаження на Суд і створює для заявника можливість виправити суто формальні недоліки до вирішення питання суддями.

Європейські підходи також підтверджують необхідність поєднання доступності конституційної скарги з належними механізмами відбору справ. У переглянутій Доповіді щодо індивідуального доступу до конституційного правосуддя Венеційська комісія систематизувала різні моделі індивідуального конституційного контролю та критерії доступу до нього [7]. Питання не втратило актуальності, адже у травні 2026 року на засіданні Об’єднаної ради з конституційного правосуддя Венеційської комісії окремо обговорювалися реформи критеріїв прийнятності, фільтраційні механізми та пошук балансу між доступом до правосуддя й ефективністю роботи конституційних судів [8].

Для України такий баланс має особливе значення, оскільки конституційна скарга виконує одночасно індивідуальну та загальноправову функції. У конкретній справі вона спрямована на захист особи від наслідків застосування неконституційного закону, тоді як рішення Конституційного Суду щодо відповідної норми впливає на правове регулювання загалом. Тому прийнятність скарги не слід ототожнювати лише з процесуальним «відбором» звернень. Йдеться про визначення тих справ, у яких індивідуальна проблема порушення права вказує на можливий дефект закону, що потребує конституційного контролю.

Удосконалення цього механізму доцільно пов’язувати не зі спрощенням усіх критеріїв прийнятності, а з підвищенням їх визначеності та передбачуваності. Потребують подальшого розвитку сталі підходи до встановлення достатнього рівня обґрунтування скарги, застосування категорії суспільного інтересу, розмежування очевидно необґрунтованого звернення та питання, яке має бути перевірене під час розгляду справи по суті. Важливим залишається й забезпечення доступного роз’яснення вимог до скарги; на офіційному вебсайті Конституційного Суду вже розміщено рекомендації та формуляр, який має рекомендаційний характер і спрямований на полегшення підготовки звернення [9].

Отже, критерії прийнятності конституційної скарги становлять комплексний механізм регулювання доступу до конституційного правосуддя, який охоплює визначення належного суб'єкта та предмета звернення, вичерпання національних засобів юридичного захисту, дотримання строку подання та належне обґрунтування порушення конкретного конституційного права. Їх функціональне призначення полягає у відмежуванні справ, що містять питання конституційності закону, від спорів щодо правильності його застосування, а також у забезпеченні належного процесуального навантаження на Конституційний Суд. Водночас ефективність такого механізму залежить від того, наскільки послідовно критерії прийнятності застосовуються без надмірного формалізму, оскільки їх кінцевим призначенням залишається не обмеження самого права на конституційну скаргу, а забезпечення дієвого доступу до конституційного захисту у справах, де застосування закону могло спричинити порушення гарантованих Конституцією України прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.08.2026).
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення: 10.08.2026).
3. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/en/node/21417 (дата звернення: 10.08.2026).
4. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України від 20.04.2026 № 33-у(II)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v033u710-26#Text (дата звернення: 10.08.2026).
5. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України від 13.05.2026 № 40-у(I)/2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v040u710-26#Text (дата звернення: 10.08.2026).
6. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/konstytuciyni-skargy (дата звернення: 10.08.2026).
7. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Revised Report on Individual Access to Constitutional Justice*. CDL-AD(2021)001. Adopted at the 125th Plenary Session, 11–12 December 2020. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282021%29001-e (accessed: 10.08.2026).
8. Venice Commission. *22nd Meeting of the Joint Council on Constitutional Justice (JCCJ): Future of Constitutional Complaint Mechanisms*. Zagreb, 21–22 May 2026.

URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/zagreb-22nd-meeting-of-the-joint-council-on-constitutional-justice-jccj- (accessed: 10.08.2026).
9. Конституційний Суд України. Рекомендації для фізичних та юридичних осіб щодо внесення до Конституційного Суду України конституційних скарг. URL: https://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytuciynogo (дата звернення: 10.08.2026).
10. Конституційний Суд України. Формуляр конституційної скарги. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/formulyar-konstytuciynoyi-skargy (дата звернення: 10.08.2026).

Кісіль Марія Олексіївна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Права людини та національна безпека в умовах воєнного стану – це класичні терези правової держави. З одного боку, без рішучих безпекових заходів і тимчасових обмежень свобод неможливо захистити країну від знищення. З іншого – надмірне та непропорційне обмеження прав громадян здатне зруйнувати демократичний фундамент суспільства зсередини.

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні пошук цього балансу перестав бути теорією і перетворився на щоденний іспит для органів влади, військового командування та правоохоронних структур. Головним викликом сучасності є те, щоб у боротьбі за власне виживання держава не перетнула межу законності та не знецінила зміст основоположних людських прав і свобод.

Дослідження межі між державним контролем та особистою свободою в умовах воєнного стану вимагає чіткого термінологічного розмежування. У вітчизняному правовому полі цей баланс визначається трьома взаємопов'язаними поняттями: конституційними правами, національною безпекою та воєнним станом.

Конституційні права і свободи виступають фундаментом правового статусу особи, визначаючи межі легітимного втручання держави у приватну сферу.

Водночас національна безпека за змістом Закону України «Про національну безпеку України» – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Особливим інструментом досягнення цієї безпеки є правовий режим воєнного стану. Відповідно до законодавства, він за своєю природою є тимчасовим, вимушеним і зумовленим загрозою особливим режимом, який передбачає надання певних повноважень органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування та тимчасове, зумовлене обставинами, обмеження окремих прав і свобод громадян [2].

Головним критерієм збереження балансу є стаття 64 Конституції України. Вона встановлює дві фундаментальні засади:

1. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.
2. Конституція містить перелік статей, права за якими не можуть бути обмежені за жодних обставин.

До прав і свобод, які не підлягають обмеженням, належать ті, що закріплені у статтях: 24, 25, 27 – 29, 40, 47, 51, 52, 55 – 63 [3].

Натомість механізм реалізації обмежень тих прав, які не входять до цього захищеного переліку, чітко простежується у правозастосовній практиці. Зокрема, у пункті 3 Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» зазначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [4].

Проте запровадження цих обмежень не означає правового вакууму. Основним інструментом, який утримує баланс між безпекою держави та правами людини і виступає запобіжником від свавілля, є міжнародно-правовий механізм тимчасового відступу від зобов'язань та принцип пропорційності, що активно застосовується у практиці Європейського суду з прав людини. Цей баланс реалізується у двох ключових аспектах:

1. Міжнародний контроль за межами обмеження прав. Право держави на тимчасовий відступ від виконання окремих зобов'язань під час надзвичайного або воєнного стану чітко регламентується ключовими міжнародними актами — статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі -

Конвенція) [5] та статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [6].

Цей механізм суворо обмежує свободу дій влади двома критеріями:

- процедурний критерій: держава зобов'язана офіційно та негайно інформувати міжнародну спільноту про кожне впроваджене обмеження та причини його застосування. Зокрема, нотифікації (офіційні повідомлення) надсилаються як Генеральному секретарю Ради Європи (за Конвенцією), так і Генеральному секретарю ООН (за Пактом). Україна регулярно виконує ці зобов'язання;

- сутнісний критерій: будь-які обмеження дозволені лише в тих межах, яких вимагає «гострота становища». При цьому обидва міжнародні документи визначають абсолютне, недоторканне «ядро» прав (зокрема, право на життя, заборона катувань, нелюдського поводження чи покарання без закону), які не можуть бути скасовані за жодних обставин, навіть під час війни.

2. Судовий контроль та принцип пропорційності як гарантія проти правового свавілля. Наявність воєнного стану не скасовує дію статті 55 Конституції, що гарантує кожному право на судовий захист. Оскільки воно входить до захищеного переліку статті 64, громадянина мають право оскаржувати в суді будь-які рішення чи дії органів влади та військового командування, а після вичерпання національних засобів захисту — звертатися до міжнародних судових установ [3]. Під час розгляду спорів щодо обмеження прав (наприклад, примусового відчуження майна для потреб оборони за статтею 41 Конституції) суди застосовують «трискладовий тест» Європейського суду з прав людини, що передбачає перевірку наступних критеріїв:

- законність: чи передбачено захід чинним законодавством України;

- легітимна мета: чи спрямоване обмеження на захист життя нації;

- необхідність у демократичному суспільстві: чи є цей крок дійсно пропорційним загрозі, і чи не можна було досягти безпекової мети менш обтяжливим шляхом.

Будь-яке безпідставне порушення процедурних норм та ігнорування принципу законності під час воєнного стану стає предметом суворого судового контролю. На практиці судова система виступає незалежним арбітром, який оцінює, чи не призвели безпекові заходи до свавільного та безальтернативного обмеження прав особи, наприклад, у сфері майнових відносин (що охороняються статтею 41 Конституції України та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції). Завдяки забезпеченню права на оскарження та дотриманню судових процедур, держава утримує баланс між оборонною спроможністю та збереженням засад справедливого правосуддя.

Отже, воєнний стан — це засіб врятувати державу, а не привід знищити права її громадян. Звичайно, без тимчасових обмежень (як-от комендантська година чи особливий режим пересування) захистити країну в такий важкий період неможливо. Проте норми права чітко визначає межу, яку держава не має права переходити. Стаття 64 Конституції України, стаття 15 Конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод і стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлюють абсолютну заборону на обмеження тієї категорії прав людини, яка визначена міжнародним та національним правом як невідчужувана за жодних умов.

Баланс забезпечується узгодженням українського конституційного контролю з міжнародними стандартами прав людини. Навіть в умовах воєнного стану безпекові заходи держави мають залишатися об'єктом судового та міжнародного нагляду. Кінцевою метою оборони країни є збереження демократичного устрою та верховенства права, без яких відновлення територіального суверенітету втрачає свій первинний ціннісний зміст.

Список використаних джерел:

а. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 04.06.2026)

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 04.06.2026)

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4334 (дата звернення: 04.06.2026)

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 04.06.2026)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n308 (дата звернення: 04.06.2026)

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 04.06.2026)

Лебедюк Анна Юріївна, *здобувач вищої освіти бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна*, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право екологічної безпеки слід розглядати як систему правових норм та інших засобів, які спрямовані на створення правових умов для реалізації суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та захист його в разі порушення, а також регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршенню екологічного стану, виникненню небезпеки для природних систем, населення, інтересів держави і юридичних осіб та здійснення системи заходів у разі виникнення екологічної небезпеки щодо ліквідації небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, що постраждали від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на місцевому, регіональному і транснаціональному рівнях[1].

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

Кожний громадянин України має право на: безпечне для його життя та здоров'я навколишнє середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проєктів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного

впливу на навколишнє природне середовище і т.д. Законами України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян[2].

Варто зауважити, що право на економічну безпеку висвітлено зокрема в таких міжнародно-правових документах: Стокгольмська декларація з питань довкілля (1972), Всесвітня хартія природи ООН (1982), Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (1992) , Оргуська конвенція (1998), Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (Конвенція Еспо, 1991), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966).

В умовах воєнного стану екологічне право громадян набуває особливої ваги, адже саме у такий період зростає кількість загроз, що можуть безпосередньо впливати на здоров'я людей і стан довкілля. Від держави вимагається докладати значно більше зусиль, щоб гарантувати це право: швидко реагувати на екологічні інциденти, інформувати населення про можливі ризики та забезпечувати контроль за станом природного середовища навіть у складних бойових умовах.

Незважаючи на введення воєнного стану, конституційні права громадян залишаються непорушними. Зокрема, статтею 50 Конституції України закріплюється право кожного громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля, гарантується доступ до екологічної інформації, право на її поширення, і що така інформація не може бути ніким засекречена.

Саме тому в умовах теперішнього правового режиму, важливо не лише фіксувати зазначені негативні наслідки, але й забезпечити відкритий доступ до екологічної інформації, аби кожен мав можливість захисту права на безпечне довкілля в цілому. Одним із викликів, спричиненим особливостями правового режиму воєнного стану є необхідність обмежувати доступ до значного обсягу інформації з метою забезпечення національної безпеки. Виникає одночасна необхідність захисту національної безпеки та права громадян на екологічну інформацію. Важливість доступу до екологічної інформації полягає в тому, що це дає громадськості можливість оцінювати реальний стан довкілля, брати участь у прийнятті рішень і вимагати заходів для пом'якшення екологічних наслідків війни[3].

Екологічний моніторинг — це основний механізм, що дозволяє гарантувати людині безпечне довкілля і реалізувати її конституційне право на екологічну безпеку. Найважливішою проблемою моніторингу зони бойових дій є відсутність можливостей з контролю стану довкілля на окремій територіях, фактична відсутність контролюючих органів та постійні обстріли не дозволяють на державному рівні об'єктивно оцінити шкоду, нанесену довкіллю за період збройних протистоянь. Саме ЮНЕП здійснює незалежний моніторинг стану довкілля, зокрема забруднення ґрунтів, водних ресурсів та повітря внаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури та застосування вибухонебезпечних матеріалів

В умовах воєнного стану оперативне інформування населення про хімічні, радіаційні та техногенні загрози набуває особливої значущості як ключовий інструмент реалізації права людини на екологічну безпеку. Посилення рівня небезпек, пов'язаних із збройними діями, ураженням критичної інфраструктури, пошкодженням промислових об'єктів, систем енергопостачання та потенційно небезпечних підприємств, обумовлює підвищену потребу в негайному та достовірному поширенні інформації. Оперативне інформування у таких умовах забезпечує можливість своєчасного реагування населення на загрози, мінімізує ризики для життя і здоров'я. Офіційним українським державним онлайн-сервісом, призначеним для оперативного інформування населення про екологічні загрози, забруднення та інциденти, що можуть становити ризик для життя, здоров'я або довкілля є платформа "ЕкоЗагроза".

Україна активно співпрацює з ЄС й у сфері екологічної безпеки, що є важливою частиною інтеграційних процесів та виконання міжнародних зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У червні 2022 року Україна приєдналася до європейської програми Life, що допоможе відновити довкілля після війни, повідомляє пресслужба уряду.

6 червня 2023 року в Україні сталася глобальна екологічна катастрофа – підрив греблі Каховської ГЕС. При цьому було порушено права на безпечне екологічне середовище, гарантовані Конституцією України та Принципи захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів, розроблені Комісією міжнародного права ООН в 2022 році. Україна зосередила зусилля на ліквідації екологічних наслідків шляхом оперативного відкачування та очищення підтоплених територій, відновлення водозабезпечення населених пунктів, проведення моніторингу якості води й ґрунтів, а також локалізації техногенних забруднень. Сукупність цих дій дала можливість стабілізувати ситуацію та поступово відновити рівень екологічної безпеки громадян.

Загалом відшкодування завданої шкоди та відновлення права на безпечне довкілля вимагає особливих зусиль в умовах правового режиму воєнного стану. Одним із таких зусиль стало прийняття 15 березня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період». Цей нормативно-правовий акт необхідний для фіксації шкідливих впливів війни на стан навколишнього природного середовища. Перевагою цього закону, на думку У.В. Антонюк, є те, що він регламентує діяльність у сфері довкілля не лише у період воєнного стану, але і у відбудовний період. Норми вказаного закону спрямовані на забезпечення обороноздатності держави під час воєнного стану; пришвидшення відновлення інфраструктури і економіки України у відбудовний період; повернення до нормальної життєдіяльності громадян після закінчення війни. Все це сприятиме забезпеченню захисту права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля та похідні від нього екологічні права[4].

Війна створює унікальні ризики для довкілля, які загрожують здоров'ю людей, природним ресурсам і екологічній безпеці держави. Попри це, збройний конфлікт не може бути виправданням для занедбання екологічної безпеки, адже його наслідки залишаються на десятиліття й визначають якість життя майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія / Ю.А. Краснова. – К.: НУБіП України, 2017. – 589 с.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 р. № 1268-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go (дата звернення: 03.12.2025).
3. Солодан К. В., Паламарчук А. І. Право на доступ до екологічної інформації в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання*. 2024. № 6. С. 75–82. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/77.pdf (дата звернення: 03.12.2025).
4. Солодан К. В. Право на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/68.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

Нагорнюк Марія Миколаївна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ЄСПЛ У ПРАКТИКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ТА ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Інтеграція України до європейського правового простору вимагає не лише гармонізації законодавства, а й глибокої трансформації національної правничої термінології. Проблема в тому, що просто переписати європейські закони недостатньо. Часто виходить так, що за формою наші закони вже ніби відповідають стандартам ЄС, але на практиці їх продовжують застосовувати по-старому. Зберігається інерційність пострадянської правової парадигми, де закон

сприймається як сукупність директивних приписів, що підлягають буквальному виконанню.

Як зазначає В. В. Лазарєв, правнича термінологія не є застиглою системою, а виступає динамічним та гнучким інструментом, що безпосередньо залежить від суспільно-історичних трансформацій, розвитку правотворчості та доктрини. Згідно з позицією автора, цей термінологічний масив формується під постійним впливом комплексу внутрішньомовних та зовнішніх чинників. Якщо внутрішні фактори зумовлені національною нормопроєктною технікою та накопиченим досвідом правозастосування, то саме зовнішні чинники — і насамперед інтенсивна взаємодія з європейським правовим простором — надають системі необхідного імпульсу для модернізації [1, с. 144–145].

Окремої уваги в процесі конституційної імплементації заслуговують категорії «якість закону» та «правова визначеність», які сьогодні займають важливе місце в практиці Конституційного Суду України (КСУ). Як зазначає С. П. Рабінович, правова визначеність є не лише вимогою до чіткості закону, а й важливою гарантією захисту прав людини від свавільних рішень державної влади. На думку науковця, ця категорія пов’язана зі стандартами Венеційської комісії, які вимагають, щоб закон був зрозумілим, доступним і передбачуваним для його адресатів. Водночас якість закону передбачає чіткість правових норм і процедур, що унеможливлює їх неоднозначне тлумачення та застосування. Дослідник наголошує, що нечіткість законодавства або відсутність зрозумілих правил його застосування створює стан правової невизначеності, який суперечить принципу верховенства права [2, с. 46–48].

Яскравим практичним вираженням сучасної доктринальної трансформації та впливу європейських стандартів стало переосмислення критерію «якість закону» в українському судочинстві. Зокрема, це простежується у зміні методології судового нормоконтролю при оцінці меж владних повноважень. Завдяки імплементації європейської доктрини «юридичної визначеності» та обмеження судової дискреції Конституційний Суд України перейшов до глибинної оцінки внутрішньої структури повноважень органу влади. На практиці це означає, що якщо закон надає право вибору поведінки, але не містить чітких процедурних запобіжників від зловживань та не окреслює межі цього вибору, такий акт визнається неконституційним. У такий спосіб європейська доктрина перетворила вимогу чіткості закону із суто технічного критерію на важливу гарантію захисту прав людини.

Прикладом практичної реалізації цього підходу в практиці Конституційного Суду України є Рішення від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 (справа щодо відповідності Конституції положень Кодексу цивільного захисту). Оцінюючи дискреційні повноваження державних органів, КСУ прямо спирався на правові позиції ЄСПЛ, зокрема на висновки у справах «Волохи проти України» та «Олссон проти Швеції». Суд наголосив, що національне законодавство має не просто вказувати на наявність повноважень, а й з достатньою чіткістю окреслювати межі цієї дискреції (вільного розсуду)

чиновника та спосіб її здійснення, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання. Визнавши неконституційними розмиті норми кодексу, які дозволяли посадовцям діяти на власний розсуд без чітких процедурних меж, КСУ практично продемонстрував, як європейська доктрина якості закону блокує пострадянські легалістські підходи у національному правозастосуванні [3].

Узагальнюючи цей підхід, як типовий приклад дії нової доктрини, можна навести ситуацію, коли закон наділяє контролюючий орган правом за власною оцінкою вирішувати, чи є певне дрібне порушення підприємця достатньою підставою для анулювання ліцензії. З позиції старого формального легалізму, оскільки в законі написано слово «може», чиновник мав повну свободу дій, а суд лише перевіряв, чи мав цей орган загальну компетенцію видавати такі рішення. Проте сьогодні, застосовуючи європейський підхід, такий законодавчий припис підлягає визнанню неконституційним через брак якості закону. Адже відсутність у тексті чіткого переліку критеріїв та процедурних меж створює корупційні ризики та порушує принцип правової передбачуваності для громадянина. У цьому контексті Конституційний Суд України констатує, що закон не може наділяти суб'єкта владних повноважень абсолютною дискрецією, оскільки будь-який вільний розсуд посадової особи має обмежуватися чіткими законодавчими рамками та підлягати судовому контролю.

Імплементація правничої термінології, виробленої в прецедентній практиці ЄСПЛ, до рішень Конституційного Суду України є не просто механічним запозиченням, а процесом глибокої доктринальної адаптації, що потребує узгодження європейських концептів із національним конституційним ладом. Як слушно зазначає О. Щербанюк, інтеграція таких принципів в аргументацію рішень конституційних судів не лише розширює лексичний інструментарій, а й змінює саму парадигму конституційного судочинства, перетворюючи практику ЄСПЛ на дієвий інструмент тлумачення норм національного права [4, с. 103].

Доктрина «margin of appreciation» (поле розсуду держави) у практиці ЄСПЛ визначає межі, у яких держава має свободу дій для забезпечення прав людини з урахуванням національних особливостей. Як зазначав професор М. Козюбра, українська конституційна практика поступово адаптує цю доктрину, уникаючи як надмірного звуження захисту прав, так і безпідставного втручання в національний правопорядок [5, с. 12].

Процес імплементації європейських стандартів у практику має свої доктринальні та термінологічні виклики. Саме тому інтеграція європейських понять має відбуватися дуже зважено, із повагою до конституційної ідентичності України. Це дозволить уникнути суперечностей у законодавстві.

Попри доктринальні та нормативні труднощі, КСУ поступово долає ці виклики, використовуючи у своїй практиці підходи, вироблені Європейським судом з прав людини та іншими європейськими правовими інституціями. Це сприяє наближенню української системи захисту прав людини до європейських стандартів. Яскравим практичним прикладом такої системної імплементації є Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 3 квітня 2024 року №

4-р(II)/2024, ухвалене за конституційною скаргою Алексеєнка Кирила Олександровича. У цьому провадженні КСУ, оцінюючи гарантії соціального захисту ветеранів, звернувся до Хартії фундаментальних прав ЄС та стандартів Суду справедливості ЄС. Таке залучення актів права Європейського Союзу є методологічно виправданим у межах дослідження правових позицій ЄСПЛ, оскільки сама Хартія ЄС (ч. 3 ст. 52) прямо передбачає, що зміст і обсяг її прав є тотожними відповідним правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка інтерпретується саме в рішеннях Страсбурзького суду [6].

Захищаючи права ветерана через таку інтегровану європейську парадигму верховенства права та недоторканності людської гідності, КСУ визнав неконституційним звуження існуючих гарантій. Це свідчить про те, що імплементація європейських стандартів у практику національного конституційного контролю переросла рівень декларацій і стала комплексним судовим інструментом захисту прав конкретного громадянина в умовах викликів воєнного часу. Крім того, справа за скаргою К. О. Алексеєнка показує, як рішення Конституційного Суду України впливають на розвиток українського конституційного права. У цьому рішенні Конституційний Суд України не лише посилається на європейські принципи, такі як пропорційність, соціальна справедливість і заборона свавілля, а й застосовує їх під час вирішення конкретної справи. Завдяки цьому українське законодавство та практика його застосування поступово наближаються до європейських стандартів. Такі рішення сприяють формуванню єдиного підходу до розуміння прав людини та діяльності органів державної влади. Отже, практика Конституційного Суду України відіграє важливу роль у впровадженні європейських правових цінностей в Україні та підтримує процес європейської інтеграції держави.

Підсумовуючи, слід наголосити, що імплементація правничої термінології ЄСПЛ у практику Конституційного Суду України — це стратегічний шлях до модернізації українського конституційного правосуддя. Мовно-концептуальна точність рішень стає фундаментом ефективного захисту прав людини та побудови сучасної правової держави, що є критично важливим на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Лазарєв В. В. Імплементація правничої термінології ЄСПЛ у рішеннях Конституційного Суду України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 2. Ч. 1. С. 144–148. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/441. Дата звернення: 06.06.2026.
2. Рабінович С. П. Правова невизначеність в актах конституційного судочинства: pro et contra. Український часопис конституційного права. 2017. Вип. 1. С. 44–49. URL: https://www.constjournal.com/pub/1-2017/pravova-nevyznachenist-aktakh-konstytutsiinoho-sudochynstva-pro-contra/. Дата звернення: 06.06.2026.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, третьої статті 40 Кодексу цивільного захисту України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. Офіційний вебпортал Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/docs/2810. Дата звернення: 10.06.2026.
4. Щербанюк О. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. Вісник Конституційного Суду України. 2021. № 5. С. 102–109. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_visnyk_ksu_5_2021.pdf. Дата звернення: 06.06.2026.
5. Козюбра М. І. Верховенство права в українському конституційному судочинстві: проблеми та перспективи. Право України. 2010. № 4. С. 10–25. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-3-pravoukr_2010_3-1.pdf. Дата звернення: 07.06.2026.
6. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Алексеєнка Кирила Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 22 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 3 квітня 2024 року № 4-р(II)/2024. Офіційний вебпортал Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/docs/3429. Дата звернення: 09.06.2026.

Однорал Дарія Леонідівна, *здобувач вищої освіти ступеня бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими політичними, правовими та соціально-економічними трансформаціями, спрямованими на утвердження демократичних цінностей, верховенства права та забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини. Одним із ключових напрямів державної політики України є реалізація євроінтеграційного курсу, який набув статусу конституційного пріоритету та визначає стратегічний вектор розвитку держави. Особливого значення зазначений напрям набуває в умовах

повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, коли інтеграція до європейського політичного, економічного та правового простору виступає важливою гарантією збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного розвитку країни.

Конституційне закріплення європейського курсу України стало результатом тривалого історичного та політико-правового процесу. Після проголошення незалежності Україна поступово формувала правові засади співробітництва з європейськими інституціями, що знайшло своє відображення у низці міжнародних договорів та нормативно-правових актів. Важливим етапом стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка визначила основні напрями адаптації національного законодавства до права ЄС та започаткувала якісно новий рівень взаємодії між Україною та європейською спільнотою [1].

Вирішальне значення для конституціоналізації євроінтеграційного курсу мало прийняття Закону України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [2]. У результаті відповідних змін до Конституції України було закріплено незворотність її європейського та євроатлантичного курсу. Зокрема, Верховна Рада України визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі, Президент України виступає гарантом реалізації такого курсу, а Кабінет Міністрів України забезпечує його практичне втілення [3].

Конституційне закріплення євроінтеграційного напряму має не лише політичне, але й вагоме правове значення. Насамперед воно забезпечує стабільність стратегічного зовнішньополітичного вибору держави та унеможливлює його довільну зміну залежно від політичної кон’юнктури. Крім того, відповідні положення Конституції України формують нормативну основу для подальшого реформування державних інститутів відповідно до європейських стандартів демократії, прав людини та верховенства права.

Європейська інтеграція України передбачає комплексне реформування національної правової системи. Одним із головних напрямів цього процесу є адаптація законодавства України до acquis communautaire – правової системи Європейського Союзу. Виконання зазначеного завдання охоплює реформування судової системи, удосконалення антикорупційного законодавства, зміцнення інституційної спроможності органів державної влади, забезпечення незалежності суддів, захисту прав людини та ефективного функціонування демократичних інститутів [4].

Особливої актуальності питання євроінтеграції набули після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році. В умовах воєнного стану європейський вибір України отримав додаткове політичне та безпекове значення. Надання Україні статусу держави-кандидата на

вступ до Європейського Союзу рішенням Європейської Ради від 23 червня 2022 року стало важливим міжнародно-правовим визнанням європейських прагнень українського народу та результатів проведених реформ [5]. Подальшим етапом стало офіційне відкриття переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу. Нині євроінтеграційний курс реалізується в межах переговорної процедури, яка передбачає проведення двостороннього скринінгу законодавства, оцінювання відповідності національної правової системи acquis ЄС та поступове відкриття переговорних кластерів. Це свідчить про перехід від політичного декларування європейського вибору до практичної імплементації європейських стандартів у національне законодавство та діяльність державних інститутів, що є необхідною передумовою набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Водночас реалізація євроінтеграційного курсу в умовах воєнного стану зіштовхується із серйозними викликами. Крім традиційних завдань — боротьби з корупцією, реформи судової влади та зміцнення державних інститутів — на перший план виходить безпековий фактор. Сьогодні вкрай важливо знайти правильний баланс: захистити державу від агресора і водночас зберегти демократичні цінності, не допускаючи надмірного обмеження прав і свобод громадян.

Необхідно зазначити, що євроінтеграційний курс України має не лише зовнішньополітичний, а й внутрішньодержавний вимір. Його реалізація сприяє модернізації публічного управління, підвищенню рівня правового захисту громадян, розвитку місцевого самоврядування, утвердженню принципів належного врядування та формуванню сучасної моделі взаємодії держави й суспільства. Відповідність європейським стандартам поступово стає визначальним критерієм оцінки ефективності діяльності державних інститутів та якості правового регулювання суспільних відносин.

Отже, євроінтеграційний курс України виступає одним із фундаментальних конституційних пріоритетів державного розвитку, який визначає стратегічний напрям модернізації правової системи та функціонування органів державної влади. Конституційне закріплення європейського вибору забезпечує його стабільність та незворотність, а також створює правові передумови для подальшої інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору. В умовах воєнного часу реалізація цього курсу набуває особливого значення як важливий чинник зміцнення державності, утвердження демократичних цінностей та забезпечення сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 04.06.2026).

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19 (дата звернення: 04.06.2026).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 04.06.2026).
4. Рагуліна К. А. Угода про асоціацію між Україною та ЄС як правова основа адаптації законодавства України до права Європейського Союзу. Право України. 2023. № 4, С. 45–58.
5. European Council. European Council conclusions on Ukraine candidate status, 23 June 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu (дата звернення: 04.06.2026).

Пантелєєва Мірабєль Андріївна, *здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПРИМУСОВОЇ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗОН БОЙОВИХ ДІЙ

Повномасштабний збройний конфлікт в Україні загострив глибоку правову дилему: як забезпечити баланс між позитивними обов’язками держави щодо захисту життя особи та повагою до автономії сімейного життя.

Цей конфлікт лежить у суперечності між обов'язком держави рятувати життя дитини, що випливає зі статті 2 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), статті 3 Конвенції про права дитини, та правом батьків самостійно вирішувати долю сім'ї, гарантованим статтею 8 ЄКПЛ.

Відмова батьків від добровільної евакуації з зони ведення бойових дій зумовлює необхідність застосування державою примусових заходів, що становить втручання у право на повагу до сімейного життя.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці виробив чіткий алгоритм оцінки правомірності такого втручання. Будь-яке обмеження прав, гарантованих статтею 8 ЄКПЛ, має відповідати трискладовому тесту: здійснюватися згідно із законом, переслідувати легітимну мету та бути

необхідним у демократичному суспільстві, тобто пропорційним цілям захисту прав інших осіб [1, с. 47-50]. Оскільки захист життя дитини є найвищим пріоритетом і визначає її найкращі інтереси, правоохоронні та соціальні органи мають право обмежувати батьківську автономію, коли поведінка батьків створює реальну та негайну загрозу для дитини.

Практика ЄСПЛ демонструє, що концепція «найкращих інтересів дитини» є частиною статті 8 ЄКПЛ, і за певних обставин може переважати права батьків. У класичній справі «Югансен проти Норвегії» (Johansen v. Norway, заява № 17383/90, рішення від 7 серпня 1996 року) Суд наголосив, що хоча спільне проживання батьків та дітей є фундаментальним елементом сімейного життя, держава має право на тимчасове вилучення дитини з-під опіки батьків у разі виникнення загрози її добробуту [2]. Водночас Суд підкреслив, що тимчасові заходи захисту мають суттєво відрізнятися від постійних рішень (таких як позбавлення батьківських прав або усиновлення без згоди), і державні органи зобов'язані діяти з метою якнайшвидшого возз'єднання родини [3].

У справі «Р. К. та А. К. проти Сполученого Королівства» (R.K. and A.K. v. the United Kingdom, заява № 38000/05, рішення від 30 вересня 2008 року) ЄСПЛ дійшов висновку, що заходи з вилучення дитини не порушують статтю 8 ЄКПЛ, якщо національні органи керувалися об'єктивними та достатніми причинами для захисту дитини, а батькам було надано належні процесуальні гарантії для висловлення своєї позиції [4]. На противагу цьому, рішення у справі «Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (no. 1), заява № 10465/83, рішення від 24 березня 1988 року) застерігає держави від свавілля під час реалізації законних рішень. Навіть якщо саме вилучення дитини є виправданим, спосіб його реалізації не повинен створювати штучних перешкод для контактів між членами сім'ї чи унеможливлювати їхнє майбутнє об'єднання [5].

Додатковим аспектом є практика ЄСПЛ щодо позитивних зобов'язань держави у сфері захисту від екологічних та інших техногенних чи природних загроз, яка за аналогією застосовується до ситуацій збройного конфлікту. Так, у кліматичних спорах, зокрема у справі «Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших держав» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States, заява № 56051/20, рішення від 9 квітня 2024 року), заявники апелювали до статей 2 та 8 ЄКПЛ, стверджуючи, що бездіяльність держав перед обличчям смертельної загрози порушує їхнє право на життя та приватне життя [6].

У прецедентній практиці, зокрема у справі «Держава Нідерланди проти фонду Urgenda» (State of the Netherlands v. Stichting Urgenda, справа № 19/00135, рішення Верховного Суду Нідерландів від 20 грудня 2019 року), суди посилаючись на прецедентну практику ЄСПЛ, підтвердили наявність позитивних зобов'язань держави вживати превентивних заходів для захисту громадян від реальних загроз [7]. У контексті війни залишення дитини під артилерійськими обстрілами є аналогічною безпосередньою загрозою життю, що вимагає від держави активних дій, спрямованих на невідкладне вивезення дітей

з небезпечних територій. При цьому важливим є розрізнення легітимного превентивного втручання та свавільного виселення. У справі «Акдівар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey, заява № 21893/93, рішення від 16 вересня 1996 року) ЄСПЛ констатував порушення статті 8 ЄКПЛ через примусову евакуацію селища військовими без забезпечення альтернативного житла та без дотримання процедурних гарантій, що підкреслює необхідність суворого юридичного контролю за будь-яким примусовим переміщенням цивільних осіб навіть у зоні конфлікту [8].

З початком повномасштабного збройного конфлікту національне законодавство України пройшло кілька етапів трансформації з метою адаптації до критичних безпекових викликів. Згідно з офіційними даними платформи «Діти війни», станом на 9 червня 2026 року внаслідок збройної агресії Російської Федерації загинуло 708 дітей, 2556 було поранено, а 2339 вважалися зниклими безвісти [9]. Ці трагічні показники зумовили необхідність створення дієвого механізму захисту дітей, які перебувають у зонах ведення активних бойових дій.

Початково обов'язкова евакуація здійснювалася переважно за згодою громадян, що створювало правовий вакуум у випадках, коли батьки свідомо залишали дітей під обстрілами. Кабінетом Міністрів України було прийнято низку підзаконних актів для врегулювання цього питання:

Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 841 регулювала загальні організаційні аспекти евакуації окремих категорій [10].

Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2023 року № 209 внесла зміни до Порядку проведення евакуації, затвердженого Постановою КМУ від 30 жовтня 2013 року № 841, та Постанови КМУ від 29 липня 2022 року “Про утворення Координаційного штабу з проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення“ [11].

Запроваджений у 2023 році механізм передбачав, що обов’язкова евакуація у примусовий спосіб дітей здійснюється виключно за супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника. Відмова батьків від супроводження дитини до безпечних районів не допускалася [9]. При цьому батьки підписували оновлену форму відмови від обов'язкової евакуації (Додаток 2 до Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій від 30 жовтня 2013 року № 841), якою їх офіційно попереджали про адміністративну відповідальність за статтею 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (невиконання обов'язків щодо виховання дітей) [12] та кримінальну відповідальність за статтею 166 Кримінального кодексу України (злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною) [13].

У 2026 році відбулася суттєва зміна законодавчого підходу. Президент України 10 лютого 2026 року підписав Закон № 4779-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань проведення евакуації, розміщення та життєзабезпечення евакуйованого населення, забезпечення захисту дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих

на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій" який дозволив поліції та військовим адміністраціям здійснювати евакуацію дітей із зон активних бойових дій навіть у разі категоричної відмови батьків та без їхнього супроводу [14].

Цей нормативно-правовий акт змінив частину шосту статті 33 Кодексу цивільного захисту України, встановивши, що обов'язкова евакуація може бути загальною і частковою для окремих категорій населення, зокрема дітей.

Правозахисні організації, зі свого боку, звертають увагу на низку системних ризиків, які виникають у зв'язку із практичним зазначених законодавчих змін. Примусова евакуація дітей без супроводу батьків є надзвичайно травматичним заходом, який потребує жорстких запобіжників та детальних стандартів реалізації [15].

Оскільки Закон № 4779-IX передбачає, що у разі відмови батьків евакуація дитини проводиться примусово без їхнього супроводу, це створює високий ризик інституціоналізації дітей через критичний брак сімейних форм виховання (патронатних сімей, прийомних родин) у приймаючих громадах. Замість влаштування в сім'ї діти часто потрапляють до інтернатних закладів, що суперечить державній політиці деінституціоналізації та може призвести до довгострокових психологічних наслідків [16].

Крім того, залучення працівників Національної поліції, які мають право застосовувати заходи примусу (фізичний вплив, кайданки, спецзасоби) під час евакуації, за відсутності чітких процедурних рамок несе загрозу нанесення дітям важкої психологічної травми безпосередньо під час вилучення [16].

Евакуація не може обмежуватися лише вивезенням дітей з небезпечних територій, держава зобов'язана забезпечити умови для їхньої подальшої інтеграції та спільного проживання з батьками у безпечних районах [16]. Згідно з оновленими нормами Постанови КМУ № 841 "Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій" від 22 травня 2026 року, транзитні центри та приймальні пункти мають відповідати мінімальним вимогам для забезпечення базових потреб евакуйованих осіб [10].

Якщо держава обмежує права батьків на проживання з дітьми та вимагає від них підтвердити наявність безпечного житла для повернення дитини протягом 6 місяців, вона зобов'язана реально надати їм можливість отримати таке житло. За відсутності соціального житла норми про позбавлення батьківських прав через незабезпечення безпечних умов проживання набувають дискримінаційного характеру та порушують статтю 8 ЄКПЛ [15].

Для мінімізації ризиків порушення прав людини та створення збалансованого механізму захисту дітей у зонах збройного конфлікту доцільно впровадити такі заходи:

1) встановлення процесуальних гарантій для батьків: на рівні закону необхідно встановити право батьків на безоплатну вторинну правничу допомогу у справах про повернення дітей, звільнити їх від сплати судового збору та

передбачити скорочені терміни розгляду таких справ судами з метою уникнення тривалого безпідставного розлучення родини;

2) розробка детальних протоколів для правоохоронців: необхідно чітко регламентувати дії працівників поліції під час примусової евакуації, повністю виключивши або суворо обмеживши можливість застосування фізичної сили чи спецзасобів у присутності дітей, а також розробити чіткий механізм видачі спеціальних перепусток для доступу батьків до зон обов'язкової евакуації з метою возз'єднання з дітьми;

3)пріоритет сімейного влаштування: повністю виключити практику направлення евакуйованих без супроводу дітей до інтернатних закладів. Держава має забезпечити першочергове влаштування таких дітей до патронатних або прийомних родин у безпечних областях, а також створити єдиний державний реєстр для моніторингу їх перебування;

4)синхронізація евакуації з житловою політикою: механізм примусової евакуації дітей має бути нерозривно пов'язаний із наданням батькам тимчасового або соціального житла в приймаючих громадах, що дозволить усунути першопричину відмови родин виїжджати з небезпечних зон.

Дотримання цих рекомендацій дозволить зберегти баланс між безумовним пріоритетом збереження життя дитини та захистом родинних зв'язків від свавільного і непропорційного державного втручання.

Список використаних джерел:

1. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в адміністративному судочинстві : посіб. для тренерів. Київ, 2016. С. 47–50.
2. Справа «Йогансен проти Норвегії» (заява № 17383/90) : рішення Європейського суду з прав людини від 07 серп. 1996 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58059.
3. Контакт з дітьми під опікою: прецедентна практика Європейського суду з прав людини (Contact with Children in Care: Case Law of the European Court of Human Rights) : інформ. бюлетень / Проєкт IDEA, Університетський коледж Корка. Корк : Університетський коледж Корка, 2018. URL: https://www.ucc.ie/en/media/research/ideachildrights/Contact-with-children-in-care.pdf.
4. Справа «Р.К. та А.К. проти Сполученого Королівства» (заява № 380/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 верес. 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88585.
5. Справа «Олссон проти Швеції (№ 1)» (заява № 10465/83) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 берез. 1988 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548.
7. Справа «Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших держав» (заява № 39371/20) : рішення Європейського суду з прав людини від 09 квіт. 2024 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261.

8. Справа «Фонд Urgenda проти Держави Нідерланди» (заява № 19/00135) : рішення Верховного Суду Нідерландів від 20 груд. 2019 р. URL: https://www.climatecasechart.com/document/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands_3297.
9. Справа «Акдівар та інші проти Туреччини» (заява № 21893/93) : рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини від 16 верес. 1996 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58062.
10. Примусова евакуація дітей: як працює на практиці та навіщо потрібна? Юридична газета : всеукр. проф.-юрид. вид. (електронна версія). URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/primusova-evakuaciya-ditey-yak-pracyue-na-praktici-ta-navishcho-potribna.htm.
11. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 2013 р. № 841. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-п.
12. Про внесення змін до Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 берез. 2023 р. № 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-п.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10.
14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав дітей під час здійснення примусової евакуації в умовах правового режиму воєнного стану : Закон України від 10 лют. 2026 р. № 4779-IX. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55504.
16. Правозахисні організації закликають Президента ветувати закон про примусову евакуацію. Центр прав людини ZMINA : офіційний сайт. URL: https://zmina.ua/statements/pravozahysni-organizacziyi-zaklykayut-prezydenta-vetuvaty-zakon-pro-prymusovu-evakuacziyu.
17. Таранець Я. «Евакуація має відбуватись, але вона має бути чітко регламентована»: ризики нового закону про обов’язкову евакуацію роз’яснює адвокаційник БФ «Схід SOS». Благодійний фонд «Схід SOS» : офіційний сайт. URL: https://east-sos.org/publications/evakuacziya-maye-vidbuvatys-ale-vona-maye-buty-chitko-reglamentovana-ryzyky-novogo-zakonu-pro-obovyazkovu-evakuacziyu-rozyasnyuye-advokaczijnyk-bf-shid-sos.

Пирога Анастасія Ігорівна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра 1 курсу спеціальності «Правоохоронна діяльність» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ студентка*
Науковий керівник:
Пирога Ігор Степанович, *доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Сучасний глобальний правопорядок дедалі частіше стикається з явищами, які в західній правовій доктрині отримали стале визначення «екстремального конституціоналізму». Цей феномен описує специфіку функціонування національних правових систем у режимі подолання криз екзистенційного характеру, зокрема масштабних безпекових загроз та збройних конфліктів.

Для України, яка наразі відбиває повномасштабну правову й збройну агресію, зазначена проблематика перейшла з розряду абстрактних теоретичних дискусій у площину щоденного правозастосування та інституційного виживання. Ключовим викликом у цьому контексті постає динамічна трансформація конституційного принципу верховенства права (*Rule of Law*). Виникає складна науково-практична дилема: як забезпечити максимальну ефективність державного апарату та обороноздатність країни, не допустивши при цьому незворотної деформації засад демократичного ладу, закріплених у статті 8 Конституції України [1]. Потреба раціонального балансування між державною доцільністю та збереженням суворих конституційних обмежень вимагає глибокого переосмислення вітчизняного досвіду у синергії із загальноєвропейськими правовими стандартами.

Досвід подолання сучасних безпекових викликів свідчить, що екстремальний конституціоналізм неправомірно ототожнювати із зупинкою чи обмеженням дії Основного Закону. Навпаки, він виступає легітимним юридичним механізмом його самозахисту. Запровадження правового режиму воєнного стану активує спеціальні правові алгоритми, які тимчасово модифікують класичну систему стримувань і противаг. Як слушно зазначає А.

Крусян, в умовах збройного конфлікту відбувається вимушена прагматизація конституційного інструментарію, коли держава має діяти оперативно, проте виключно у визначених Основним Законом інституційних межах [2, с. 14].

У цей особливий період конституційний принцип верховенства права зазнає сутнісної трансформації, що виражається насамперед у зміні правових пріоритетів. На передній план виходить безпековий складник, який починає домінувати над традиційним принципом правової визначеності (*legal certainty*). Висока динамічність законодавчого процесу та необхідність оперативного ухвалення актів військового командування неминуче створюють передумови для виникнення правових колізій, що є допустимим відхиленням у доктрині лише за умови їх чітко окресленого тимчасового характеру.

Водночас відбувається виправдана інституційна централізація влади на користь виконавчої гілки та органів військового управління. Проте, з погляду європейської правової traditions, верховенство права навіть за таких умов надзвичайної ситуації вимагає збереження суворого судового контролю та безперервності функціонування вищого законодавчого органу. На думку М. Козюбри, інтерпретація верховенства права в кризових умовах має здійснюватися через його ціннісні складові, де обов’язок держави щодо захисту прав людини не може бути повністю нівельований державною доцільністю [3, с. 69]. Роль Верховного Суду та Конституційного Суду України у цей період лише зростає, оскільки саме вони трансформуються у головні правові запобіжники від ризиків свавілля влади (*arbitrariness*) та правового нігілізму.

Центральною та найбільш гострою проблемою екстремального конституціоналізму є нормативне обмеження прав і свобод особи. Стаття 64 Конституції України в цьому аспекті повністю кореспондує зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка прямо передбачає право держав під час війни або іншої суспільної небезпеки відступати від своїх міжнародних зобов'язань (*derogation*) [4]. Проте європейська судова практика, зокрема консолідовані правові позиції Венеційської комісії та прецедентне право Європейського суду з прав людини, встановлює жорсткі межі для такої трансформації. Будь-яке обмеження правового статусу особи повинно успішно проходити трискладовий тест, що вимагає наявності легітимної мети, оцінки реальної необхідності й пропорційності вжитих заходів, а також обов’язкового та безумовного збереження сутнісного ядра права (*essential core*).

Досліджуючи межі дозволених обмежень, О. Петришин наголошує на важливості дотримання принципу пропорційності як ключового критерію легітимності дій влади в умовах воєнного стану [5, с. 25]. Практичний вимір реалізації цього принципу в Україні продемонстрував, що навіть в умовах суттєвого реформування кримінального провадження чи запровадження адміністративних обмежень воєнного часу держава прагне утримувати цей баланс. Обмеження визнаються правомірними лише тоді, коли вони є тимчасовими, строго адекватними рівню загрози та піддаються подальшому судовому оскарженню. Особливо критичним це є для збереження процесуальних

гарантій особи в межах діяльності правоохоронних органів та на стадії досудового розслідування, де звуження прав не може переходити межу людської гідності та права на справедливий суд [6].

Для дослідження окресленої проблематики застосовано трирівневий методологічний підхід, що дозволяє комплексно проаналізувати трансформаційні процеси у взаємозв'язку.

Перший блок охоплює питання стабільності державного управління у воєнний період із опорою на статті 64, 83 та 106 Конституції України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

Другий спрямований на аналіз трансформації системи юстиції та реалізації принципу Rule of Law на основі положень розділу VIII Конституції України й критеріїв Венеційської комісії (Rule of Law Checklist).

Третій блок присвячений дослідженню наднаціонального виміру права ЄС із урахуванням конституційних положень щодо міжнародних договорів як частини національного законодавства.

Загальноєвропейський досвід екстремального конституціоналізму тривалий час залишався досить обмеженим і базувався переважно на аналізі локальних антитерористичних операцій (як у випадках Франції чи Великої Британії) або на правових обмеженнях періоду пандемії COVID-19. На цьому тлі український кейс є абсолютно унікальним для континентального права, оскільки держава змушена протидіяти повномасштабній конвенційній війні, паралельно здійснюючи масштабні інституційні реформи, необхідні для набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

У таких екстремальних координатах Україна продемонструвала світовій спільноті життєздатну модель «стійкого конституціоналізму». Аналізуючи цей феномен, як зазначає С. Шевчук, сучасний український конституціоналізм у воєнних умовах демонструє здатність до адаптації, зберігаючи демократичні засади та інституційну стійкість навіть в умовах екстремальних викликів [7, с. 115]. Сутність цієї моделі полягає в тому, що єдиний орган конституційної юрисдикції не припинив свою діяльність, а продовжив здійснювати ефективний контроль за конституційністю нормативних актів, послідовно адаптуючи свої правові позиції до загальноєвропейського пулу цінностей. Додатковим чинником стабілізації виявилася висока здатність національної правової системи до швидкої цифровізації, зокрема через розвиток інструментів електронного судочинства та державних цифрових сервісів. Це дозволило мінімізувати безпекові ризики та забезпечити безперервність доступу громадян до правосуддя.

Таким чином, вітчизняний досвід доводить, що навіть у найвищій точці екстремального стану верховенство права спроможне адаптуватися без дегенерації у диктатуру, що суттєво збагачує сучасну європейську теорію права.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що трансформація принципу верховенства права в умовах екстремального конституціоналізму полягає у переході від його статичного сприйняття до моделі динамічного захисту

конституційного ладу. Український прецедент чітко довів, що кризові періоди вимагають високої гнучкості правового регулювання та оперативності ухвалення рішень, проте фундаментальні засади – такі як постійний судовий контроль, безальтернативна заборона свавілля влади та повага до невідчужуваного ядра прав людини – мусять залишатися непорушними за будь-яких обставин.

Спільний євроінтеграційний вектор розвитку чітко вказує на те, що майбутня архітектура європейської безпеки суттєво спиратиметься на концепцію «оборонного конституціоналізму», де верховенство права визнається не просто теоретичним ідеалом, а головним практичним інструментом стабілізації та збереження демократичних інституцій у часи глобальних потрясінь.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 12–22.
3. Козюбра М. І. Верховенство права як основоположний принцип правової системи України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2023. Т. 200. С. 67–71.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : міжнародний договір Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Петришин О. В. Конституційний Суд України в умовах воєнного стану і повоєнне відновлення України. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : зб. матеріалів II Маріупольського конституційного форуму. Київ, 2023. С. 24–28. URL: https://ccu.gov.ua/library/fiter/5734
6. Слінько С. В., Максимова Л. О. Гарантії кримінального процесу. *Право України*. 2024. № 1. С. 59–64.
7. Шевчук С. В. Обмеження прав людини в умовах війни і миру: конституційний аспект. *Філософія права і загальна теорія права*. 2023. № 2. С. 102–121.

Писарчук Володимир Володимирович,
аспірант кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лук'янець-Шахова Валентина Станіславівна, *кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації актуалізувало питання співвідношення потреб національної безпеки та обов'язку держави дотримуватися європейських стандартів захисту прав людини. За таких умов практика Європейського суду з прав людини набуває особливого значення, оскільки формує критерії правомірності втручання держави у права і свободи, визначає межі допустимих обмежень та орієнтує національні суди на збереження верховенства права навіть за наявності надзвичайної суспільної небезпеки.

Правова основа застосування практики ЄСПЛ в Україні має системний характер. Стаття 9 Конституції України закріплює включення чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, до національного законодавства [1]. Водночас відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» національні суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [3]. При цьому врахуванню підлягає практика Суду не лише у справах проти України, а й щодо інших держав, оскільки саме вона розкриває зміст конвенційних гарантій та виробляє універсальні стандарти їх тлумачення.

Отже, поняття «прецедентна практика ЄСПЛ» в українському правопорядку не означає обов'язкового слідування попередньому судовому рішенню як незмінному прецеденту, що характерно для правових систем загального права. Йдеться насамперед про обов'язкове врахування сформованих ЄСПЛ правових позицій при тлумаченні Конвенції та оцінюванні конкретних обставин справи. Це означає, що посилання на рішення ЄСПЛ має виконувати не формально-декларативну, а аргументаційну функцію. Так, національний суд повинен визначити релевантний конвенційний стандарт, співвіднести його з фактичними

обставинами справи та обґрунтувати допустимість або недопустимість втручання держави у відповідне право.

Ключовою для правозастосування в умовах війни є стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка допускає відступ держави від окремих конвенційних зобов'язань під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, однак лише в обсязі, якого суворо вимагає гострота становища, та за умови відповідності таких заходів іншим міжнародно-правовим зобов'язанням держави [2]. Водночас Конвенція встановлює права, від яких держава не може відступати у звичайному порядку навіть в умовах надзвичайної ситуації, зокрема заборону катувань, рабства та покарання без закону.

Практика ЄСПЛ щодо статті 15 Конвенції формує декілька взаємопов'язаних критеріїв оцінювання надзвичайних заходів: реальність загрози життю нації; наявність безпосереднього зв'язку між загрозою та запровадженим обмеженням; необхідність конкретного заходу; його тимчасовість; пропорційність поставленій меті та збереження судового контролю. Тому сам факт війни або формальне існування воєнного стану не створює для державних органів необмеженої дискреції. У кожній конкретній ситуації має бути встановлено, чи справді втручання було обумовлене воєнною необхідністю та чи неможливо було досягти законної мети менш обтяжливими для особи засобами [6]. Верховний Суд України у професійному обговоренні застосування Конвенції в умовах війни також наголошував, що навіть за наявності відступу за статтею 15 суд має перевіряти необхідність обмежень з позицій правовладдя та пропорційності.

Україна скористалася передбаченим статтею 15 Конвенції механізмом та після введення воєнного стану повідомила Генерального секретаря Ради Європи про застосування заходів, що можуть передбачати відступ від окремих конвенційних зобов'язань. Нота Постійного представництва України від 28 лютого 2022 року була зареєстрована 1 березня 2022 року. Водночас показовою є подальша корекція обсягу такого відступу у квітні 2024 року. Тоді Україна здійснила його часткове відкликання щодо низки положень Конвенції. Такий підхід свідчить, що дерогація розглядається не як автоматичний наслідок самого факту воєнного стану, а як динамічний правовий механізм, обсяг якого має переглядатися залежно від фактичної необхідності.

Практичний досвід України свідчить і про збереження ролі ЄСПЛ у діяльності національних судів під час війни. Верховний Суд прямо пов'язує здійснення правосуддя в умовах воєнного стану з принципами юридичної визначеності, справедливості та пропорційності, а практика ЄСПЛ продовжує використовуватися під час формування правових позицій касаційних судів. Зокрема, при оцінюванні втручання у майнові права Верховний Суд застосовує сформовані ЄСПЛ критерії «суспільного інтересу», пропорційності та меж розсуду держави. Отже, воєнний стан не усунув конвенційний контроль із

національного правозастосування, а, навпаки, підвищив значення належного обґрунтування обмежень прав.

Важливим елементом українського досвіду є також використання механізму ЄСПЛ для міжнародно-правової фіксації наслідків російської агресії. У рішенні Великої палати ЄСПЛ від 25 червня 2024 року у справі *«Україна проти Росії (щодо Криму)»* Суд встановив численні порушення Конвенції, пов'язані, зокрема, із насильницькими зникненнями, неналежним поводженням, незаконними затриманнями, порушеннями свободи вираження поглядів, свободи релігії та переслідуванням окремих груп населення на окупованій території [7]. Принципове значення цього рішення полягає в тому, що конвенційний механізм був використаний для юридичної оцінки системної адміністративної практики держави-окупанта, а положення Конвенції тлумачилися з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права.

Подальший розвиток цього підходу відбувся у рішенні Великої палати ЄСПЛ від 9 липня 2025 року у справі *«Україна та Нідерланди проти Росії»*. Суд визнав Російську Федерацію відповідальною за численні масштабні та системні порушення Конвенції, пов'язані з конфліктом на сході України з 2014 року та повномасштабним вторгненням, а також із знищенням рейсу MH17 [8]. Особливе доктринальне значення має позиція ЄСПЛ про можливість застосування Конвенції до ситуацій міжнародного збройного конфлікту та використання міжнародного гуманітарного права як нормативного контексту для тлумачення конвенційних гарантій. Суд окремо звернув увагу на значення статті 15 Конвенції, підтвердивши, що збройний конфлікт сам по собі не припиняє дію європейської системи захисту прав людини.

Таким чином, досвід України демонструє подвійне функціональне призначення практики ЄСПЛ у період воєнного стану. На внутрішньодержавному рівні вона виступає критерієм перевірки правомірності обмежень прав людини, а на міжнародному рівні – юридичним механізмом встановлення відповідальності за системні порушення прав людини внаслідок агресії та окупації. При цьому принципово важливо розмежовувати обмеження прав у межах звичайних положень Конвенції та відступ від зобов'язань за статтею 15 (останній не звільняє державу від конвенційного контролю, а лише змінює критерії, за якими ЄСПЛ оцінюватиме конкретне втручання).

Оцінка української практики європейськими інституціями має водночас позитивний і критичний характер. У звіті Європейської Комісії щодо України за 2025 рік зазначено, що система захисту основоположних прав в Україні загалом продовжує функціонувати, а запроваджені в умовах воєнного стану обмеження переважно відповідали безпековим потребам і принципу пропорційності. Водночас Комісія наголосила на необхідності постійного перегляду таких обмежень, скасування тих із них, що втратили необхідність або стали непропорційними, та підготовки механізму оперативного відновлення повного обсягу прав після завершення воєнного стану.

Разом із тим Європейська Комісія окремо зазначила, що співпраця України з ЄСПЛ та виконання його рішень потребують подальшого покращення. До системних проблем віднесено, зокрема, незаконні затримання, тривале тримання під вартою, порушення права на життя, неналежне поводження, неналежні умови тримання, надмірну тривалість судових проваджень та відсутність ефективних засобів правового захисту. Тому європейська оцінка не обмежується питанням формального використання прецедентів ЄСПЛ судами, зокрема критерієм реальної імплементації конвенційної практики виступає усунення структурних причин повторюваних порушень.

Позиція Ради Європи також демонструє визнання прогресу України за винятково складних умов. У 19-й щорічній доповіді Комітету Міністрів Ради Європи щодо виконання рішень ЄСПЛ за 2025 рік окремо відзначено активну участь України у процесі виконання рішень Суду попри триваючу російську агресію. Упродовж 2025 року Комітет Міністрів закрив 97 справ щодо України, серед яких 11 провідних справ, що було більшим показником порівняно з попереднім роком [10]. Водночас збереження значної кількості структурних проблем підтверджує, що результативність застосування прецедентної практики має оцінюватися не за кількістю посилань на ЄСПЛ у судових рішеннях, а за фактичним впливом його правових позицій на законодавство, адміністративну практику та функціонування правосуддя.

Показовим є і те, що європейсько-український професійний діалог щодо практики ЄСПЛ не був припинений війною. У травні 2026 року за участю суддів ЄСПЛ, Конституційного Суду України, Верховного Суду та міжнародних експертів окремо обговорювалися застосування Конвенції в умовах війни, відступ від зобов’язань за статтею 15, виконання рішень ЄСПЛ та використання його практики у конституційному судочинстві. Це підтверджує поступове перетворення конвенційних стандартів із зовнішнього міжнародного орієнтира на постійний елемент національної правозастосовної культури.

Водночас удосконалення національної практики має передбачати не формальне цитування рішень ЄСПЛ, а змістовний аналіз його правових позицій. Для цього необхідно визначати відповідне положення Конвенції, враховувати сформований Судом підхід, зіставляти обставини конкретної справи з обставинами справ, розглянутих ЄСПЛ, а також оцінювати законність, необхідність і пропорційність втручання у права людини. В умовах відступу від окремих зобов’язань за Конвенцією додаткової оцінки потребує обґрунтованість відповідного заходу потребами воєнного часу. Такий алгоритм особливо важливий у справах щодо свободи та особистої недоторканності, права власності, свободи вираження поглядів, мирних зібрань, приватного життя, доступу до суду та процесуальних гарантій.

Отже, український досвід засвідчує, що воєнний стан не припиняє дії Конвенції та не нівелює прецедентного значення практики ЄСПЛ, а формує особливий режим її застосування, заснований на поєднанні потреб оборони держави з принципами правової визначеності, необхідності й пропорційності.

Європейські інституції загалом позитивно оцінюють здатність України підтримувати систему захисту фундаментальних прав і виконувати рішення ЄСПЛ в умовах війни, однак одночасно акцентують на необхідності системного усунення повторюваних порушень, регулярного перегляду воєнних обмежень і посилення механізмів виконання рішень Суду. Подальша інтеграція прецедентної практики ЄСПЛ у мотивувальну частину судових та адміністративних рішень має розглядатися не лише як міжнародно-правовий обов'язок України, а й як складова її євроінтеграційного поступу та інституційної стійкості конституційного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.05.2026).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 10.05.2026).
4. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України від 19.12.2014 № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text (дата звернення: 10.05.2026).
5. Council of Europe. Reservations and Declarations for Treaty No. 005. Notifications of Ukraine under Article 15 of the European Convention on Human Rights. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=005&codeNature=10&codePays=U (дата звернення: 10.05.2026).
6. European Court of Human Rights. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency. ECHR-KS. URL: https://ks.echr.coe.int/en/web/echr-ks/article-15 (дата звернення: 10.05.2026).
7. European Court of Human Rights. *Ukraine v. Russia (re Crimea)* [GC], applications nos. 20958/14 and 38334/18, Judgment of 25 June 2024. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-235139 (дата звернення: 10.05.2026).
8. European Court of Human Rights. *Ukraine and the Netherlands v. Russia* [GC], applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22, Judgment of 9 July 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244292 (дата звернення: 10.05.2026).
9. European Commission. *Ukraine 2025 Report*. SWD(2025) 759 final. Brussels, 4 November 2025. URL:

https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf (дата звернення: 10.05.2026).
10. Council of Europe, Committee of Ministers. *Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights. 19th Annual Report 2025*. Strasbourg, 2026. URL: https://rm.coe.int/2025-annual-report/48802b1633 (дата звернення: 10.05.2026).
11. Council of Europe Office in Ukraine. *XIII Annual International Forum on the Case-Law of the European Court of Human Rights Held in Lviv*. 4 May 2026. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/xiii-annual-international-forum-on-the-case-law-of-the-european-court-of-human-rights-held-in-lviv (дата звернення: 10.05.2026).
12. Верховний Суд. *Fair procedures в умовах війни: як збалансувати інтереси військової необхідності та індивідуальної свободи*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1371098/ (дата звернення: 10.05.2026).

***Ревенко Поліна Євгеніївна**, здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
***Тригубенко Галина Василівна,** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІАЛІЗМУ

Європейська інтеграція України є одним із ключових чинників трансформації національної правової системи та розвитку сучасного конституціоналізму. У контексті набуття статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу та реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС особливого значення набуває адаптація конституційних інститутів до європейських стандартів демократії, верховенства права та захисту прав людини.

Сучасний український конституціоналізм розвивається в умовах безпрецедентних викликів. З одного боку, це необхідність забезпечення національної безпеки та оборони в умовах повномасштабної війни, з іншого — форсований рух до повноправного членства в Європейському Союзі. Євроінтеграція давно вийшла за межі виключно зовнішньополітичного вектора і стала потужним фактором внутрішньої конституційної модернізації. Процес адаптації національного законодавства до acquis communautaire (права ЄС)

вимагає не просто точкових змін, а концептуального переосмислення інститутів публічної влади, прав людини та механізмів їх захисту.

Відправною точкою сучасної євроінтеграційної трансформації українського конституціоналізму стало прийняття Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)" від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII, яким було внесено зміни до Конституції України.

Цей крок мав не лише політико-символічне, але й глибоке юридичне значення. Було змінено преамбулу Основного Закону (закріплено європейську ідентичність Українського народу), а також статті 85, 102 та 116, які поклали на Верховну Раду, Президента та Кабінет Міністрів України конституційні обов'язки щодо реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО [1]. Вперше європейський вибір був закріплений на конституційному рівні, що засвідчило незворотність інтеграційного курсу держави. Зазначені зміни значно вплинули на подальший розвиток конституційного законодавства та діяльність органів державної влади.

Особливий вплив євроінтеграційні процеси здійснюють на реформування судової влади. Як зазначає О. Яра, виконання копенгагенських критеріїв ЄС потребує формування незалежної та професійної судової системи, здатної забезпечити ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [2, с. 31–33]. Судова реформа є однією з ключових умов подальшого просування України на шляху до членства в Європейському Союзі.

Крім того, євроінтеграція стимулює розвиток інститутів конституційного контролю та вдосконалення діяльності Конституційного Суду України. Значний вплив на цей процес мають рекомендації Венеціанської комісії, які використовуються під час підготовки законодавчих змін щодо функціонування органів конституційної юрисдикції та судової системи загалом.

Унікальним явищем розвитку українського конституціоналізму під впливом євроінтеграції стало формування розгалуженої системи антикорупційних органів (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції). Хоча вони не закріплені в тексті Конституції напряму, їхній функціональний вплив на систему стримувань і противаг та забезпечення принципу верховенства права дозволяє говорити про них як про елементи фактичної (матеріальної) конституції України. Забезпечення їхньої інституційної незалежності є однією з головних вимог Європейської Комісії.

Водночас, попри суттєві досягнення у сфері конституційної модернізації, сучасний український конституціоналізм стикається з низкою серйозних викликів. Наріжними питаннями залишаються забезпечення легітимності Конституції як Основного Закону держави, ефективний захист прав і свобод людини та громадянина, впровадження європейських стандартів у цій сфері, а також зміцнення незалежності та суспільної довіри до Конституційного Суду

України. Актуальними залишаються також проблеми розвитку парламентаризму та реалізації принципу поділу влади. Наявність у суспільстві поглядів щодо декларативного характеру окремих конституційних прав і свобод, а також дискусії про «вразливість демократії» в Україні свідчать про необхідність подальшого вдосконалення конституційних механізмів. У цих умовах особливого значення набуває формування ефективної національної моделі конституціоналізму, здатної поєднати українські правові традиції з європейськими стандартами демократії, верховенства права та захисту прав людини.

Отже, європейська інтеграція України виступає не лише зовнішньополітичним орієнтиром, а й системоутворюючим чинником глибинної трансформації національного конституціоналізму. Вона зумовлює переосмислення базових засад організації публічної влади, функціонування судової системи, механізмів конституційного контролю та, передусім, реального змісту прав і свобод людини.

Сучасний етап розвитку українського конституціоналізму характеризується поєднанням двох протилежних тенденцій: з одного боку — інтенсивної імплементації європейських стандартів демократії, верховенства права та належного урядування, а з іншого — наявністю внутрішніх інституційних дисбалансів, проблем довіри до органів влади та дискусій щодо фактичної дієвості конституційних гарантій. Саме тому євроінтеграційний процес набуває не лише правового, а й ціннісно-ідеологічного виміру, формуючи нову модель українського конституціоналізму як «динамічної системи у становленні».

Особливого значення в цьому контексті набуває дотримання процедурних і змістовних стандартів конституційних реформ, сформульованих європейськими інституціями, зокрема Венеціанською комісією. Недотримання цих стандартів може призвести до формального, а не змістовного наближення до європейської моделі права, що, у свою чергу, не усуне наявні системні проблеми конституційного розвитку.

Як слушно зауважує Саракуца М.О.: «Реформа, яка не відповідатиме рекомендаціям Венеціанської комісії відносно порядку проведення конституційної реформи і змісту необхідних конституційних змін, може лише посилити проблеми правового і демократичного розвитку України» [3, с. 212].

Тому справжня європеїзація українського конституціоналізму можлива лише за умови поєднання формальної імплементації європейських стандартів із їх реальним інституційним втіленням у національній правовій системі, що забезпечить не декларативний, а дієвий характер Конституції України як основи демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та

в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лют. 2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
2. Яра О. Вплив євроінтеграційних процесів на судову реформу в Україні. Law Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2024. № 14(1). С. 31–33. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e752a23f-e94b-4055-aad9-ee21c5168d0e/content (дата звернення: 04.06.2026 р.)
3. Саракуца М. О. Вплив європейських інституцій на конституційне реформування України. 2013. С. 207-212. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c93a8c0-61ce-4eab-b769-55b44574d9e4/content (дата звернення: 04.06.2026 р.)

Савело Мар'яна Сергіївна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Право на свободу вираження поглядів належить до фундаментальних прав людини та є невід'ємною складовою демократичного суспільства. Його значення особливо зростає в умовах воєнного стану, коли держава змушена одночасно забезпечувати національну безпеку та гарантувати дотримання конституційних прав і свобод людини. У контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України питання допустимих меж обмеження свободи слова набуло не лише теоретичного, а й практичного значення. Конституційний розвиток України в умовах воєнного часу та євроінтеграційних процесів вимагає пошуку оптимального балансу між потребами державної безпеки та дотриманням європейських стандартів прав людини.

Свобода вираження поглядів закріплена у статті 34 Конституції України та статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому ані Конституція України, ані Конвенція не розглядають це право як абсолютне. Держава може встановлювати певні обмеження, якщо вони передбачені законом, переслідують легітимну мету та є необхідними в демократичному суспільстві [1; 2].

У науковій літературі питання реалізації свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану активно досліджуються українськими правниками. Так, А. С. Славко та В. В. В'юник зазначають, що воєнний стан не призводить до автоматичного скасування свободи вираження поглядів, проте допускає застосування спеціальних механізмів її обмеження у випадках, коли поширення інформації може створювати загрозу обороноздатності держави, громадській безпеці чи територіальній цілісності [3, с. 73–75]. На думку дослідників, особливого значення набуває принцип пропорційності, який повинен застосовуватися до будь-яких обмежень свободи слова під час війни [3, с. 79].

Важливим орієнтиром для України є практика Європейського суду з прав людини. У справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (заява № 5493/72, рішення від 7 грудня 1976 року) Суд наголосив, що свобода вираження поглядів поширюється навіть на інформацію та ідеї, які можуть ображати, шокувати або непокоїти державу чи певну частину суспільства. Саме плюралізм, толерантність та відкритість до різних поглядів є основою демократичного суспільства [4].

Водночас у своїй практиці Суд визнає право держави обмежувати окремі форми висловлювань, якщо вони становлять загрозу національній безпеці або містять заклики до насильства.

Після введення воєнного стану в Україні було запроваджено низку обмежень у сфері інформаційних відносин. Зокрема, законодавством заборонено поширення інформації про переміщення, рух та розташування Збройних Сил України без офіційного дозволу. Такі обмеження спрямовані на недопущення використання інформації ворогом для коригування бойових дій та планування атак. Водночас постає питання відповідності таких заходів принципу пропорційності.

Досліджуючи цю проблему, Л. Ю. Тімофєєва наголошує, що обмеження поширення інформації під час воєнного стану можуть вважатися правомірними лише за умови дотримання критеріїв необхідності та пропорційності [5, с. 57–60]. Авторка підкреслює, що держава повинна довести реальний зв'язок між конкретним обмеженням і потребою захисту національної безпеки, а втручання у свободу вираження поглядів не повинно бути надмірним [5, с. 63]. Такий підхід повністю відповідає практиці Європейського суду з прав людини.

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють проблемі свободи вираження політичних поглядів в умовах війни. О. Т. Волощук зазначає, що в умовах сучасних збройних конфліктів інформаційна сфера стає одним із ключових театрів воєнних дій, а тому держави дедалі частіше вдаються до обмеження окремих форм політичної комунікації [6, с. 202-204]. Разом із тим автор наголошує, що навіть за умов воєнного стану держава не може свавільно обмежувати політичний плюралізм та свободу суспільної дискусії, оскільки саме вони є фундаментом демократичного конституційного ладу [6, с. 205].

Важливим аспектом є також питання функціонування засобів масової інформації. В умовах війни роль незалежних медіа суттєво зростає, адже вони

забезпечують суспільство достовірною інформацією про перебіг воєнних подій, діяльність органів державної влади та гуманітарну ситуацію в країні. Водночас журналісти повинні дотримуватися встановлених обмежень щодо висвітлення військових операцій. У міжнародних доповідях щодо свободи преси в Україні відзначається, що, незважаючи на складні умови війни, український медіапростір зберігає значний рівень плюралізму, хоча окремі правозахисні організації звертають увагу на необхідність посилення гарантій незалежності журналістської діяльності.

Основою для вирішення цих завдань у контексті європейської інтеграції залишається послідовне приведення українського законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи. Дієвим інструментом на цьому шляху є Закон України «Про медіа» (прийнятий наприкінці 2022 року), який гармонізував національне законодавство із європейськими підходами до регулювання медіасфери. В умовах воєнного стану його норми продовжують слугувати основою для забезпечення свободи діяльності медіа, прозорості їхньої структури власності та підвищення ефективності протидії дезінформації [7].

Як справедливо зазначає Х. М. Маркович, в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати особливий баланс між потребою захисту державності та обов'язком гарантувати права людини, оскільки саме дотримання прав людини відрізняє демократичну державу від авторитарного режиму [8, с. 97-98]. У цьому контексті важливого значення набуває принцип верховенства права, який повинен залишатися основою діяльності державних органів навіть в умовах збройного конфлікту.

Таким чином, захист права на свободу вираження поглядів під час воєнного стану є одним із ключових викликів сучасного конституційного розвитку України. Практика Європейського суду з прав людини та позиції сучасних українських науковців свідчать про необхідність забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та гарантіями свободи слова. Подальша євроінтеграція України потребує не лише гармонізації законодавства із європейськими стандартами, але й послідовного дотримання принципів законності, пропорційності та верховенства права при обмеженні прав людини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Славко А. С., В'юник В. В. Свобода вираження поглядів за умови дії режиму воєнного стану. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2022. № 2. С. 70–82. URL: file:///C:/Users/horba_h43a7ce/Desktop/13627-

%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-27117-1-10-20230404.pdf
4. Справа «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (заява № 5493/72): рішення Європейського суду з прав людини від 7 грудня 1976 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57499%22]}
5. Тімофєєва Л. Ю. Пропорційність обмежень поширення інформації в умовах воєнного режиму. Вісник асоціації кримінального права України. 2023. № 19. С. 53–69. URL: file:///C:/Users/horba_h43a7ce/Desktop/281122-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-655730-1-10-20230711.pdf
6. Волощук О. Т. Право на свободу вираження політичних поглядів в умовах сучасних збройних агресій: проблемні аспекти в контексті обмежень прав людини та практики ЄСПЛ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 200–205. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325406/315308
7. Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX#Text
8. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 95–99. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf